IJCPS Vol. 7, Special Issue ICAFM - March 2018

ISSN:2319-6602 International Journal of Chemical and Physical Sciences

Synthesis and Antimicrobial Study of Novel Chromones, Pyrazolines And Benzothiazepines Having Thiazole Nucleus

R. K. JADHAV¹, P. V. RANDHAVANE¹, A.B. NIKUMBH ¹, K. P. KAKDE¹, B. K. KARALE^{2*}

¹Department of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon, Dist. Ahmednagar- 423 601. ²Chhatrapati Shiyaji College, Satara - 415 001. *Corresponding Author Email: bkkarale@yahoo.com

Abstract:

Chalcones study became a part of interest in both educational and industrial world. Chalcones are precursors for flavonoids and other derivatives which can be synthesized in laboratory. A series of some novel Chalcones (2a-e) were synthesized and their derivatives Chromones (3a-e), Pyrazolines (4a-e) and Benzothiazepines (5a-e) were synthesized using DMSO/I2, hydrazine hydrate/alcohol and 2-aminothiophenol/alcohol respectively and screened them for their antimicrobial activity. Structures of synthesized compounds were confirmed by spectral study.

Keywords: Chalcone, Chromone, Pyrazoline, Benzothiazepine, Antimicrobial activity.

INTRODUCTION

The study of heterocyclic compounds envelops extensive area of chemistry. In recent age, heterocyclic compounds have been given extensive attention due to their importance in pharmacological and agricultural fields. Thiazole bears sulphur and nitrogen which is five member heterocyclic compounds which have the diverse biological properties.

The pyrazole core has chief role in numerous drug structures. Pyrazole compounds are significant class of compounds which be a focused for extreme concentration of chemists due to their pharmacological base 1-4. Pyrazole derivatives exhibit antimicrobial, anti-inflammatory, antitumor4, cytotoxic, antiviral, antileishmnial and antioxidant activities. Pyrazole derivatives also possess many applications on crop protection like herbicidal, fungicidal and insecticidal2 activities. Examples of pyrazole ring containing natural products are (S)-3-pyrazolylalanine, pyrazomycine, and 4,5-dihydro-3-phenyl-6H-pyrrolo[1,2-b]pyrazole. Following drugs are examples of biologically active synthetic pyrazole derivatives.

Lonazolac (NSAD)

Fezolamin

Difenamizole

Synthesis and Antimicrobial Study of Novel Chromones, Pyrazolines And Benzothiazepines Having Thiazole Nucleus

R. K. JADHAV, P. V. RANDHAVANE. A.B. NIKUMBH, K. P. KAKDE¹, B. K. KARALE - 112 -

S.S.G.M.College Kopargaon

IJCPS Vol. 7, Special Issue RICES - Jan 2018 ISSN:2319-6602 International Journal of Chemical and Physical Sciences

Synthesis of Enaminones by Conventional and Microwave Irradiation Methods

R. K. JADHAV¹, B. K. KARALE^{2*}, P. V. RANDHAVANE¹, A.B. NIKUMBH ¹ AND K. P. KAKDE¹

¹Department of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon, Dist. Ahmednagar- 423 601.

²Chhatrapati Shivaji College, Satara - 415 001.

Corresponding Author email: jadhavranjana2211@yahoo.co.in

ABSTRACT

Microwaves have become an important source of energy in many laboratory procedures as green approach. We followed the microwave assisted organic reactions using solvents. The chief goal of this work was to observe the reaction of secondary amine with 3-formylchromones using conventional and microwave assisted reactions.

Keywords: Conventional method, Microwave irradiation method, Green reaction

Introduction

3-Formylchromones have noticed as of influence of their biological activity and organic synthesis. 3-formylchromones are a group of naturally occurring compounds that are universal in nature predominantly in plants and helpful for use as precursor as green approach. They give versatile condensation reactions because of 3 electron deficient sites. A number of condensation reactions represent the ability of 3-formylchromones to give out as an excellent precursor for the synthesis. They are synthesized by the well-known procedure of Vilsmeyer Haak reaction^{1, 2}.

Since a couple of decades before, scores of major advances in practical aspects of organic chemistry have built-in novel synthetic strategies and methods as well as the commencement of an immense set of analytical techniques. In these environmentally vigilant days, the development in the technologies is focussed towards environmental sound and cleaner procedures.

With rising complexity of the problems and the accessibility of newer methods of creations of chemical reactions, researchers have reinstated to use wide diversity of techniques with ultrasound and microwave origin; their utility in chemistry has expanded thrust recently. Microwaves have been employed to accelerate the chemical reaction in laboratories. On the electromagnetic spectrum the microwave radiation part is placed between infrared radiation and radio waves.

Microwaves directly couples with molecules of the whole reaction mixture with rapid rise in temperature. In microwave assisted reactions, using organic solvents, the reactants are usually dissolved in solvents, which are often coupled effectively with microwaves and thus acts as the energy transfer medium. Microwaves have become an important source of energy in many laboratory procedures⁴⁻⁹. We followed the microwave assisted organic reactions using solvents¹⁰⁻¹¹. The chief target of this work was to observe the reaction of secondary amine with 3-formylchromones using conventional and microwave assisted reactions respectively. Synthesis under microwave irradiation keeps on extensively faster. The reaction time dropped down to 20-50 min under exposure to microwave at 500 to 700W and produced clean products in high yields.

Printipal a.s.g.M.College Kopargach

Synthesis and Characterization of Chlorinated Thiophene Based Flavones

P. V. RANDHAVANE^{1*}, H. N. AKOLKAR², R. S. ENDAIT², R. K. JADHAV¹, A. B. NIKUMBH¹ and B. K. KARALE²

¹Department of Chemistry, S. S. G. M. College, Kopargaon, (MS) India.

²Department of Chemistry, Radhabai Kale Mahila Mahavidyalaya, Ahmednagar, (MS) India.

Corresponding Author email: pvrandhavane@gmail.com

Abstract

(E)-3 -(3- (2,5-dichlorothiophen-3-yl) -1- (2,3-dimethylphenyl) -1H-pyrazol-4-yl) -1-(2-hydroxyphenyl)prop-2-en-1-ones were synthesized by Claisen-Schmidt condensation reaction between 3-(2,5-dichlorothiophen-3-yl)-1-(2,3-dimethylphenyl)-1H-pyrazole-4-carbaldehyde and substituted 2-hydroxy acetophenones. 2-(3-(2,5-Dichlorothiophen-3-yl)-1-(2,3-dimethylphenyl)-1H-pyrazol-4-yl)-4H-chromen-4-ones were synthesized by oxidative cyclization of corresponding chalcones using DMSO/l₂. The structures of newly synthesized compounds were confirmed by some spectral analysis methods like, IR, NMR and Mass.

Keywords: Chlorinated thiophene, oxidative cyclization, Claisen-Schmidt condensation.

Introduction

Thiophene is a five membered heteroaromatic compound with sulfur as a heteroatom. Thiophene and its derivatives exist in petroleum or coal. Thiophene moiety is found in certain natural products. It is also incorporated in several pharmacologically active compounds. The compounds containing thiophene moiety are reported to have antiproliferative [1], antibacterial [2], anticonvulsant [3] and antiprotozoal [4].

Chalcones are organic compounds possessing an enone moiety between two aromatic or heteroaromatic rings. These are the building blocks for the synthesis of various heterocyclic compounds like flavones, hydroxyl flavones, aurones and pyrazolines. Some chalcones are natural products found in various plant species around the world. Chalcones possess pharmacological activities like anticancer [5], anticancer [6] and antioxidant [6].

Flavones are group of naturally occurring oxygen containing heterocyclic compounds. They found in cereals and herbs. Flavones possess the activities such as antioxidant [7], antibacterial [8], antifungal [9] and antiviral [9].

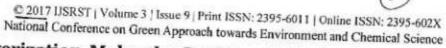
Considering the biological importance of thiophene based heterocyclic compounds and in continuation of our work it was planned to synthesize chalcones and flavones containing chlorinated thiophene moiety.

Experimental

Melting points were recorded in open capillaries in liquid paraffin bath and are uncorrected. IR spectra were recorded on Perkin-Elmer FTIR spectrophotometer. H NMR spectra were recorded on Bruker Avance 400 MHz NMR spectrometer in DMSO as a solvent and TMS as an internal standard. Peak values are shown in σ (ppm). Mass spectra were recorded on Finnigan mass spectrometer.

-133p Val 8.5.0.M. College Kopargaon

Synthesis, Spectral Characterization, Molecular Docking, Antimicrobial And Antioxidant Evaluation Of Pharmacophores 1, 3-Diones with Their Transition Metal Complexes

Dayanand M. Suryawanshi

PG & Research Centre of Chemistry, Rayat Shikshan Sanstha's S.S.G.M. College, Kopargaon, Maharashtra, India

ABSTRACT

Three series of 1, 3-diones 4(LA- LC) and their transition metal (II) complexes 5LA (a-e), 5LB (a-e) and 5LC (a-e) have been synthesized, spectroscopically characterized and their in vitro efficacies were evaluated. Bidentate ligands were derived from substituted aromatic acids and substituted ortho hydroxy acetophenone under ultrasound irradiation methods at low temperature. The simple substitution reactions between the metal nitrate and ligands yielded the titled complexes. However, in situ procedure gives high yield with formation of single products as evident by TLC. Elemental analysis, IR, 1H and 13C-NMR, Masss pectra, UV-Vis., magnetic susceptibility and conductance measurements were done to characterize the ligands and their metal complexes [where, M= Mn (II), Fe (III), Co (II), Ni (II) and Cu (II) J. All the evidences suggested that the complexes have octahedral geometry. The stoichiometry of the complexes was found to be 1:2 (metal: ligand). The conductivity data show that the complexes are non-electrolyte in nature. The antioxidants activity of the ligands and their metal (II) complexes have been carried out using DPPH free radical scavenging activity and found to be most effective. The antibacterial and antifungal activity of the ligands and their complexes have been carried out and on the basis the molecular docking studyagainst the peptide deformylase of the most effective complexes has been reported.

Keywords: 1, 3-diones, Metal complexes, Antimicrobial, Antioxidants and Molecular docking.

I. INTRODUCTION

The coordination chemistry of transition metal (II) complexes with 1, 3-diones as ligands is of current interest because they can provide new materials with useful properties such as antifungal, antibacterial, anticancer [1,2], antisecticidal [3], antioxidant [4], potential prophylactic antitumor activity [5,6], magnetic exchange [7,8], electrical conductivity [9]. The ological importance of metal (II) complexes is that they are sometimes highly effective than the free ligands [10]. Metal complexes containing pyridine and derivatives have aroused considerable interest in view of their industrial and biological importance [11, 12]. They have also been found to be active against influenza and have been suggested as possible pesticides and fungicides. Their activity has been thought to be ability to chelate trade metals [13, 15].

Recently, applications of these transition metal complexes in the design and development of synthetic

restriction enzymes, new drugs and stereo selective probes of nucleic acids structure have been explored extensively [16]. Transition metal complexes offer two peculiar advantages as DNA-binding agents [17] and functionality of the binding agent [18] these characteristics have promoted metal complexes used in a wide range of applications [19].

In continuation of our interest in the functionalized 1, 3diones and their metal (II) complexes, we, herein report the synthesis, spectral characterization, antimicrobial, antioxidants studies of a bidentate ligands containing O, O pharmacophores. The molecular docking study of ligands and their metal complexes has been reported [20-21]. The antibacterial and antifungal activities of ligands and their metal (II) complexes observed that, metal complexes showed highest activity than the free ligands.

182

Synthesis, Spectral Characterization of 1, 3-diones with their Metal Complexes act as Antibacterial and Antifungal Agents

D. M. SURYAWANSHI^{1*}, M. D. SANGALE², D. N. GAIKWAD³, D. V. SONAWANE³

¹PG & research centre of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon (M.S.) India 423 601

²PG & research centre of Chemistry, R.B.N.B. College, Shrirampur (M.S.) India 413 709

³PG Department of Chemistry, Annasaheb Awate College, Manchar (M.S.) India 410 503 Corresponding Author email: sdayanand77@gmail.com

Abstract

The newly synthesized 1, 3-diones with their transition metal (II) complexes have been spectroscopically characterized and their in vitro efficacies were evaluated. The simple substitution reactions between the metal nitrate and ligands yielded the titled complexes. However, in situ procedure gives high yield with formation of single products as evident by TLC. Elemental analysis, IR, 'H and 13C-NMR, Mass Spectra, UV-Vis., magnetic susceptibility and conductance measurements were done to characterize the ligands and their metal complexes [where, M= Mn (II), Fe (III), Co (II), Ni (II) and Cu (II)]. All the evidences suggested that the complexes have octahedral geometry. The stoichiometry of the complexes was found to be 1:2 (metal: ligand). The conductivity data show that the complexes are non-electrolyte in nature. The antibacterial and antifungal activities of the ligands and their complexes have been carried out.

Keywords: 1, 3-diones, Metal complexes, magnetic susceptibility, Antimicrobial screening,

Introduction

The coordination chemistry of transition metal (II) complexes with 1, 3-diones as ligands is of current interest because they can provide new materials with useful properties such as antifungal, antibacterial, anticancer [1,2], antisecticidal [3], antioxidant [4], potential prophylactic antitumor activity [5,6], magnetic exchange [7,8], electrical conductivity [9]. The biological importance of metal (II) complexes is that they are sometimes highly effective than the free ligands [10]. Metal complexes containing pyridine and derivatives have aroused considerable interest in view of their industrial and biological importance [11, 12]. They have also been found to be active against influenza and have been suggested as possible pesticides and fungicides. Their activity has been thought to be ability to chelate trade metals [13, 15].

Recently, applications of these transition metal complexes in the design and development of synthetic restriction enzymes, new drugs and stereo selective probes of nucleic acids structure have been explored extensively [16]. Transition metal complexes offer two peculiar advantages as DNA-binding agents [17] and functionality of the binding agent [18] these characteristics have promoted metal complexes used in a wide range of applications [19-21].

In continuation of our interest in the functionalized 1, 3-diones and their metal (II) complexes, we, herein report the synthesis, spectral characterization, antimicrobial studies of a bidentate ligands containing O, O pharmacophores. The antibacterial and antifungal activities of ligands and their metal (II) complexes observed that, metal complexes showed highest activity than the free ligands.

Synthesis of Iron Oxide Nanostructures by Electrochemical Reduction Method and Their Antifungal Application

(184)

A. A. AGALE1, D.M.SURYAWANSHI2, S. T. GAIKWAD1, A. S.RAJBHOJ1

Department of Chemistry, Dr.Babasaheb Ambedkar Marathwada University Aurangabad, MS, India.
Department of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon, Dist.Kopargaon, M.S., India
Corresponding Author email-ashwiniagale2012@gmail.com.

Abstract

The nanostructured iron oxide (IONPs) were synthesized by electrochemical reduction method using tetra hexyl ammonium bromide as structure directing agent in an organic medium viz. tetra hydro furan and acetonitrile in 1:4 ratio by optimizing current density 14 mA/cm2. Such nanoparticles were prepared using simple electrolysis cell in which the sacrificial anode was as a commercially available iron metal sheet and platinum (inert) sheet acted as a cathode. The synthesized iron oxide nanoparticles were characterized by using ultra violet—visible spectroscopy, X-ray diffraction, scanning electron microscopy, energy dispersive spectroscopy and transmission electron microscope analysis techniques. The nanoparticles were tested for antifungal activity against human pathogens.

Keywords: Electrochemical cell, THAB, Iron oxide nanoparticles, Antifungal activity

Introduction

Metal nanoparticles have received increasingly attention during the last decades because of their original and size dependent properties [1-3]. These particles exhibit physical and chemical properties that differ significantly from the bulk or molecular properties of their respective metal [4-6]. It tends to agglomerate strongly due to interlayer attractive van der Waals forces [7]. Therefore, further chemical stabilizer, such as Tetra hexyl am monium bromide (THAB), are frequently required to prevent these kinds of agglomerations [8].

Recently metal NPs exhibit a multiple potential application as well as interest in their fundamental properties including magnetic fluid, magnetic micro device, magnetic resonance imaging, magnetic hyperthermia, drug delivery [9,10]. Iron-based nanostructures attract great interest in nanotechnology for their physical and chemical properties [11]. Iron oxides are one of the most important transition metal oxides of technological importance. Remarkable size-dependent optical and structural properties of colloidal iron and iron oxide NPs correspond to the quantum-size effects and electrical structure and the size and crystal structure could be affected by synthesis method [12]. Iron oxide nanoparticles can be synthesized by different methods such as coprecipitation [13], sol-gel [14], combustion processes [15], microemulsion [16], green synthesis [17-19] and electrochemical processes [20]. Nanostructured iron oxides are investigated also for applications in catalysis, as active substrates for water splitting, or for the removal of toxic metals from aqueous solutions [21,22]. Since transitional metal oxides are key materials in catalysis, microelectronics, their use in personal and commercial products is in demand which necessitates greater insight towards their ecological impact (as they have an intrinsic toxic property) on their release in the environment. They have many applications against pests, parasites, and pathogens [23-25].

One Pot Synthesis 1,4 Dihydropyridines Catalyzed by Cu-doped ZnO Nanocatalyst

D. N. GAIKWAD1, R. K. MANJUL2, A.A. KALE1, S.M. GAGE3, M.D. SANGALE⁴, D.M. SURYAWANSHI²

Department of Chemistry, Annasaheb Awate College, Manchar, Dist. Pune, MH, India. ² Department of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon, Dist-Ahmednagar MH, India. ³ SKBP polytechnic, Kopargaon, Dist-Ahmednagar MH, India Department of Chemistry, R.B.N.B. College, Dist. Ahmednagar, MH, India.

Corresponding Author email: dn.gai008@gmail.com

Abstract

Cu-doped ZnO catalyst was used for convenient and efficient synthesis of 1, 4dihydropyrine (DHP) derivatives under solvent free conditions. The main advantages of these protocol includes short reaction time, high yields, recyclable catalyst, selectivity towards 1,4-dihydropyridine derivatives, practical simplicity and work up free reaction conditions.

Keywords: Cu-doped ZnO, Nano catalyst, 1,4dihydropyridines, solvent free, nonconventional.

INTRODUCTION

Recently 1, 4-dihydropyridines prepared by direct condensation of aldehydes, malononitrile and barbituric acid in aqueous media has been reported under ultrasound irradiation, 1 or catalyzed by diammonium hydrogen phosphate.21, 4-dihydropyridines compounds are most important classes of drug molecules and were introduced for medical use in 1911.3 They have attracted much attention due to their antiviral,4 antibiotic,5 anti-inflammatory,6 and antitumor7.8 activities.

Heterogeneous catalysis for organic synthesis has gained popularity due to desirable separation of product and eco-friendly nature. Nanosized catalyst for organic synthesis is expected to bridge the gap between homogenous and heterogeneous catalysis 9. Heterogeneous nanocatalysis has advantages due to ecofriendly aspect, economical nature 10, easy handling, greater selectivity and reusability of the catalyst 11. Furthermore, the nano-catalyzed reactions offer the benefits of high atomic efficiency, simplified isolation of product, easy recovery and recyclability of the catalysts. Synthesis of dihydropyrimidin-2(1H)-ones/thiones derivatives has been carried out using various nanostructure metal oxides such as TiO2 12, Fe2O3 13, ZrO2-Al2O3-Fe2O3 14 and ZnO 15. However, all these synthesis require the solvents and support of homogenous organic acids.

Experimental:

Solvents, reagents and chemicals were purchased from Sd-fine Chemicals and Process Chemicals generally used without further purification. IR spectra were recorded on a Perkin FT-IR spectrometer. The NMR spectra were measured with a 400 MHz Bruker Avance spectrometer at 400 and 100 MHz, for ¹H for 13C, respectively, in CDCl3 solution with TMS as an internal standard. Chemical shifts are given in ppm (δ) and are referenced to the residual proton resonances of the solvents.

> - 51 -Kopurguon

Synthesis of 1-(5-bromo-2-hydroxyphenyl)-3-(4-fluorophenyl) Propane-1, 3-Dione with their Metal Complexes Act as Antimicrobial Agents

D. M. SURYAWANSHI1*, R.K. MANJUL1, S. R. BANKAR1, C. S. CHOUDHARI¹, A. Z. PATHAN¹

¹PG & research centre of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon (M.S.) India 423 601 Author for Correspondence: Email: sdayanand77@gmail.com

ABSTRACT

The newly synthesized 1-(5-bromo-2-hydroxyphenyl)-3-(4-fluorophenyl) propane-1, 3dione with their transition metal (II) complexes have been spectroscopically characterized and their in vitro efficacies were evaluated. The simple substitution reactions between the metal nitrate and ligands yielded the titled complexes. However, in situ procedure gives high yield with formation of single products as evident by TLC. Elemental analysis, IR, 1H and 13C-NMR, Mass Spectra, UV-Vis., magnetic susceptibility and conductance measurements were done to characterize the ligands and their metal complexes. All the evidences suggested that the complexes have octahedral geometry. The stoichiometries of the complexes were found to be 1:2 (metal: ligand). The conductivity data show that the complexes are non-electrolyte in nature. The antibacterial and antifungal activities of the ligands and their complexes have been carried out.

Keywords: 1, 3-diones, Metal complexes, magnetic susceptibility and Antimicrobial screening,

1. INTRODUCTION

The coordination chemistry of transition metal (II) complexes with 1, 3-diones as ligands is of current interest because they can provide new materials with useful properties such as antifungal, antibacterial, anticancer [1,2], antisecticidal [3], antioxidant [4], potential prophylactic antitumor activity [5,6], magnetic exchange [7,8], electrical conductivity [9]. The biological importance of metal (II) complexes is that they are sometimes highly effective than the free ligands [10]. Metal complexes containing pyridine and derivatives have aroused considerable interest in view of their industrial and biological importance [11, 12]. They have also been found to be active against influenza and have been suggested as possible pesticides and fungicides. Their activity has been thought to be ability to chelate trade metals [13, 15].

Recently, applications of these transition metal complexes in the design and development of synthetic restriction enzymes, new drugs and stereo selective probes of nucleic acids structure have been explored extensively [16]. Transition metal complexes offer two peculiar advantages as DNA-binding agents [17] and functionality of the binding agent [18] these characteristics have promoted metal complexes used in a wide range of applications [19-21].

In continuation of our interest in the functionalized 1, 3-diones and their metal (II) complexes, we, herein report the synthesis, spectral characterization, antimicrobial studies of a bidentate ligands containing O, O pharmacophores. The antibacterial and antifungal activities of ligands and their metal (II) complexes observed that, metal complexes showed highest activity than the free ligands.

187

Nanocat-MgO-ZrO₂ Mixed Metal Oxides: A Sustainable Approach towards Solvent-free Synthesis of Benzo-[d]-thiazole Derivatives

S. R. BANKAR1*, R. K. MANJUL1, D. M. SURYAWANSHI1

P.G. & Research Center, Department of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon, Dist.-Ahmednagar (MS) 423601, India, Corresponding author: srbankar21@gmail.com

Abstract

In the present research article, a nano-sized Magnesia-Zirconia catalyst was well prepared by a simple ultradilution co-precipitation method in a benign media. The synthesized nanocat-MgO-ZrO2 was extensively characterized by analytical techniques such as X-ray diffraction (XRD) and transmission electron microscopy (TEM). The functionalized nano-MgO-ZrO2 catalyst proved to be very efficient for the synthesis of benzo-[d]-thiazole derivatives under microwave irradiation method. The proposed method were afford the advantages like solvent free approach, good reaction yield, short process time, simple work-up and recycling of the catalyst which thoroughly touch the

Keywords: Nanocat-MgO-ZrO2, Mixed metal oxides, Nanoparticles, Microwave

1. INTRODUCTION

Literature survey reveals that, mixed metal oxides (MMOs) signify one of the most important and widely employed categories of solid catalysts, either as active phases or supports. MMOs may be used either by their acid/base or their redox properties and constitute the largest family of heterogeneous catalysts. [1-4]. In the past few decades, nano-sized MMOs are attractive for a range of applications due to their excellent chemical and thermal stability, high porosity and large surface area. Therefore, great efforts are dedicated to the optimization of new procedures able to synthesize pure and mixed nano-sized metal oxides. [5-7]. Recent investigation suggest that, a MgO-ZrO2 catalyst has applicability in various important organic reactions such as cross-aldol condensation, N-benzyloxy carbonylation of amines, reduction of aromatic nitro compounds, and synthesis of 1,5-benzodiazepines and Nbenzyloxycarbonylation of alcohols. Engaged with the development of sustainable protocols, heterogeneous catalysis and nanomaterial's. [8-11]

The benzothiazole and their derivatives are an important class of heterocyclic compounds in medicinal, industrial, agricultural and synthetic organic chemistry. They are widely found in bioorganic and medicinal chemistry with applications in drug discovery such as antitumor, anticonvulsant, and antiviral applications [12-13]. They also found applications in industry as antioxidants, vulcanization accelerators, and as a dopant in a light-emitting organic electroluminescent device. In continuation of our efforts for greener organic transformations and design of heterogeneous catalysts for important organic raw materials, [14] we present herein an eco-friendly, green method for the synthesis of benzothiazole derivatives under solvent free condition.

2. EXPERIMENTAL

2.1 Materials and Methods

All reaction ware carried out using a laboratory microwave oven (RAGA'S Scientific Microwave System-700W). All the noted melting points were determined on Melting Point apparatus Model: KI-11

- 36 -

Kepargaen

Practical Synthesis Of N-Protected Heterocycles Using Heterogeneous Metal Oxide Catalyst

(188)

R. K. MANJUL¹, D. M. SURYAWANSHI¹, A. Z. PATHAN¹, S. R. BANKAR¹*

¹P.G. & Research Center, Department of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon, Dist.-Ahmednagar (MS) 423601, India, Corresponding author: srbankar21@gmail.com

Abstract

In the present research article, a heterogeneous metal oxide (ZnO) catalyst proved to be very efficient for the synthesis of N-protected 2-iodoanilne derivatives at room temperature. The proposed method was afforded the advantages like good reaction yield, simple work-up and recycling of the catalyst which thoroughly touch the green transformation.

Keywords: Heterogeneous catalyst, Metal oxide, ZnO, N-protected heterocycles, 2-iodoaniline

1. INTRODUCTION

Catalysts are materials that change the rate of a chemical reaction but do not change the thermodynamics of the reaction, without undergoing any change in itself. Nano-sized catalyst for organic synthesis is expected to bridge the gap between homogenous and heterogeneous catalysis 9 Heterogeneous catalysts cover almost 90% of the industrial catalytic processes. Due to its definite technical advantages, like transformation process, competitiveness and atom economy, heterogeneous catalysts are gaining more and more importance to the world's economy, to convert the inexpensive raw materials into value added fine chemicals and fuel in an economic, environmental efficient manner and also in the production of pharmaceuticals and alkylation etc. [1-3]

Literature survey revealed that among the transition metal oxides, superior actions could be obtained from the catalysts where metal ion species are relatively easy to interchange between two different valence states. This can involve two different oxidation states under reaction conditions as can be found in Fe₂O₃, V₂O₅, TiO₂, CuO or NiO, or the inter conversion between the positive ion and neutral metal, with the more easily reduced oxides such as ZnO and CdO. Hence, metal oxide catalysts are important from commercial point of view and have been used for manufacturing many valuable products.

[4-6]

Recent investigation suggest that ZnO is a highly efficient catalyst for the Friedel-Crafts acylation reaction of activated and inactivated aromatic compounds including variety of alcohols, phenols and amines with acid chlorides or acid anhydrides. It gives high yields at room temperature under very mild reaction condition. Metal oxides represent one of the most important and widely employed categories of heterogeneous catalysts either as active phases or as support. The versatility of the use of oxide systems can be seen in many organic reactions like oxidation, hydrogenation, dehydrogenation, condensation, cracking, and isomerisation.[7-8]

N-Heterocycles are key building blocks in natural products, bioactive compounds and materials. Amongst the variety of heterocycles, indoles and benzofurans have emerged as privileged structures, especially in medicinal chemistry. [9-10] This great interest stimulated organic chemists to design efficient and diverse synthetic accesses, abundantly reviewed in the past few years. [11] Many efficient

ANSHI,
Prinipal
p.G.G.H.Collage
Kopargaon

Spectrophotometric Determination of Copper with Hydroxy Oximes

A. Z. PATHAN¹, R. K. MANJUL¹, S. R. BANKAR¹, D. M. SURYAWANSHI¹*

¹P.G. & Research Center, Department of Chemistry, S.S.G.M. College, Kopargaon, Dist.-Ahmednagar (MS) 423601, India, Corresponding author: sdayanand77@gmail.com

Abstract

A simple and selective method is developed for spectrophotometric determination of Cu (II) using hydroxy oximes as the reagent. Copper (II) reacts with hydroxy oximes in aqueous solution to form the blue colored complex. The aqueous solutions of the chelates conform to Beer's Law. The method is obeyed in the concentration range of 20 to 1000 ppm in solution when I^{-cm} cells are used. It is mainly useful for the analysis of ores and alloys which contain several percentage of copper.

Keywords: solvent extraction, Cu (II)-hydroxy oximes, ores and alloy

1. INTRODUCTION

Literature survey revealed that Copper in second oxidation state is probably the one for which the largest number of photometric determinations have been published. Most of these methods reported to designed copper in trace amounts. The determination of Cu (II) with hydrogen bromide has been adopted widely for the determination of relatively large amounts of copper although vanadium, molybdenum, cobalt, chromium, gold, and platinum metals can obstruct. [1-5]

The reported cupric ammonia method and its modifications afford the means to measure copper concentrations in the range of 40 to 600 ppm. Though, these reported methods suffer especially from dependence of color intensity on reagent concentration, volatility of reagent, and interference from closely associated elements, foreign metal ions and the use of salting out agents. [7-9] Hydroxy oximes form complexes with copper of comparable absorptivity. [10-11]. Therefore, substitution of ligand as the reagent for copper (II) promised to overcome some of the disadvantages.

2. EXPERIMENTAL

2.1 Materials

All the chemicals used were of AR grade. Absorption spectra were obtained with a Perkin-Elmer recording spectrophotometer, Model 4000A. Routine measurements were made in a Beckman, Model B spectrophotometer. One centimeter cells were used in both instruments. Spectrographic metal analyses were obtained with a 3.4 meter Ebert Type (Jarrell-4sh Co.) emission spectrograph. Measurements of pH were made with a Beckman Model H2 pH meter equipped with a glass and reference electrode couple.

2.2 Reagents

Copper Solution: By dissolving 60 grams of cupric nitrate (trihydrate) in 250ml of water contain 0.5 ml of concentrated nitric acid was prepared as a stock solution. The solution, standardized by electrolytic deposition, contained 61.70 mg. of Cu2+per ml standard copper solution containing 10 mg. of Cu2+ per ml was prepared by diluting 45.3 ml of the stock solution to 250 ml. A 0.5M cupric nitrate solution was prepared by diluting 51.5 ml. of the cupric nitrate stock solution to 100 ml. Hydroxy oxime reagent solution: A hydroxy Oxime solution was prepared by diluting redistilled 98% hydroxy oxime with an equal volume of water.

Synthesis, Characterization and in vitro Antibacterial Studies of 1, 3-Diones with their Metal Complexes bearing Potential O, Opharmacophores Sites

D.M. Suryawanshi¹, A. A. Agale², A.S. Rajbhoj², S.T. Gaikwad^{2*}

¹RayatShikshan Sanstha'sS.S.G.M.College, Kopargaon (M.S.), India 423 601 ²Department of Chemistry, Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad Corresponding Author Email: gaikwadsuresh12@gmail.com

ABSTRACT

This research communication is toward the investigation of the in vitroantibacterial activity of the synthesized compound $4(L_A-L_B)$ bearing potential O, O pharmacophores. These compounds have been obtained by the interaction of substituted 2-hydroxyacetophenones I(A-B) and aromatic acids 2(A-B) underultrasound irradiation method at low temperature. The newly synthesized 1, 3-diketone $4(L_A-L_B)$ and their metal complexes 5(a-e) were characterized by FT-IR, UV-Vis., 1H -NMR, ^{13}C -NMR, Mass Spectroscopy and Magnetic measurement. Further these compounds showed potent antibacterial activity. A good correlation was obtained between the theoretical predictions of bioavailability and experimental verification. Utilization of ultrasound irradiation, simple reaction conditions, isolation and purification makes manipulation very important for economic and environmental approaches.

KEYWORDS: 1,3-diketone, metal complexes, ultrasound irradiation, antibacterial screening.

INTRODUCTION

The1,3-dioneshave broad spectrum of medicinal values which shown to have pharmacological activity like antibacterial [1], antiviral [2], insecticidal [3], antioxidant [4]and potential prophylactic antitumor activity [5-6]. It has also been used as in the anti-sunscreen agent [7]. In liquid solutions [8] as well as in the solid state [9],the1,3-diketone exists almost exclusively as the keto-enol tautomer, which is stabilized by the intermolecular hydrogen bonding. Recently it is reported that 1, 3-diketone are important pharmacophores of HIV-1 integrase (1N) inhibitors [10]. It was also reported that a number of diketones has warrant examination as breast cancer chemo preventive blocking agent [11] anticarcinogenic agent [12] and antistereogenicagent [13].

1,3-diketone and its metal complexes appear very promising for potential use as antibacterial agents due to their other biological properties [14-17]. There is continues interest in synthesizing 1,3-diketone 4(L_A-L_B) and its metal complexes 5(a-e) because of their potential applications, applied sciences and importance area of coordination chemistry [18-21]. In view of the above applications in the present paper we report the synthesis, characterization and antibacterial studies of metal complexes 5(a-e) with 1,3-diketone 4(L_A-L_B).

Synthesis, Characterization and in vitro Antibacterial Studies of 1, 3-Diones with their Metal Complexes bearing Potential O, Opharmacophores Sites

D.M. Suryawanshi,A. A. Agale, A.S. Rajbhoj, S.T. Gaikwad - 317 -

Synthesis and Characteristic Properties of Perovskite-type NdMnO₃ Nanocrystal materials via a Co-Precipitation Method

M.D.Sangale*, D.N.Gaikwad1, D.V.Sonawane1, D.M.Suryavanshi2

*Associate Professor, Department of Chemistry, R.B.Narayanrao Borawake College, Shrirampur Dist- Ahmednagar (MS)

Assistant Professor, Department of Chemistry, Annasaheb Awate College, Manchar, Dist-Pune

² Assistant Professor, Department of Chemistry, S.S.G.M.College, Kopargaon, Dist-Ahmednagar Corresponding Author E-mail: mdsangale@gmail.com

ABSTRACT

The synthesis of well-dispersed NdMnO₃ nanocrystals is developed in the presence of octanoic acid as surfactant by using Co-Precipitation method. By using this method can produce fine, high-purity, stoichiometric particles of single and multicomponent metal oxides. The prepared sample is characterized by X-ray diffraction (XRD), Fourier transform infrared spectroscopy (FT-IR), scanning electron microscopy (SEM), and energy dispersive X-ray spectrometer (EDX). The XRD analysis shows only the pattern corresponding to perovskite-type NdMnO3 which crystallizes in the single phasic orthorhombic system. The spherical NdMnO3 nanocrystals with an average particle size of about 69 nm can be obtained at a relatively high calcining temperature of 850°C. By using SEM it shows sphere-like NdMnO3 nanocrystals obtained by this method are uniform in both morphology and particle size. The results indicate that the amount of surfactant, pH and rate of stirring have an important role in the homogeneity and size of product. The preparation process can be also applied to synthesize other metal oxides.

KEYWORDS: Octanoic acid, Co-precipitation, Perovskite-type, Nanocrystals

INTRODUCTION

The size less than 100 nm in metal particle considered as a nanoparticles. It is interesting in chemical, Electronic, magnetic and optical properties[1]. The majority of catalysts used in modern chemical industry are based on mixed metal oxides including perovskite-type oxides ABO3, where A is a rare-earth element, and B is 3d transition metal[2]. The perovskite-type oxides crystals can have most of the applications in advanced technologies such as solid oxide fuel cells, catalysts and chemical sensors, magnetic materials, electrode materials, etc [3-5]. NdMnO3 prefer to be orthorhombic ally distorted perovskite-type structure [6]. In NdMnO₃3, there are three major magnetic interactions: Mn-Mn, Nd-Mn and Nd-Nd [7]. These interactions determine their structure and magnetic properties and also shows number of applications. One application of NdMnO_J nanopowders is in efficient gas sensors for H2S [8] and C2H5OH [9]detection. The preparation of rare earth orthomagnetites have been prepared by many methods, including hydrothermal, combustion, sol-gel, precipitation methods and sonication assisted precipitation[10]. A simple co-precipitation procedure to prepare orthomagnetite neodymium nanocrystals(NdMnO3) in aqueous solution at relatively high temperature. The perovskite-type structure can be obtained by Calcining the precursor at 850 °C. The Co-precipitation can produce fine, high-purity, stoichiometric particles of single and multicomponent metal oxides. If the conditions of this process, such as solution pH, reaction temperature, stirring rate, metal salts concentration and surfactant concentration are Controlled, oxide particles of the desired shape and sizes can be produce

M.D.Sangale, D.N.Galkwad, D.V.Sonawang D.M.Suryavanshi

IJCPS Vol. 7, Special Issue 12 ICAFM (Part-II) - March 2018

ISSN:2319-6602 International Journal of Chemical and Physical Sciences

Chemo-Mechanical Synthesized Ternary CuBiSe₂ Thin Films: Some Characteristics Properties

V.B.GAIKWAD1, M.S.JEJURKAR2, S.T.SHETE3

¹²³ Dept. of Physics, S.S.G.M.College, Kopargaon, (M.S.), India Corresponding author Email: vasant.gaikwad7@gmail.com

Abstract

The thin films of copper bismuth selenide (CuBiSe₂) have been deposited onto amorphous glass substrates using simple and low cost chemical bath deposition technique. The aqueous solutions containing precursors of Cu, Bi and Se have been used to obtain CuBiSe₂ thin films. For the good quality deposits preparative parameters such as temperature, pH, time, speed of the mechanical churning and Cu-concentration were optimized and found to be 55^{0} C, 10 ± 0.2 , 60 minutes, 50 rpm and 0.05mol% respectively. The films have been characterized by X-ray diffraction (XRD), optical absorption and energy dispersive spectroscopy techniques. The chemically synthesized CuBiSe₂ films are polycrystalline with anorthic crystal structure. The optical absorption studied reveal that the transition is direct with band gap energy $E_{\rm B}$ is 1.63 eV.

Keywords: Chemical deposition; optical gap; electrical conductivity; thin films

INTRODUCTION

Ternary systems of the compound semiconductors are particularly interesting because of their possible applications in electro-optical and photovoltaic devices including photo electrochemical solar cells [1-3]. Compound such as $CuBiSe_2$ is of potential photovoltaic materials, as a theoretical method especially first-principles density functional theory (DFT) calculation reveals that the fundamental gap energy is estimated to be $E_g \approx 1.1-1.5$ in $CuBiSe_2$ [4]. One of the ternary systems, copper bismuth selenide is a prime candidate of topological superconductor also [5]. Different techniques were employed for their preparation and studies have been mainly concentrated on their properties which are sensitive to the method of formation. The copper-bismuth chalcopyrite systems usually crystallize in chalcopyrite structure with peculiar nonlinear optical properties [6]. The electrical, optical and dielectric properties of these chalcopyrite system appeared in the literature [7]. This paper presents the synthesis of one of the chalcopyrite systems, $CuBiSe_2$, in thin film form by employing a simple and inexpensive process [8]. The preparation procedure and growth mechanism have been suggested. The structural, electrical and optical properties have been briefly outlined.

EXPERIMENTAL

Preparation of CuBiSe2 thin films

Thin films of CuBiSe₂ were deposited on thoroughly cleaned glass substrates, employing chemical bath deposition technique. The basic ingredients used were copper sulphate, bismuth nitrate and sodium selenosulphite (reflux, 0.33M). Triehanolamine was used as a complexion agent. Sodium hydroxide and aqueous ammonia solutions were used to adjust the pH (10±0.2) of the reaction mixture

Chemo-Mechanical Synthesized Temary CuBiSe₂ Thin Films: Some Characteristics Properties V.B.GAIKWAD, M.S.JEJURKAR, S.T.SHETE

-476 -

SJIF Impact Factor 4.11 UGC Approved Journal No. 63628

OPEN ACCESS

RESEARCH ARTICLE

Comparative Study of Influence of pH on Structural and Magnetic Properties of Ni-Zn Spinel Ferrite by Wet Chemical Method

Kakade GN and Gunjal RP

Department of Physics, R.B. Narayanrao Borawake, College, Shrirampur, 413709 (M.S.) India Email: genudaskakade@gmail.com

Manuscript Details

Available online on http://www.irjse.in ISSN: 2322-0015

Editor: Dr. Arvind Chavhan

Cite this article as:

Kakade GN and Gunjal RP. Comparative Study of Influence of pH on Structural and Magnetic Properties of Ni-Zn Spinel Ferrite by Wet Chemical Method, Int. Res. Journal of Science & Engineering, January 2018; Special Issue A2: 30-34.

© The Author(s). 2018 Open Access This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided you give appropriate credit to the original author(s) and the source, provide a link to the Creative Commons license, and indicate if changes were made.

ABSTRACT

In this work we have synthesis the Ni-Zn ferrite nanoparticles having composition Niass Zn assFe₂O₄ at two pH values 7 and 8, synthesized by wet chemical solgel autocombution method using L-Ascorbic acid as chelating agent. The single phase cubic spinel structure was confirmed by X-ray diffraction studies. The surface morphological studies were carried out using scanning electron microscopy using JEOL JSM-6360 scanning electron microscopy (SEM). The effect of pH values on structural properties of synthesized nanoparticles has been investigated. Lattice parameter (a) increases, X-ray density (dx) decreases, Unit cell volume (V) increases and Crystallite size (t) increases with increase in pH value from 7 to 8. The grain size obtained from SEM images show decreasing trend with increasing pH Value.

Keyword: Ni-Zn spinel ferrite, sol-gel auto combustion technique, XRD, SEM.

INTRODUCTION

Nano sized spinel ferrite particles, a kind of soft magnetic material with structural formula M-Fe₂O₄ are one of the most attracting a novel class of magnetic material due to their interesting and most important properties, such as low melting point, high specific heating, low saturation magnetic moment and low magnetic transition temperature [1, 2]. Ferrites with electrical, dielectric, magnetic, optical, gas sensing etc. properties find numerous applications in variety of fields

1017-18

Interdisciplinary National Level Conference 17 th Mar. 2018

Special Issue On Impact of Globalization on Co-operative Societies

Organised By Rayat Shikshan Sanstha's Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya,Malkapur(Perid)

ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574

Globalisation Boon or Bane For Indian Economy

(196)

Prof. Dr. D. P.Gadhe
Head-Commerce Department
S. S. G. M. College, Kopargaon
Tal-Kopargaon, Dist-Ahmednagar (M.S), India

Introduction:

Globalization means different things to different people. It can be defined simply as an expansion of economic activities across political boundaries of nation states. More importantly it refers to a process of deepening economic integration, increasing economic openness and growing economic interdependence between countries in the world economy. It is associated not only with a phenomenal spread and volume of cross-border economic transactions but also with an organization of economic activities which straddle national boundaries of the world. Globalization and indicate is generally taken as integrating the economy of the country with the rest of the world. This in turn implies that opening up the economy to foreign direct investment by providing facilities (Dioreign companies to invest in different fields of economic activities in India; removing constraints and obstacles to the cutry of MNCs, allowing Indian companies to enter into foreign collaborations in India and also encouraging them to set up joint ventures abroad; carrying out massive import liberalization programmes by switching over from quantitative restrictions to tariffs in the first place, and then bringing down the level of import duties considerably, and instead of plethora of export incentives opting for exchange rate adjustment for promoting exports. Whether seeds of globalization sown in pre-reform period as many concessions were granted to foreign capital, MNCs were allowed to enter a number of crucial sectors to which their entry was previously restricted and hanned. The study is purely based on secondary data. It will have a discussion on negative and positive impacts of globalization on Indian economy.

The real thrust to the globalization was provided by the economic reforms of 1991 initiated by Government of India. The period 1980-81 was marked by severe balance of payment difficulties. The second oil shock pushed up the importabill substantially while exports tagged considerablybehind. Thus trade deficit rose to astronomical heights. During seventh, plan, private remittances also showed a tendency of flattening out. As a result, net invisibles could finance only 24 percent of trade deficit in the seventh plan. The problems were compounded by gulf war in 1990.91. The trade deficit in this year soared to Rs. 16,934 crore and invisibles also recorded negative carnipps. Therefore, current account deficit was as large as Rs 17,369 crore in 1990-91. The problem got further accentified thy fluidia's increased reliance on high cost external commercials borrowings and non-resident deposits-all-through the 1980s as the flow of concessional assistance was considerably less than the requirements. Capital was flowing out of the country and country was close to defaulting loans. Along with these bottlenecks at home, many unforeseeable changes swept the economies of nations in western and Eastern Europe, South East Asia, Latin America and elsewhere around the same time. Indian economy had experienced major policy changes in the early 1990s. The new economic reform popularly known as Liberalization, Privatization, and Globalization (LPG), aimed at making the Indian economy as fastest growing economy and globally competitive. The series of reforms undertaken with respect to industrial sector, trade as well as financial sector aimed at making the economy more efficient. With the onset of reforms to liberalize the Indian economy in July of 1991, a new chapter has dawned for India and her billion plus population. This period of economic transition has not only had tremendous impact on the overall economic development but also on the mindset of Indian people who could get rid from traditional, stubborn thinking, superstition, and illiteracy.

A. Globalization as a Boon

The growth rate of GDP of India has been on the increase from 5.6 percent during 1980-90 to 7 percent in the period of 1993-2001. In the last fifteen years except two or three years, rate of GDP

Asyushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ) ISSN 2349-638x UGC Approved Sr.No.64259 Monthly Journal website: - www.aiirjournal.com Chief Editor: - Pramod P.Tandale | I Mob. No.09922455749 | I Email: - afiripramod@gmail.com

Page No.326

Koparga07

2017/18

VOLUME-IV (XID

* Special Issue: December 2017

ISSN (Print): 2394-207X

INTERNACIONAL TOURNAL OF MULTIPACETED AND MULTILINGUAL STUDIES

Employability Skills Among Under Graduate Students of Satara

Dr. Nikam Vijay B. Assistant Professor Savitribai Phule Mahila Mahavidyalaya, Satara

97

Introduction: Employers, colleges and professional bodies agree that India needs to develop professionals who are highly skilled and ready to face the challenges of increased competition. More than ever we need professionals who are responsive to economic, social, cultural, echnical and environmental change and can work flexibly and intelligently across business contexts. indian industry requires new graduates who understand the part they play in building their to gantzations, and have the practical skills to work effectively in their roles.

Thygover, really contributing in the workplace means more than having the necessary technical 11 means engaging with the organization and its goals, understanding the dynamics of the waskplace, and taking up a job role with an informed knowledge of all of its requirements. It also inhana applying a broad range of employability skills learned in many contexts and through a minut of experiences.

udha businesses aspire to be more competitive, more effective and more innovative. The that workforce is a key part of the talent pool businesses draw from to further these bjectives. Universities clearly want to produce graduates with the skills that are highly regarded promployers and are seen to contribute to the country's prosperity and social capital. Emerging polessionals want to attain interesting employment, and build their professional careers.

title of the Study:

0,0,0,0,0,0 p

30

000

0

,0

00000

0

This study covers the satara city under graduate girl students.

This study covers adgeintervice sector industry of satara city .

Initiation of the Study :

his study is focused on identifying employability skills of UG girls student.

Ms.sundy covered service industry of Satara city.

sparch Problem: Lack of employability owing to lagging in employability skills. Different parts on same including Economic Survey of Maharashtra 2016-17.

Mygothesis:

forent service industries required distinct employability skills.

skills imparted by college education and skills required by the industry are same.

objectives:

Coursess the nature of work and extent of skills required for employability in the identified

getudy and analyze options of students and employers about employability and suitability of ke content market needs.

Avilaternational Conference on Contemporary Issues in Commerce, Economics & Management Page 105

Kopergaca

RESEARCH ARTICLE

SJIF Impact Factor 4.11 UGC Approved Journal No. 63628

OPEN ACCESS

Chlorococcalean Biodiversity of Reverine ecosystem with special reference to the pollution status

Sanap RR

S. S. G. M. College, Kopargaon. Dist. AhmesInagar. (M.S.), India.

E-mail: rrsanap24@yaboo.com

Manuscript Details

Available online on http://www.irjse.in ISSN: 2322-0015

Editor: Dr. Arvind Chavhan

Cite this article as:

Sanap RR. Chlorococcalean Biodiversity of reverine ecosystem with special reference to the pollution status, Int. Res. Journal of Science & Engineering, January 2018, Special Issue A4 : 32-36.

© The Author(s), 2018 Open Access
This article is distributed under the terms
of the Creative Commons Attribution
4.0 International License
(http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/),
which permits unrestricted use, distribution, and
reproduction in any medium, provided you give
appropriate credit to the original author(s) and
the source, provide a link to the Creative
Commons license, and indicate if changes were
made.

ABSTRACT

Lotic water bodies like rivers and streams play very pivotal role in maintaining biodiversity and biological balance in nature. In India, most of perennial rivers and their tributaries are being used as sites for disposal of domestic and industrial wastes which impair their water quality, favour the growth of algal blooms and eopardizing the survival of aquatic life. During present investigations, water qualities of riverine ecosystem like Godavari river was monitored for two year (August 2008-July-2010). From ten sampling stations water samples and algal samples were collected and monitored for qualitative analysis. Present studies revealed that, in all 25 genera and 55 species of Chlorococcales have been reported from all 10 sampling stations. Chlorooccalean flora was found to be dominant during summer. Its number was declined during monsoon and again increased during winter. The commonly found genera were Ankistrodesmus, Scenedesmus, Pediastrum, Chlorella, Crucigenia, Golenkinia etc. Disposal of municipal sewage and agricultural run-off favours the growth of Chlorococcalean flora. The commonly found pollution tolerant genera were Ankistrodesimes, Scenedesimes, Chlorella etc. Their flourished growth indicates pollution status of river at certain stations. The water flow and physico-chemical parameters influenced the occurrence and abundance of Chlorococcalean diversity in the Godavari river.

Keywords: Godavari river, Chlorococcalean flora, pollution.

Printox s.s.c.m.cilego Kopargaon

INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCHES IN BIOSCIENCES, AGRICULTURE AND TECHNOLOGY
© VISHWASHANTI MULTIPURPOSE SOCIETY (Global Peace Multipurpose Society) R. No. MH-659/13(N)

www.ljrbat.in

STUDY OF SEED BORNE FUNGI OF SOME SEEDS FROM AHMADNAGAR MARKET

Patil S. A. & H. B. Waghire

S.S.G.M College Kopergaon Dist. Ahmednagar (M.S.) 423601 E-mail. sp13ek7@gmail.com

ABSTRACT:

Identification of seed borne fungi of common Seeds from Ahmadnagar market was conducted. A total of nine fungi namely Aspergillus, Penicilium, Rhizopus, Verticilium, Alternaria, Monilia, Fusarium, Helmintosporium, Mucor, and there different species were isolated from the five different seed samples namely groundnut. (Arachis hypogea), maize. (Zea mays) gram. (Cicerarietinum), jawar. (Sorghum vulgare), pea. (Pisumsativum). In the present study we studied external and internal different fungus on the basis of their growth of the colony, color, spore and mycelium morphology of seeds from Ahmadnagar seed market. Occurance of common fungi like Aspergillus (four species), Penicilium (two species on the basis of colour), Mucor, Rhizopus etc. But Seed borne fungi like Fusarium, Verticilum, Gliocladium, Cladosporium as such have occurred on few seeds. On the other hand Alternaria, Drechslera, Helminthosporium, occurred on jawar seeds. These fungi have production of masses of conidiospores also and the study on seed'borne fungi by blotter method'has shown occurrence of few forms but culturing seeds on medium showed excellent response. On CD Amedium more forms have been recorded than PDA Medium. It may be due to balanced dose of nutrients in a medium. In particular Alternaria, Helmithosporium, Fusarium occurred profusely on many cultured seed material

INTRODUCTION:

Seeds are vital role in associating microorganisms which prove hazardous for the seed or the new plant created from it. The associated micro-organisms may be pathogenic, weak parasites or saprophytes. They may be associated internally and externally with the seed or as contamination as sclerotia, gall, fungal bodies, bacteria looze, infected plant parts soil partical etc. mixed with the seed. Seed borne pathogen may or may not be seed transmitted. Seed borne microorganism not only create problems in agricultural production but prove hazardous to animals and human being thus play generally a negative roll in human welfare. A heavy loss has been observed to caused by seed borne pathogen in various crops. rots, seedling rots i.e. pre and post emergence losses disease at various stages of crop growth like leaf spot, stem, rot, wilt, root rot, fruit rot etc. Influenced the crop stand and ultimate yield. In number of leaf spot pathogen are also seed borne like collitotrichum gramineum, Curvularia, lunata. The term seed pathology denotes the science dealing with seed health and concern with the seed born microorganism which may be associated externally, internally or as contamination or physical condition, deficiency of element.

In India also seed pathology has attracted attention of agricultural as well as traditional universities. Many scientists have been trained in seed pathology at the Danish government institute of seed pathology for developing countries. The seed borne fungi may be present in the form of hyphae, conidia, oospore, chlamadospore, sclerotia. Seeds provide natural substrate for the growth of associated fungi. blotter method with its various modifications is the most widely used method of seed health testing. It is very economic easy to perform and is suitable for the detection of wild variety of aced borne fungi. As the seed is the basic unit in crop production technology, people were conscious of seed quality and methods of seed treatment for improvement of seed germination and emergence. From the ancient times it has been confirmed that some seed get lost dueing germination so some seed born agencies may be present which cause disease. Now it has been confirmed that a number of disease are seed born and seed are accompanied by variety of fungal organisms. Some fungal diseases are contagious and carried through seed .Thus it was established by many scientists, that seed plays a vital role in associating micro-organism which proves hazardous for the seeds or for the new plant created from it. This knowledge of seed born nature of micro-organism launched a new era in plant pathology the term 'seed pathology' refers to the science dealing with seed health and is connected with seed born micro-organism or physical conditions, and controlling the seed borne diseases in the field and during storage seed carry several destructive pathogens and cause severe losses. Such disease spread from infected plant to healthy plant within a short

3ge 226

FLORA AND FAUNA 2017 Vol. 22 Special Issue PP 6-10 no17-18

ISSN 0971-6920

TAXONOMIC CHARACTERIZATION OF NOSTOC SPECIES ISOLATED FROM AGRO-PRACTICES AREAS OF KOPARGAON TEHSIL G.S. SHINDE AND R.R. SANAP

201

K.J. Somaiya College of Arts, Commerce and Science, KOPARGAON- 423601 (M.S.), India. S.S.G.M. College, KOPARGAON - 423601 (M.S.), India.

Email: gsshindebhumi@gmail.com

Received: 31.12.15; Accepted: 15.1.16

ABSTRACT

The longevity and widespread distribution of blue-green algae as a group is related to their ability to adopt the challenges of adverse environmental conditions through adjustments in metabolic pathways. A series of reports on blue-green algae are restricted to Indian paddy fields. The taxonomic characterization of Nostoc species found in the soil was carried out by establishing the sampling sites. Soil Samples were collected as per the procedure given 17. For isolation and identification of Nostoc species, soil samples were inoculated in sterilized flasks containing BG-11 and Fogg's media separately. In all 13 Nostoc species belonging to family Nostocaccae were identified and taxonomic characterization was carried out by using relevant literature. The large number of Nostoc species was obtained from soil ultures collected from irrigated areas rather than minfed areas. The dominance of these species might be due to their

KEY WORDS: Irrigated areas, Kopargaon Tehsil, Nostoc Species, Taxonomic characterization. Introduction

In India, the agro- ecological conditions are favorable for the growth of blue-green algae. Particularly, in Maharashtra state, there is great scope for its adoption to marginal farmers. However, the agronomic potential of blue-green algae is currently little exploited. This owing due to the lack of knowledge, both on the distribution of due-green algae in the natural habitats and the factors that controls their establishment in the "gricultural fields. An indepth agro-ecological arch is an essential requisite for the sustainable p-ovement of blue-green algal technology 15.

It is very common practice to use chemical fertilizers to trigger up crop production. However faulty and excessive use of such inorganic chemical fertilizers has created major problems in degrading soil fertility. Most of the heterocystous and nonheterocystous blue-green algae are known to fix nitrogen. Marked variation in nitrogen fixation among different cyanobacterial strains was reported by earlier workers. The observation in this regard showed that Calothrix, Hapalosiphon, Aulosira, Anabaena and Nostocwere dominant nitrogen fixing cyanobacteria. Such forms hold promise for

crops such as maize, rice, mungbean, tomato and sugarcane10 and wheat6 by fixing nitrogen. It has been reported that the part of nitrogen requirements for the crops (25-35 %) could be met by algalisation under different agro-climatic conditions with on an average at the rate of 20 kg hac-1 crop-17, 13

The longevity and widespread distribution of cyanobacteria as a group is related to their ability to adopt the challenges of adverse environmental conditions through adjustments in metabolic pathways. A series of reports on blue-green algae are restricted to Indian paddy fields. But soil algae from fields used for cultivation of crops other than paddy have not been studied. By considering all these issues along with societal responsibilities as well as to fulfill such lacunae, the present investigation was carried out for taxonomic characterization of Nostoc species isolated from agro-practices areas of Kopargaon Tehsil. Such investigations are useful in awakening the farmers to adopt better farm management practices that in turn will reduce the chemical fertilizer input and problem of environmental degradation.

> 9.S.G.M.College Kopargaon

'कोपरगांवातील पेशव्यांचे वाडे''

प्रा.झरेकर रमेश सोनू, इतिहास विभाग प्रमुख, एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगांव

प्रस्तावना :--

अहमदनगर जिल्हयातील कोपरगांव हे शहर गोदावरी नदीच्या पश्चिम तिरावर १९°—५४', उत्तर अक्षांश व ७४°—३३',पूर्व रेखांशावर वसले असून पूर्व तीरानजीक साधारण १ कि.मी.अंतरावर कोपरगांवही प्राचीन व पौराणिक वारसा असलेले गाव आहे. अनेक वर्षांपूर्वी गोदावरी नदीने पात्र बदलल्यामुळे एक छोटे बेट तयार झाले आहे. या बेटावर राहात असल्यामुळे त्याला 'बेट कोपरगांव' असे म्हणतात. याच बेटात 'श्री शुक्लेश्वर', 'श्री कचेश्वर', 'श्री विष्णू' यांची प्राचीन मंदिरे आहेत. येथे गुरू शुकाचार्यांनी कचदेवास संजीवनी विद्या दिली; अशी पौराणिक आख्यायिका आहे. त्यामुळे या परिसरास आध्यात्मिक दृष्टया महत्व प्राप्त झाले आहे. तेथे पेशवा रघुनाथराव उर्फ राघोबादादा यांचे शेवटचे वास्तव्य होते.

७ मे १७८२ रोजी पुणे दरबाराचा—इंग्रजांशी सालबाईचा तह झाला व दरमहा २५,०००/— निवृत्ती वेतन घेऊन रघुनाथराव उर्फ राघोबादादांनी राजकारणापासून अलिप्त राहाण्याचे मान्य केले. महादजी शिंदे यांच्या सल्ल्यानुसार कोपरगांव येथे कायमचे वास्तव्य करण्याचे राघोबादादांनी ठरविले व ऑगस्ट १७८२ मध्ये ते कोपरगांवला येऊन स्थायिक झाले.

कोपरगांवातील प्रशस्तवाडा :--

राघोबादादांच्या वास्तव्याची ऐतिहासीक साध देणारा कोपरगावातील वाडा प्रशस्त आहे. राघोबादादा कोपरगावी राहाण्यास येण्यापूर्वीच येथे हा वाडा बांधलेला होता. ''मौजे कोपरगांव, परगणा, कुंभारी येथे गंगेच्या बेटात श्री शुक्लेश्वर देवालया सनिध्य सन इ.स.ने सबैनात (इ.स.१७७१) सरकारचा वाडा व बाग नवा केला.'' याचा अर्थ इ. स.१७७१-७२ पूर्वी येथील सरकारवाडयाचे बांधकाम पूर्ण झालेले,होते.

वाडयाची बाहयरचना :--

पेशव्यांचा कोपरगावातील हा प्रशस्त वाडा पूर्वाभिमुख, धाबा पध्दतीचा असूत, पूर्व, पश्चिम व उत्तर बाजूने वाडयात प्रवेश करण्यासाठी साधारणतः ६'.६'' 🗴 🗞 ३'' x १.३'' आकाराच्या चौकटी व ३'' जाडीचे पितळी फिरक्या बसवलेले व थोडेफार नक्षीकाम केलेले लाकडी दरवाजे आहेत. मुख्य प्रवेशद्वार गंगेच्या बाजूला म्हणजे पूर्वेकडे असून, या बाजूची दगडी जोत्यांची उंची सुमारे २० फूट आहे. त्यासाठी दगडी २५ पायऱ्यांचा जिना आहे. मात्र जिमनीच्या चढावामुळे उत्तरेकडीळ व

: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 5.131 (III)

8.3.GM.College Kopangaon

ज्ञपती शिवाजी महाराजांची गनिमीकावा युध्दपध्दती

प्रा. झरेकर रमेश सोन्, इतिहास विमाग प्रमुख एस.एस.जी.एम.कॉलेज. कोपरगान. मो.नं.9423749138

गनिमीकावा ही एक पारंपरिक युध्दपध्दती आहे. या युध्दतंत्राद्वारे कमी सैन्य बळावर मोटंगा क्यना : जेरीस आणता येते. यातील मुख्य डावपेच म्हणजे शत्रूवर अचानक हल्ला करून त्याची-व जास्त हानी करून, शत्रू सावध होण्यापूर्वी माधार घेतली जाते. शत्रूचे लष्करी व मानसिक करण करून त्याचा लढाऊ बाणा कमी करणे हे या युध्द तंत्राचे गमक होय, मध्ययुगीन भारतात अंबर, छ शिवाजी महाराज, राणा प्रताप, संताजी घोरपडे, धनाजी जाधव इ.तसेच आधुनिक चै गव्हेरा,माओ त्से तुंग,जनरल इयाप इ.नी अमेरिकन, जपानी साम्राज्यवादा-विरुद्ध है बन्न वापरून राजकीय तसेच सामाजिक क्रांतीची आपल्या देशात पायाभरणी केली व जनतेच्या शक्तीचा प्रत्यय आणून दिला. या युध्दतंत्राचा उपयोग चांगल्या अगर वाईट दोन्ही हेतुकरिता

गनिमी युध्दतंत्र संकल्पना :

गनिम' हा शब्द मूळ फारसी भाषेतील असून त्याचा अर्थ शत्रू असा होतो तर 'कावा' या द्यवा अर्थ फसवणूक, कपट असा होतो. म्हणजेच 'शत्रूचा कपटयुक्त हल्ला' अथवा 'कपटयुद्ध गनिमी कावा या शब्दाचा अर्थ घेतला जातो. इंग्रजीत ज्या युघ्दपध्दतीला गुरीला म्हणतात ती बशी गनिमी प्रकारची आहे. शत्रूपेक्षा आपले सैनिक व शस्त्रबल फार कमी असते त्यावेळी गनिमी इतीचा अवलंब केला जातो. शत्रूला नुसत्या हुलकावण्या देणे, छापे घालून लुटालूट करणे, अक्षपरात्री शत्रुला बेसावध पकडून त्याचा नायनाट करणे हे प्रकार पुन्हा पुन्हा करून शत्रूला जेरीस नावयाचे असते. मराठयांच्या शत्रूंनी मराठयांच्या युध्दपध्दतीचा उल्लेख गनिमी कावा असा केला के मराठयांनी जिंकलेल्या सर्व लढयांत आदिलशाही व मुघल या दोन्ही शत्रूपक्षांचे सैन्यबल तुलनेने बबिक होते. युध्दलामुग्री व आर्थिक ताकद यादृष्टीने या दोन्ही सत्ता वरचढ होत्या. त्यामुळे आपल्या प्रामवाचे समर्थन करताना या शत्रूंनी असे समर्थन दिले की, आम्ही लढाई सहज जिंकली असती; परंतु गनिम (मराठे) काव्याने (कपटाने) लढले म्हणून विजयी झाले. यावरून या युध्दतंत्राची त्यांनी बास्ती घेतली होती हे प्रकर्षाने दिसून येते.

भारतीर्थ युध्दतंत्राच्या संदर्भात सांगावयाचे झाल्यास मनिमी युध्दप्रकार िाव्रपूर्व काळापासून गनिमी युध्दतंत्राचा जनकः अवलंबिला जात होता. महाराष्ट्रात सुर्वे, सावंत इ.मराठा सरदारांनी गनिमी युध्दपघ्दतीने भााही वजवटींना व मुघल फौजेला हैराण केल्याचे आढळते. परंतु या युध्दपध्दतीचा खऱ्या अर्थाने जनक कत्र निजाम ग्रहीतील वजीर मलिक अंबर हा होता. आदिल गही व मुघल गही या सामर्थ्यवान क्रत्तांपासून निजाम ।।हीचे संरक्षण करण्याकरीता त्याने मराठयांचे भाौर्य व लढाऊषणा यास गनिमी इदतंत्राची जोड देऊन त्याची उपयोगिता सिध्द केली.

Shodhankan Special ISSUE-7

dian

100

January 2018

[101] 8.S.G.M.College Kopargaon

शंकरराव कोल्हे आणि शेतकरी कामगार चळवळ

संशोधक विद्यार्थी प्रा.झरेकर रमेश सोनू, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे. मो.नं.९४२३७४९१३८

अहमदनगरच्या उत्तरेकडील भागात कोपरगांव हा तालुका गोदावरी नदीच्या वसलेला आहे. या तालुक्यातील येसगाव या लहानशा खेडयात शंकरराव कोल्हे यांचा जन्म एका सर्वसामान्य शेतकरी कुटुंबात २४ मार्च १९२९ रोजी झाला. कृषीमधील बी.एस्सी (अँग्री) उच्च शिक्षण घेऊन त्यांनी मोठया पंगाराच्या नोकरीच्या पाठीमागे न लागता शेती व्यवसाय सुरू केला. आपल्या संपूर्ण आयुष्यात कृषी, सहकार, जलसिंचन, शिक्षण या क्षेत्रात भरीव कार्य करताना राजकारणाचा एक माध्यम म्हणून उपयोग केला. कर्मवीर भाऊराव पाटील हे त्यांचे आदर्श होते. त्यांच्यापासून ग्रेरणा घेवून शंकरराव कोल्हे यांनी रयत शिक्षण संस्थेच्या व संजीवनी एज्युकेशन सोसायटीच्या माध्यमातून ग्रामीण भागात शैक्षणिक वातावरण निर्माण केले. दि संजीवनी (टाकळी) सहकारी साखर कारखान्याच्या माध्यमातून त्यांनी प्रेरणादायी कार्य केले तसेच कोपरगांव तालुक्यातील शेतकरी व कामगार यांच्या हितासाठी त्यांनी मोलाचे कार्य केले आहे.

शंकररावांचे शेतकरी चळवळीतील कार्य :--

शंकररावांनी १९५० मध्ये पुणे येथील कृषी महाविद्यालयातून बी.एस्सी (ऑग्री) पदवी घेतल्यानंतर येसगाव व बोलकी येथे शेती व्यवसाय सुरू केला. त्यामुळे शेतकऱ्यांचे प्रश्न, अंडचणी, समस्या, जिमनीची उत्पादकता, शेती मालाच्या किंमती इ.ची माहिती मिळाली. त्यामुळे शंकरराव कोल्हेंनी आयुष्यभर शेतीकडे लक्ष दिले. त्यासाठी शेतकरी कामगार पक्षात प्रवेश केला. तसेच शेतकऱ्यांचे प्रश्न सोडविण्यासाठी प्रयत्न केले.

खासगी साखर कारखानदारी विरूध्द पहिला लढा :--

सहकारी साखर कारखाने सुरू होईपर्यंत कोपरगांव तालुक्यातील शेतकरी ऊस सोमय्यांच्या खासगी कारखान्याला पुरवीत होते. ४१ रूपये टन या भावाने ऊस शेतकऱ्यांकडून घेतला जात होता. ४१ पैकी टनांमागे १० रूपये लगेच दिले जात होते. उरलेले ३१ रूपये १ वर्षापर्यंतही दिले जात नव्हते. त्यामुळे सावकाराचे कर्ज फिटत नव्हते; नवीन ऊस लावता येत नव्हता व लावलेला ऊस परत त्यांनाच द्यावा लागत होता. अशा अवस्थेत शेतकरी सापडलेला होता. त्यामुळे शंकररावांनी सोमय्या कारखान्याच्या विरोधात आंदोलन करण्याचे ठरविले. स्वतः शंकरराव व इतर ७ ते ८ जणांनी गव्हाणीत उडया मारल्या. कारखाना बंद पडला

8.S.G.M.College

MAH MUL/03051/2012 ISSN: 2319 9318

UGC Approved Sr.No.62759 Vidyawarta®

April 2018 Special Issue

041

The Supreme Court has demonstrated great judicial activism while coming to rescue of the working women even at the cast of resorting to judicial activism under Article 141 of the Constitution.

In all over background it is crystal clear that Dr. Babasaheb Ambedkar is a great social architect for the Indian women within the shelter of Constitution of India.

References:

heat

tine

R5 3

king

was]

, the

ned

ient

ually

or by

ince

ually

y and

non-

Court

hation

omen

on of

dright

Article

if this

ho is

nd can

satio.

ersons

ecision s- A.K.

moval

he has

nt of a

ble, on

female

ender

- The Constitution of India, by Dr. J.N. Pande.
- Dr. B. R. Ambedkar His Relevance Today Published by Gyan Publishing House, New Delhi.
- Women and The Law by Dr. G.B. Reddy, Published by Gogia Law Agency, Hydrabad.

Case Law:

- 1. AIR 1981 SC 1829
- 2. AIR 1995 SC 1648
- 3: (1997) 11 SCC 638
- 4. (1996) 8 SCC 525
- 5. (1997) 6 SCC 241
- AIR 1981 SC 1829

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री मुक्तीविषयक विचार

09

प्रा.झरेकर रमेश सोनू, प्रमुख, इतिहास विभाग, एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगांव.

प्रस्तावना :-

२० व्या शतकात महाराष्ट्रातील स्त्रीमुक्तीचा विचार प्रवाह व चळवळ प्रगल्भ होत चालली आहे. महाराष्ट्रात ब्राहमणी पार्श्वभूमीवर, हिंदुत्वाच्या चौंकटीत स्त्री प्रश्नाचा विचार केला तर काही विचारवंतांनी 'अब्राहमणी' छावणीशी नाते जोडत स्वीदास्यत्वांचा विचार मांडला. वर्गवादी स्त्रीमुक्ती प्रवाहाने कष्टकरी स्त्रियांच्या प्रश्नांना वाचा फोडली. या सर्व पार्श्वभूमीवर डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्त्रीमुक्तीबाबत विचार मांडले. अब्राहमणी क्रांतीकारी संप्रदायाने स्त्री शोषणाच्या तीन संस्थांवर प्रहार केला आहे. एक जातिव्यवस्था, दोन वर्ग व्यवस्था आणि तीन पुरूषसत्ता डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्त्रीमुक्ती विषयक चिंतनात हेच सूत्र वापरले. डॉ.आंबेडकरांनी जातिव्यवस्थेत स्त्रियांचे शोषण कशा प्रकारे होते याचे विस्ताराने विचार व मांडणी केल्याचे दिसते. त्यातील महत्वाचे ठळक मुद्दे खालीलप्रमाणे आहेत.

१) स्त्रिया जांतिव्यवस्थेचे प्रवेशद्वार आहेत.
२) स्त्री दास्य घट्ट करण्याचे काम जातिव्यवस्था करते.
३) ब्राहमणी संस्कृती स्त्रीदास्यास जबाबदार आहे.
४) पुरूषसत्ताक, जातिव्यवस्था कायद्यांना नकार म्हणून हिंदू कोड बिलाची मांडणी.
५) दिलत स्त्रियांच्या अस्मिता उभारणीचा प्रयत्न.
६) दिलत स्त्रियांमध्ये राजकीय जाणीव जागृती.
७) स्त्री अत्याचाराच्या विरोधात डॉ.आंबेडकर.

स्त्रिया जातिव्यवस्थेच्या प्रवेशद्वार आहेत.

जात म्हणजे बंदिस्त वर्ग आहे. 'मांसभक्षणातून

्रिविद्यावार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 5.131 (IUIF)

Principal 3.S.G.M.College Kopargaon

and is our of a

(IIJIE)

17-18

Interdisciplinary National Level Conference 17 Mar.2018
Special Issue On Impact of Globalization on Language, Literature, Education,
Social Sciences, Library, Environment, Sports And Games

206

Organised By

Rayat Shikshan Sanstha's Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya,Malkapur(Perid)

ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574

ऐतिहासीक दृष्टीकोनातील जागतिकीकरण

प्रा. आर. एस. झरेकर इतिहास विभाग प्रमुख, एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगांव,

प्रस्तावना :

दुसरे जागतीक महायुध्य संपुष्टात आल्वानंतर आंतरराष्ट्रीय राजकारणात रशिया व अमेरिका या दोन देशांमध्ये शीतयुध्य सुरू झाले. मांडवलशाही गटाचे नेतृत्व अमेरिकेव्छे व साम्यवादी गटाचे नेतृत्व रशियाने रिवकारले. तसेच आश्चिया व आफ्रिका खंडातील नव्याने स्वतंत्र झालेल्या राष्ट्रांना आपआपल्या नटात ओढण्याचा प्रयत्न केला. यातूनच रशिया व अमेरिकेत शीवयुध्य सुरू झाले. परंतु 20 व्या शतकाच्या शेवटी शीतयुध्य संपुष्टात आले. त्याचवेळी रशियाचे व साम्यवादी गटाचे वर्वस्य (१९९१) नष्ट झाले. त्यामुळे अमेरिका व मांडवलशाही राष्ट्र यांना प्रतिस्पर्धी न राहिल्यामुळे जागतीक सत्तेचे धुवीकरण झाले. एक जागतीक महासत्ता म्हणून अमेरिकेचा आंतरराष्ट्रीय राजकारणात उदय झाला. तसेच संयुक्त राष्ट्रसंघटनेवरही अमेरिकेने वर्वस्व निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला. अमेरिकेने विकसनशील देशात प्रचंछ मांडवली गुंतवणूक करून (Dollar-Diplomacy) आपले आर्थिक वर्वस्व निर्माण केलेले आहे. जगातील जास्तीत जास्त देशावर आपले आर्थिक वर्वस्व असा अमेरिकेचा प्रयत्न आहे. त्यासाठी सर्व देशातील व्यापार, उद्योग, शेती उत्पादने, विक्री. सेवा, बॅका, तंत्रझान, दळणवळण प्रसारमाध्यमे व एकूण अर्थव्यवस्थेवरच आपले वर्चस्व निर्माण करण्याचा अमेरिका प्रयत्न करीत आहे. त्या अमेरिकेच्या नवीन आर्थिक साम्राध्यवादालाच 'जानतिकीकरण' (Globalisation) असे म्हणतात.' जगातील इंग्लंड, फान्स, जपान, जर्मनी, इटाली इराष्ट्रांची जागतिकीकरणास मान्यता दिली असे. या देशांनी अर्थनीती, अर्थव्यवस्था व आर्थिक व्यवहार आपणास पाहिजे त्या पद्यतीने सुरू केले आहेत. संयुक्त राष्ट्रसंघटना, नाणेनिथी,जागतिक बॅक व जन्य या माध्यमातून अमेरिका, आशिया—आफ्रिका खंडातील देशांवर वेळोवेळी दटपण आणून आपले वर्चस्व निर्माण करीत आहेत.

जागतिकीकरणाची संकल्पना प्राचीन आहे. ग्रारतीय संस्कृतीने 'वसुधैवकुदुम्बकम्' आणि संत झानेश्वरांनी 'हे विश्वची माझे घर' या संकल्पना जगाच्या कल्याणासाठी मांडली आहे. पहिल्या जागतीक महायुद्धात अमेरिकेचे राष्ट्राध्वा विट्ठो विल्सन यांनी 14 तत्वे मांडली. त्यातील 14 कलमानुसार जागतीक शांतता व सहकार्याचा आग्रह धरला व नंतर राष्ट्रसंघाची 10 जानेवारी 1820 रोजी स्थापना झाली.

त्यानंतर खन्या अर्थाने जागतिक एँक्याच्या दृष्टीने प्रयत्न सुरु झाले. परंतु जगातील महासत्तांनी राष्ट्रसंघ, मानवतावाद, वैशिवकता व उच्च मुल्याचा गैर तापर करून जगात आपले वर्चरव िर्माण करण्याचा प्रयत्न केन्ना है तंत्र शीतयुध्दात वापरण्यात आले. परंतु त्यानंतर बदललेल्या परिस्थितीवर 'जागतिकीकरणाचा' फार्म्यूला त्यांनी अंगलात आणला. हे जागतिकीकरण म्हणजे नवा आर्थिक साम्राज्यवाद होय. कोणत्याही देशाला समाजाला प्रत्यक्ष व अप्रत्यहा दुखापत न करता त्यांचे आर्थिक शोषण करत आहे. हा एक प्रकारचा सांस्कृतिक साम्राज्यवाद आहे. आधुनिक जागतिकीकरणात राजकीय व सामाजिक एवयाऐवजी "आर्थिक वैश्विकीकरणह्वर" भर दिलेला आहे. अनेरिका व श्रीमंत देशांचे आर्थिक हितसंबंद त्यात गुंतलेले आहेत. अनेरिका व इतर राष्ट्रांना जागतिकीकरणाच्या नावाखाली संपूर्ण जगाची आर्थिक लूट करावयाची आहे. आर्थिक वर्चरव निर्माण करावयाचे आहे. खन्या अर्थान जागतिक एक्य, सामाजिक एक्य, समाजकल्याण व लहान मोठया राष्ट्रांचे हित यात त्यांना रस नाही. केवळ स्वतःला फायदेशीर ठरणारे आर्थिक जागतिकीकरण करावयाचे आहे.

जागतिकीकरणाचा पूर्वेइतिहास व स्वरूप पाहत असतांना जामतिकीकरणात खाजगीकरण ;च्वपअंजंजपवदद्ध उदारीकरण (Liberalisation) व नुक्त अर्थव्यवस्था (Free economy) या आर्थिक संरचनेला (Infrastructure) प्राथान्य असते. जगात २० व्या शतकात भांडवलशाही मुक्त अर्थव्यवस्थेचा (औद्योगीक क्रांतीनंतर) व साम्यवादी अर्थव्यवस्थेचा उदय झाला. जागतिकीकरण मुक्त खाजगी अर्थव्यवस्थेचे प्रतिक होते. परंतु २० व्या शतकाच्या शेवटी मुक्त अर्थव्यवस्थेला महत्त्व प्राप्त झाले आणि यातून जागतिकीकरण प्रक्रियेला सुरुवात १९८० नंतर झाली.

औद्योगिक क्रांतीचा विस्तार आणि व्यापारी वसाहतवादाचा उदय.

दुस-या महायुद्धानंतर, युरोपची आर्थिक दुरावस्था व त्यांना आर्थिक साहाय्य करण्याची गरज. आशिया व आफ्रिकेत नव स्थातंत्र्य विकसनशील राष्ट्रांचा उदय आणि या राष्ट्रांचा श्रीमंत राष्ट्रांच्या मदतीची आवश्यकता.

रशियाच्या सान्यवादी अर्थव्यवस्थेचा उदय, विचा जागतीक विस्तार व या अर्थव्यवस्थेला आणि सरकारी उद्योगांना आलेले अपयश व त्यातील त्रूटी.

अमेरिकेने पहिल्या महायुध्दापासून सुरू केलेली द्रव्याधिष्ठीत नीती, तिचा विस्तार, फायदे व तिला मिळालेले यश.

पश्चिम युरोप, अमेरिका व अन्य राष्ट्रांचे मुक्त अर्थव्यवस्था व मांडवलशाहीला मिळालेले प्रोत्साहन व त्यांचे एकत्रित प्रयत्न.

संयुक्त राष्ट्र संघटनेच्या स्थापनेनंतर जागतिक एकीकरणाचे प्रयत्न.

शीतयुद्धातील सत्ता स्पर्धा, शीतयुद्धाचा अंत व सत्तेचा नवा समतोल आणि जगात आर्थिक वर्धस्व निर्माण करण्याचा प्रयत्न.

अमेरिकन विचारवंत पीटर डुकर याने 1969 साली आपल्या "The Age of discontinuity" या ग्रंथात प्रथम "Privatation" खाजगीकरणाची संकल्पना मांडली आणि उदारीकरण, शिथिलीकरण व जागतिकीकरणाव्या मृक्त अर्थव्यवस्थेचे स्वरूप स्पष्ट केले. त्यानंतर 1977 साली

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ) ISSN 2349-638x UGC Approved Sr.No.64259 website :- www.aiirjournal.com Chief Editor:- Pramod P.Tandale 1 Mob. No.09922455749 1 Email :- aliripramod@gmail.com

Page No.153

Interdisciplinary National Level Conference 17 th Mar. 2018 Special Issue On Impact of Globalization on Language, Literature, Education,

Social Sciences, Library, Environment, Sports And Games

Rayat Shikshan Sanstha's

ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574

Cramised By

Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya, Malkapur(Perid)

अहमदनगर जिल्ह्यातील जमीन बळकाव लढा व कम्युनिस्ट पक्ष

प्रा. गणेश शंकर विघाटे रयत शिक्षण संस्थेचे, एस. एस. जी. एम. कॉलेज, कोपरगाँव,

विवाद : जवरन जोत, सिलींग, विवड, मूमिहीन

विवंधाचा उदेश--

हुन्द्रनिस्ट पक्षांचा जमीन बळकाव लढवाबाबतच्या भूमिकेचा आढावा भेणे

🎇 ६२ च्या महाराष्ट्र सरकारच्या जमीन धारण कमाल मर्यादा कायचाच्या गुण दोषाचा आढावा घेणे

सिलींग कायद्याविरूख कम्युनिस्ट पक्षाची भूमिका 🎇 कृतमदनगर जिल्ह्यातील जमीन बळकाव लढयात कम्युनिस्ट व इतर डाव्या पक्षांच्या योगदानाचा आढावा घेणे

क्षिभीत बळकाव लढयाची फलश्रुती अभ्यासणे

१९५२ च्या दुष्काळाच्या पार्श्वभूमीवर अहमदनगर जिल्ल्यात कम्युनिस्ट पक्ष, रिपब्लिकनृ पक्ष व लाल निशाण पक्षाने क्कीरंकडे असलेली हजारो एकर जमीन आदिवासी, हरिजन भूमिहीनांना मिळावी या करिता भूमिहीनांच्या चळवळीची यशस्वी वित्री रोवली होती. या चळवळीतील जमीन बळकाव लढा हा पुढवा महत्वाचा टप्पा होता.

हीन बळकाव लंडयाची पार्श्वभूमी -

भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाने संपूर्ण देशामध्ये सिलींगचा कायदा झाला पाहिजे याकरिता १९७० साली अखिल भारतीय पूर्व एक मोठा जमीन बळकाव लढवाचा कार्यक्रम हाती घेण्याचा निर्णय घेतला. कारण कम्युनिस्ट पक्षाच्या मते स्वांतत्र्य मिळून 🏗 ब्रीकेनही कॉग्रेस सरकार गोतकऱ्यांना त्यांच्या उदरनिर्वाहाचे साधन (शेतकीचे मालकी हक्क) उपलब्ध करून देण्यात अपयंशी होते. राज्यातील कॉग्रेस सरकारने शेतीबाबत अनेक कायदे केले. शेती विकासावर प्रचंड पैसा खर्च केला. तरीही ग्रामीण हिंत दे॰ टक्के शेतगजुर; गरीव शेतकरी दरिद्री जीवन जगत होते. खेडयातील ४० टवके जनता भूमिहीन होती. जे शेतकरी होते त्यांच्याकडे तुटपुंजी जमीन होती. याउसट ८ टक्के लोक असे होते, की त्यांच्याकडे लागवडीवाली असलेल्या जमिनीचा कें मालकी भाग होता. त्यात जुने राजेरजवाडे, बडे जमींनदार, पूर्वीचे जहागीरदार, बडे उद्योगपती आर्दिचा समावेश होता. मुळी जिमनीवरची ही प्रस्थापितांची मक्तेदारी नष्ट करून त्यांच्याकडील जिमनी भूमिहीनांना दिल्या जात नाही, तोपर्यंत शेतमजूर कि अरीव शेतकऱ्यांचे जीवनमान सुधारणे शक्य नाही असे कम्युनिस्टांचे मत होते. सरकार, मात्र देशात पुरेशी जमीनच नाही, क्रिकेट जिम्मीचे आम्ही वाटप करून टाकले आहे अशा यापा मारीत होते. एम. एस. दांतर्वालांसारखे सरकारधार्जिणे अर्थशास्त्रज निःभालकी संबंधाबाबत पंजाब, तामिळनाडू व आंध्रप्रदेश या राज्यात पुरोगामी कायदे कालेले नसतानाही तेथे हरितकांतीने हिर्पेशा जास्त यश प्राप्त केल्याचे दिसून येते. याउलट महाराष्ट्र व गुजरातसारख्या राज्यात जमीनविषयक विशेषतः कुळांच्या बाबत कामदे सालेले आहेत त्या राज्यात शेतीजत्यादनक्षमतेची बाढ बेताचीच आहे असे निष्कर्ष काडण्यात मश्युल, होते. विकाहनाला आणि जत्यादनक्षमतेला हानीकारक अशा जमीनविषयक सुधारणा सरकारने टाळाव्यात असे त्यांचे मत होते. हि हिरतक्रातीला, वाढत्या शेतीउत्पादनाला महत्व देऊन त्यामागे जमीनवाटप व जमीनसुधारणा घडवून आणून हिनात बाढ करण्याचा मार्ग अवरूख करून टाकला. कॉ. डांगे सरकारच्या या घोरणावर टिका करताना म्हणतात, विभिन्निकी संबंधात सामाजिक जीवनात, शासनसंस्थेत एकूण समाज व अर्धव्ययस्थेत रचनात्मक बदल न करता शेती व्यवस्थेतील क्षिक्तीवर दिलेल्या एकांगी भर हा प्रगतीविरोधाचा धोका बाढवीत आहे." अमेरिकन अर्थतज्ञ सोलोन बारक्लोभ भारत स्य जमीन सुधारणेवर भाष्य करतांना म्हणतो, "शेतीमालकीसंबंधात फेरबदल करण्याच्या प्रश्नाला बगल दिली तरी त्या नार डोळे करण्याचा क्षण टळत नाही आणि राज्यकर्त्यांनी टाळाटाळ केली तरी अविकसीत देशातील कष्टकरी जनता तो पुष्यतीने सोडविल की ती सुखावलेल्या जमीनदारांना सुखावह होणार नाही." त्यातच जमीनधारणेच्या कमाल मर्यादेच्या क्षित्रातं सरकारने अनेक पळवाटा करून ठेवत्या होत्या उदा. १९६२ साली महाराष्ट्र सरकारने जमीन धारणेची कामल मर्यादा विमारा कायदा केला. हा कायदा म्हणजे जमीन मालकी संबंध सुधारणेचा अवोरचा टप्पा व जमीन मालकी संबंधात विषमता नष्ट

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ) ISSN 2349-638x UGC Approved Sr.No.64259 Monthly Journal website :- www.atirjournal.com Chief Editor:- Pramod P.Taudale | Mob. No.09922455749 | Email:- air/pramod@gmail.com Page

S.S.G.M.Collage Kopargaon

No.569

वास्वक

(नवनिर्मिती आणि समीक्षेच्या प्रवाहांना वाहिलेले बाङ्मयीन

त्रैमासिक)

ISSN - 2249-0817 WARUL

वर्ष आठवे

जानेवारी, २०१८

'पहिले वारकरी कीर्तन संमेलन विशेषांक'

101IIP

संपादक

डॉ. सौ. कमल दणाणे

कार्यकारी संपादक

डॉ. सतेज दणाणे

सल्लागार मंडळ

मा. योगीराज वाघमारे

डॉ. रवींद्र ठाकुर

डॉ. शरणकुमार लिंबाळे

डॉ. अविनाश सांगोलेकर

डॉ. वसंत शेकडे

डॉ. जी. पी. माळी

डॉ. महेंद्र कदम

पहिल्या वारकरी कीर्तन संमेलन विशेषांकाचे

सल्लागार

प्रा. डॉ. धनंजय होनमाने

प्रा. डॉ. बिरा पारसे

प्रा. डॉ. प्रकाश दुकळे

प्रा. डॉ. कैलास महाले

प्रा. डॉ. पांडुरंग ऐवळे

डॉ. सी. कमल दणाणे

संपादक, 'वारूळ'

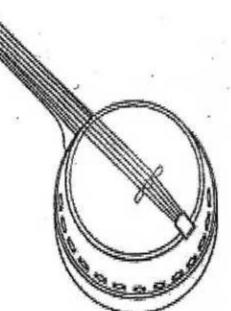
द्वारा-एस. पी. चव्हाण, युनिट नं. १, प्लॉट नं. १,

अंबाई डिफेन्स कॉलनी, कोल्हापूर-४१६००८

वार्षिक वर्गणी : रु. २००/-

पंचवार्षिक वर्गणी : रु. ५००/-

हे जैमासिक मालक/प्रकाशक/संपादक/ कमल दणाणे यांनी पौर्णिमा प्रिटींग प्रेस, कोल्हापूर येथे छापून युनिट नं. १, प्लॉट नं. १, अंबाई डिफेन्स कॉलनी, कोल्हापूर येथे प्रसिद्ध केले वा अंकात व्यक्त झालेल्या मतांश्री संपादक सहमत असतीलच, असे नाही

Kopargaon

वारकरी कीर्तन परंपरेची सामाजिक फलश्रुती

डॉ. कैलास एस. महाले

महाराष्ट्र ही शूरवीरांची, संत महंतांची भूमी आहे. तेराच्या शतकात या भूमीत अनेक धर्मसंप्रदाय उदयाला आले. त्यामध्ये प्रामुख्याने महानुभाव, नाथ, वारकरी, दत्त, चैतन्य इत्यादी संप्रदायांचा समावेश होता. हे संप्रदाय त्या काळात विशिष्ट हेतू ठेऊन उदयाला आले होते. काळाच्या ओघात काही संप्रदायांचा प्रभाव क्षीण झाला तर काही संप्रदाय खूपच विस्तारले, किंबहुना आजही समाजमनावर या संप्रदायांचा मोठ्या प्रमाणात पगडा आहे. त्यामध्ये भागवत अथवा वारकरी संप्रदाय अग्रभागी आहे. हा संप्रदाय जनमानसात लोकप्रिय होण्याची कारणे या संप्रदायाच्या-आचारधर्मात व तत्वज्ञानात सामावलेली दिसतात. याद्वांच्या राजवटीत वर्णाश्रमाची घट्ट पकड असलेला समाज जातिभेद काटेकोरपणे पाळत होता. स्त्री-पुरुष, उच्च-निच ही भेदातीत भावना समाजात पक्की रुजलेली होती, त्यामुळे उच्चवर्णीयांकडून शुद्रांना मिळणारी वागणूक अन्याय व गुलामगिरीचीच होती. कोलमडण्याच्या बेतात असलेली न्यायव्यवस्था, आर्थिक अवनती, सामाजिक चारित्र्याचा ऱ्हास, अस्थिरता यामुळे सामान्य माणसाची प्रगती खुंटलेली होती. परमार्थांचा मोठा प्रभाव असलेल्या या काळात बह्तांशी समाज व्रतवैकल्य, तीर्थयात्रा, नवससायास, श्राद्ध विधी, दानधर्म यामध्येच गुफरून गेला होता. संस्कृत भाषेच्या वर्चस्वामुळे ोच्यात्मिक दृष्ट्या मोठा वर्ग अनभिज्ञ होता म्हणूनच कर्मकांडाचे स्तोम माजले होते. या हालाखीच्या परिस्थितीत कोणताही दिलासा देणारे नेतृत्व सामाजिक व राजकीय स्तरावर आढळत नव्हते अशा परिस्थितीतून समाजाला बाहेर काढण्याचे काम वारकरी संप्रदायाने केले. धर्म हे

त्याकाळी समाजजीवनाचे केंद्रच होते म्हणून धर्माचे खरे

स्वरूप सामान्य जनतेला दाखवावे आणि मानवतेला अनुसरणारी भक्ती हेच चारित्र्यशुद्धीचे साधन बनवावे असे वारकरी संप्रदायातील संतांना वाटत होते. त्या दृष्टीनेच त्यांनी कार्यही केले.

संत ज्ञानेश्वरांनी वारकरी संप्रदायाचा पाया रचला. या संप्रदायात समाजाच्या सर्व थरातील भक्त सहभागी झाले. आजवर ज्यांना माणूस म्हणून प्रतिष्ठा मिळाली नव्हती असे स्नी-शुद्रही या संप्रदायात भक्त म्हणून दाखल झाले. त्यांना भक्तीच्या पातळीवर समानतेचा अनुभव आला. या संतांनी आपल्या दैवतांशी भक्त म्हणून संवाद साधला, आपली सुख-दुःखे त्याला सांगितली. संतमेळचात जो आनंद मिळाला तो त्यांना सांगावासा वाटला. भक्तीच्या मार्गावरील आपला प्रवास कसा होत गेला हे सांगावेसे वाटले. त्यातूनच या संप्रदायाचा एक भाग म्हणून संतसाहित्य निर्माण झाले. संतांनी आपल्या साहित्याचा परमार्थाच्या क्षेत्रातील परिवर्तनाठी वापर केला. मात्र त्याचे परिणाम सामाजिक जीवनावरही मोठ्या प्रमाणात झाले. संस्कृतचे प्राबल्य असलेल्या या काळात धर्म व आध्यात्माचे तत्त्वज्ञान सामान्य माणसांपर्यंत त्यांच्यात भाषेत पोहचणे गरजेचे होते. या आग्रहापोटी लोकांच्या बोलीभाषेत संतांनी साहित्यनिर्मिती केली. ही रचना सुलभ व मौखिक परंपरेच्या ज्ञानप्रसाराला उपयुक्त ठरली. आपल्या साहित्यातून संतांनी जे विचार मांडले त्यांच्या प्रसाराची माध्यमेही परिचित, त्यांच्या आयुष्यात रुजलेली व लोकसंस्कृतीमधील होती. अभंगाप्रमाणेच कीर्तन, प्रवचन, भारुडे, गौळणी, स्तोत्रे यांमधून संतांनी सर्वसामान्यांशी जवळीक साधली. संतसाहित्य लोकप्रिय व परिणामकारक झाले आणि

। बास्ळ । ६२

Prividipal S.S.G.M.College Kopargaon चैक कुल्कुल्यांकित A देश

॥ नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ॥ पार्थ विद्या प्रसारक मंडळाचे

RNI No. MAHAUL03008/13/182912-TC वैद्यते ।। ISO-9001:2008 प्रमाणित

and thus arrows of

०० । ₹ 1 8 पाथडीं जिअहमटनाउ

पाथर्डी, जि.अहमदनगर (महाराष्ट्र). (सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाशी संलग्नित)

विद्यापीत अनुदान आयोग, नवी दिल्ली यांचे संयुक्त विद्यमाने

पॉवर ऑफ नॉलेज विशेषांक _{जानेवारी २०१८}

ISSN-2320-4494 UGC approval No. 45681

दलित साहित्य: एक चिंतन

संपादक डॉ. सुभाष शेकडे डॉ. अशोक डोळस

दिलत साहित्य : एक चिंतन (Dalit Sahitya : Ek Chintan)

ञ्राचार्य डॉ. जी. पी. ढाकणे बाबुजी आव्हाड महाविद्यालय, पाथडीं ता.जि. अहमदनगर

संपादक डॉ. सुभाष शेकडे डॉ. अशोक डोळस

प्रकाशक श्रीमती लता सदाशिव सरकटे

POWER OF KNOWLEDGE ISSN 2320 - 4494 UGC APPROVAL NO - 45681 RNI NO. MAHAUL03008/13/1//2012-TC विशेषांक : जानेवारी २०१८

टाईपसेटींग-लेआऊट कुलकर्णी टाईपसेटर्स, अहमदनगर ९८५०२३२८९०

मुद्रक मळगंगा ऑफसेट, अहमदनगर

मूल्य :- ४००/-

२ । दलित साहित्य : एक चिंतन

Principal 8.3.G.M.College Kopargaon

नुक्रमणिका

च्या अपेक्षित दिशा / १७

तिक विचार / ४१ ए कांबळे ाही ठळक विशेष / ४५ उाण वेता : एक मुक्त चिंतन / ५१

. स्थिती आणि गती / ६१

ादिवासी साहित्य / ६६ ।त द्वती / ७६

झालेला दलित स्त्रियांचा स्वर / ७४ टे साहित्य / ८८

ातकालिकांचे योगदान / ९४

ना / १०४ t isकरी चळवळ / १११

गे ः साहित्य : एक अनुबंध / ११९

कथन / १२४

१५) दलित साहित्याची पूर्वपीठिका : संत चोखामेळा व त्यांचा परिवार / १३५ - प्रा.डॉ. संदीप तापकीर

१६) साठोत्तरी साहित्य प्रवाह : नियतकालिकांचे योगदान / १४० - प्रा. अरविंद भराडे

१७) दलित साहित्याचा साठोत्तर साहित्य प्रवाहावरील प्रभाव / १४४ - प्रा.डॉ. रामचंद्र झाडे

१८) दलित साहित्य आणि आंबेडकरी चळवळ / १४७ - रमेश कचरे

१९) दिलत साहित्य आणि आंबेडकरी चळवळ / १५२ - प्रा. स्वाती निकम

२०) दलित कवितेचे बदलते परिमाण : खोपा आणि झेंडा / १५७ -प्रा.डॉ. ललित अधाने

२१) दलित साहित्य आणि संत साहित्य / १६८- प्रा.डॉ. सी. एस. आवारे

२२) दलित साहित्याची वैश्विकता / १७४प्रा.डॉ. एन. डी. चौधरी

२३) दलित कविता आणि जलजाणिवा / १७७ - प्रा.डॉ. उज्ज्वला भोर

२४) मराठवाङ्याची दलित कविता / १८६ - प्रा.डॉ. संतोष देशमुख

२५) समकालिन दलित काव्यातील स्त्री वेदना / १९१ - प्रा.डॉ. रामिकशन दहिफळे

२६) दलित साहित्य : स्थिती आणि दिशा / १९५ - प्रा.डॉ. मनोहर सिरसाट

२७) मराठी दलित कवितेची वाटचाल / १९९ - प्रा. बाळासाहेब कटारे

दिलत साहित्य व संतसाहित्य : एक अनुबंध / २०७
 प्रा. अनिता भद्रे

दिलत साहित्य आणि संतसाहित्य / २१४प्रा. मंगला पाटील

दिलत साहित्य : एक चिंतन

g.s.G.M.College Kopargaon ा, बंधुभाव ही प्रधान तत्वे तार अखिल मानव समूहास ली आहेत. दलित साहित्य असे आहे. कारण दलित एटीचा आविष्कार ठरतो. हित्य निर्मितीत अनुभवाचा वित्तनिष्ठरूप आपोआपच विच्या दोन पातळ्या होत. अन्याय, अत्याचार संपूर्ण वित्तचे ध्येय विशिष्ट दु:ख ताचे दु:ख नाहीसे करणारा वणे हे ध्येय उराशी बाळगुन कार प जात असत. तेंव्हा ।रता-चंच्या ओठावर अशी ।तो. तेंव्हा वैश्विक अनुभव

दलित कविता आणि जलजाणिवा

- डॉ. उज्ज्वला भोर रा. ब. नारायणराव बोरावके महाविद्यालय, श्रीरामपूर जि.अहमदनगर

प्रास्ताविक :-

पाऊस ही एक नैसर्गिक, वैश्विक घटना आहे तर पाणी हा एक भौतिक घटक आहे. जीवसृष्टीला जिवंत ठेवणाऱ्या,जीवन बहाल करणाऱ्या पाण्याचा पाऊस हाच मुख्य स्त्रोत आहे. पाऊस विश्वाचा अन्नदाता, पोषणकर्ता आहे. तो सृजनाचा प्रेरक, प्रोत्साहक आहे मात्र पावसाच्या गैरहजेरीत भूगर्भातील वा सृष्टीवरील पाणी हाच मानवाचा मुलाधार असतो. या पाण्यावरच सर्व सजीवांचे जीवन अवलंबून असते. म्हणूनच पाण्याला अमृत, जीवन असे म्हटले जाते.

अशा या पाण्याशी म्हणूनच जीव सृष्टीचे भावनिक नाते निर्माण झालेले आहे. त्यासंबंधाने भारतीय संस्कृती या आपल्या ग्रंथात डॉ. रा. श्री. मोरवंचीकर म्हणतात, जल आणि मानवी जीवन या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. जल आहे म्हणून जीवन आहे आणि जीवन आहे म्हणून संस्कृती आहे. म्हणून पाण्याला 'जीवन' असे सार्थपणे म्हटले आहे. मानवी जीवनाची यशस्वी वाटचाल होण्यासाठी त्याला जलाची सातत्याने आवश्यकता असते. म्हणून जल हा त्याचा संस्कृतीचा ब इतिहासाचा पायाभूत घटक आहे." स्वाभाविकच अशा या जलविषयक विविध जाणीवांचे प्रकटीकरण मराठी कवितेतून झालेले पहावयास मिळते. प्रस्तुत शोध निबंधात दलित कवितेतील जलजाणिवांचाच प्राधान्याने विचार केला आहे. यामागे पुढील काही गृहीतके आहेत.

संशोधनाची गृहीतके :--

१. जल आणि मानवी जीवन यांचा अतूट व अन्योन्य संबंध आहे.

२. मराठी कवितेत जवळजवळ सर्वच कवींच्या कवितांतून जलजाणीवांचे प्रकटीकरण झालेले आहे.

दिलत साहित्य : एक चिंतन । १७७

Principal S.S.GM.College Kopangaon

NO 17 -18 (210)

		- '/
30	HUMAN RIGHTS AND RIGHT TO EDUCATION IN INDIAN	108-112
	Prin. Dr. M.S. Pondhe	113-119
	A STUDY OF HUMAN RIGHT AWARENESS OF SCHOOL STUDENTS Dr. Namaer R. K.	120-123
32	HUMAN RIGHTS EDUCATION: ROLE OF TEACHERS & TEACHER EDUCATORS Viion Santu Patole & Deepali Shivram Kharat	124-126
33	IMPORTANCE & AWARENESS OF HUMAN RIGHTS	
34	प्राथमिक शिक्षकांच्या प्रशासकीय कामांचा शोध घेणे व उपाययोजना सुचविणे. श्री. आषाव एकनाव गुजावा आणि प्रा.डॉ. पगरे पी.बी.	127-130
35	मानवी हक्क् Kolage Rohini	131-135
36	HUMAN RIGHTS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT Mr. Nana Bhagwan Wagh	136-139
37	महिलांच्या मानवी हक्कांचा विकास आणि शिक्षणाची भूमिका प्रा. एकनाथ दत्तात्रय वाजगे आणि प्रा. डॉ.बापूसाहेब गणपत चौगुले	
38	FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS IN THE INDIAN CONSTITUTE Part Nagaran H. Mengal	149-151
39	HUMAN RIGHT EDUCATION NEED OF AN HOUR IN INDIAN EDUCATION	152-154
40	Prof. Vivek M More & Dr.E.D.B राजनीति में समता, बंधुता एवं मानवधिकार की अवहेलना (कमलेश्वर के उपन्यासों के आधारपर) प्रा. डॉ. अनुप सहदेव दळवी	155-156
. 41	GOVERNMENT'S LEGISLATION TO CONTEXT HUMAN RIGHT EDUCATION	157-162
42	Dr. S. G. Vaidya मानवी हक्क आणि मराठी साहित्य प्रवाह	163-165
43	प्रा. सी. उज्ज्वला भोर OVERVIEW OF RIGHT TO EDUCATION IN INDIA	166-169
	Dr. Chandrabhan Bhanudas Chauanari	170-173
44	मानवी हक्क व महिला प्रा. डॉ. सीमा रवींद्र चव्हाण	174-176
45	HUMAN RIGHTS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT Nangare Nutan Krishnarao	174-17

Principal s.s.g.M.College Kopargaon

NATIONAL SEMINAR ON HUMAN RIGHTS EDUCATION

42. मानवी हक्क आणि मराठी साहित्य प्रवाह

प्रा. सौ. उज्ज्वला भोर

रा. ब. नारायणराव बोरावके महाविद्यालय, श्रीरामपुर, जि. अहमदनगर.

प्रास्ताविक :--

माणूस हा इतर प्राण्यांहून अधिक बुध्दिमान आणि प्रगतीशील प्राणी आहे. बुध्दिच्या जोरावर आपला विकास साधतानाच त्याने आपल्या स्वतंत्र अस्तित्वाची लढाई लढली आहे. त्याच्या या लढाईला बळ मिळाले ते मानव म्हणून त्याला होत गेलेल्या आपल्या हक्कांच्या जाणिवेने. या जाणिवेतून उध्या राहिलेल्या लढ्डांतून बसा विविध चळवळी, कां त्या आकाराला आल्या तसेच विविध साहित्यप्रवाह निर्माण झाले. या साहित्य प्रवाहांतून निर्मित साहित्याने समाजमनात मानवी हक्काची जाणीव जागृत व विकसित करण्याचे कान केले.

मानवी हक्काची संकल्पना :--

मनुष्य हा समाजशील प्राणी असल्याचे म्हटले जाते. अनेक व्यक्तींच्या एकवित / सामूहिक वास्तव्यातृत समाजाची निर्मिती होते. अशा समाजाने व्यक्तींच्या सर्वांगीण विकासासाठी विला उपलब्ध करून दिलेल्या संधी—सवलती म्हणजे 'हक्क' होत. यानुसार समाजातील प्रत्येक व्यक्तीला 'मानव' या नात्याने स्वाभाविकपणे प्राप्त होणारे हक्क म्हणजे 'मानवी हक्क' होत. जन्माला येणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला मानवप्राणी या नात्याने काही गोष्टींचा लाभ निसर्गत:च झालेला असतो. ''मानवी हक्क म्हणजे अशाप्रकारे मानवाला जन्मापासून स्वाभाविकरित्या प्राप्त झालेल्या विशेष सवलती किंवा अधिकार होत.'' मानवी हक्क मानवाच्या व्यक्तिमत्वाचा अविभाज्य भाग असतात. त्यामुळे मानवी हक्क नाकारण्याचा अधिकार कोणत्याही व्यक्तीला, घटकाला किंवा संघटनेला असू शकत नाही, असे मानवी हक्क पुरस्कर्त्यांना वाटते.

मानवी हक्कांचे स्वरूप व इतिहास :--

सर्व व्यक्ती जन्मतःच समान असतात. मनुष्यप्राणी या नात्याने सर्वांना सारखीच-प्रतिष्ठा लाभलेली असते. म्हणून व्यक्तीला जन्मतः प्राप्त होणाऱ्या हक्कांच्या बाबतीतही व्यक्ती—व्यक्तींमध्ये कोणत्याही प्रकारचा भेदभाव असू शकत नाही. याचाच अर्थ राज्यातील सर्व नागरिकांना समान हक्क लाभलेले असतात. हक्कांची अशी समानता नसल्यास ती निर्माण करणारी परिस्थिती राज्याने निर्माण केली पाहिजे, व्यक्तीच्या हक्कांना कायद्याचे संरक्षण मिळाले पाहिजे असे मानवी हक्का पुरस्कत्यांचे मत आहे.

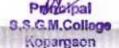
मानवी हक्कांचे हे स्वरूप व सर्वांगीण विकासासाठीची आवश्यकता लक्षात घेऊनच भारतीय राज्यघटनेने पुढील हक्कांचा समावेश संविधानात केल आहे.

- नागरी हक्क :— सामाजिक जीवनाच्या प्राथमिक बाबोंची पूर्तता ज्या हक्कांद्वारे होते, त्यांना 'नागरी हक्क' महरके जाते. उदा. जीविताचा हक्क, व्यक्तिस्वातंत्र्याचा हक्क, धार्मिक स्वातंत्र्याचा हक्क, मालमत्तेचा हक्क, काम करण्याचा हक्क.
- राजकीय हक्क :— ज्या हक्कांमुळे व्यक्तीला आपल्या राज्याच्या कारभारात प्रत्यक्ष / अप्रत्यक्ष सहभागी होण्याचा कायदेशीर अधिकार प्राप्त होतो, त्या हक्कांना 'राजकीय हक्क' म्हणतात. उदा. मतदानाचा हक्का, निवडणूक लढविण्याचा हक्का, सरकारवर टीका करण्याचा हक्क इ.
- मूलभूत हक्क :— व्यक्तिविकासाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्वाचे किंवा मूलभूत स्वरूपाचे असणारे हक्क मानाते 'मूलभूत हक्क' होय. उदा. शिक्षणाचा हक्क, सुरक्षिततेचा हक्क इ.

मानवी हक्क कल्पनेत व्यक्तिव्यक्तोंमध्ये कोणत्याही प्रकारचा भेदभाव अभिप्रेत नाही. राज्यातील सर्व नागरिकान हक्क समानतेने लाभलेले असतात, असे मानणारी ही संकल्पना आहे. म्हणूनच या हक्कांचा लाभ घेतांना प्रत्येक नागरिकाने याचे भान ठेवणे आवश्यक असते की, समाजात आपल्याप्रमाणेच इतर नाकरिकांनादेखील हक्क प्राप्त झाले आहेत. केळा आपल्याकडून इतरांच्या हक्कांवर अतिक्रमण होऊ न देणे हे आपले कर्तव्य आहे. थोडक्यात, हक्क व कर्तव्ये या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत.

Swami Sahajanand Bharati College of Education, Shrirampur, Dist. Ahmqlinagan

Page 163

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघाचे विद्वतप्रमाणित त्रैमासिक

शिविम संशोधन पन्निका

(Peer Reviewed Refered Research Journal) ISSN No. 2319-6025 (विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी दिल्ली, मान्यता अ. क्र. ६४१७५)

वर्ष-पाचवे : अंक दहावा एप्रिल-मे-जून २०१७

संपादक डॉ. शिवकुमार सोनाळकर कार्यकारी संपादक डॉ. अरुण शिंदे

संपादक मंडळ डॉ. शिवाजी पाटील, डॉ. नंदकुमार मोरे, डॉ. उदय जाधव, डॉ. गिरीष मोरे

सल्लागार समिती डॉ. राजन गवस, डॉ. प्रकाश कुंभार, डॉ. डी. ए. देसाई, डॉ. अनिल गवळी प्रकाशक

अध्यक्ष, शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर अनुराज, ७/ब, सूर्यवंशी कॉलनी, सानेगुरुजी वसाहत, कोल्हापूर ४१६ ०११

मुद्रक भारती मुद्रणालंय ८३२ ई वॉर्ड, शाह्पुरी ४ थी गल्ली, कोल्हापूर. फोन : (०२३१) २६५४३२९ मूल्य : रु. ५०/-

आदिवासी साहित्य संकल्पना

डॉ. कैलास महाले मराठी विभाग, ए.एस.सी.कॉलेज, रामानंदनगर (बुर्ली)

प्रस्तावना

साहित्य हे व्यापक अर्थाने जागृत समाजजीवनाचा आरसा आहे. बदलत्या सामाजिक परिस्थितीचा परिपाक म्हणून समाजव्यवस्थेत ज्या लोकसमूहांची कोंडी झाली, अन्याय-अल्याचाराबरोबरच त्यांना दैन्य, दु:ख, दारिद्रय व उपासमारीचा सामना करावा लागला त्या जागृत लोकसमृहांच्या अस्वस्थ जाणिवांचा उद्रेक म्हणजेच स्वातंत्र्योत्तर काळातील विविध वाङ्मयीन प्रवाह होत. दलित, ग्रामीण आणि स्त्रीवादी साहित्यप्रवाहानंतर १९८० च्या दरम्यान मराठी साहित्यविश्वात आदिवासी साहित्याचा स्वतंत्र व परिवर्तनशील प्रवाह उदयाला आला. अर्थात त्या अगोदरही मराठीतील मध्यमवर्गीय, पांढरपेशा समाजातील साहित्यिकांनी आपल्या अनुभवाच्या कक्षा व्यापक करून सहानुभूतीपोटी आदिवासी जामातींच्या जीवनावर लेखन केलेले आहे. स्वातंत्र्यानंतर शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणामुळे आदिम जमातींतून संवेदनशील, सुजनशील, जागृत आत्मभान प्राप्त झालेली साहित्यिकांची पिढी निर्माण झाली. या पिढीने महाराष्ट्रातील आदिम, आदिवासी, डोंगरी, दुर्गम, अरण्यवासी क्षेत्रातील अनुभवविशव आपल्या कलाकृतीचा व पारंपारिक लोकसाहित्याचा विषय केला. आज आदिवासी साहित्याची ही चळवळ परिवर्तनवादी दृष्टिकोणातून मार्गक्रमण करीत आपल्यावरील अन्याय अत्याचाराबरोबरच समृद्ध संस्कृतीचे जतन करण्याचा आटोकाट प्रयत्न करीत आहे. म्हणूनच आदिवासी साहित्य म्हणजे आदिवासी कलावंताने घेतलेला त्याच्या अस्मितेचा शोध आहे. मराठी साहित्यात स्वत:ची वेगळी ओळख निर्माण कर पाहणाऱ्या आदिवासी साहित्य संकल्पनेची चर्चा प्रस्तुत शोघनिबंधात केली आहे.

'आदिवासी साहित्य' हा शब्दप्रयोग थेट आदिवासी लोकसमूहांशी जोडलेला असल्यामुळे प्रारंभी आदिवासी म्हणजे नेमके कोणते लोक किंवा कोणते समूह हे स्पष्ट होणे आवश्यक आहे. पुढील विवेचनात आदिवासी म्हणजे कोण या संदर्भने भाष्य केले आहे.

आदिवासी म्हणजे कोण?

आदिवासी कोण? यासंबंधीची विस्तृत चर्चा सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, भाषिक, वांशिक व ऐतिहासिक अंगाने अभ्यासक, संशोधकांनी आपापल्या ग्रंथामध्ये

४०। एप्रिल-मे-जून, २०१६

ISSN No. 2319-6025

Principal 8.S.G.M.College Kopargaon

ISS

प्रय

सर्व

量

पंस

213

N12-18

ISSN: 2231 4377

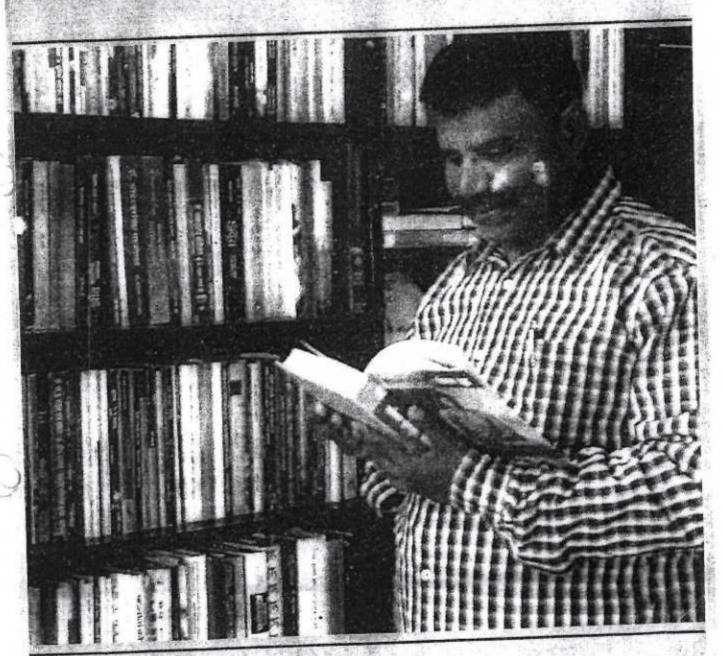
SAKSHAM SAMIKSHA त्रीमासिक

सक्षम समीक्षा

मराठी भाषा-बाङ्मय व संशोधन यासाठी असलेला मंच.

संपादक : प्रा. डॉ. शैलेश विश्वनाथ त्रिभुवन

वर्ष : ७ वे, अंक : तिसरा ऑक्टोबर-नोव्हेंबर-डिसेंबर-२०१७

वितारण क्षेत्र : पुणे, नगर, नाशिक, मुंबई, ठाणे, दिल्ली, स्लागिरी, बडोदा, इंदौर, कोल्हापूर, सातारा, सांगली, कहाड, सोलापूर, लातूर, परपणी, जालना, औरगाबाद, नागपूर, अमरावती, नांदेड, जळगाव, धुळे, नंदुरबार, पंद्रपूर, गडविरोली, वाशिन, पंडारा, दर्घा, रावगड, सिंधुदूर्ग, बेळगाव, कर्नाटक, बोदा, वाराणसी

Principal 8.3.6.M.Collego Kopargaon

संपादवा :

प्रा. डॉ. शैलेश विश्वनाथ त्रिभुवन (एम.ए., एम फिल. पीएन.डी. - मराठी) एसडीएम/पूर्णे/एसआर/६१/६/४/२०१३ • आध्यप्सएसएन : २२३१-४३७७

सक्षम समाक्षा

मराठी भागा-बाङ्मय व संशोधन यासाठी असलेला मंच.

🖩 वर्ष : ७ 🜬 अंक : तिसरा 🖩 ऑक्टोबर-नोव्हेंबर-डिसेंबर-२०१७

प्रकाशन स्थळ च पत्र व्यवहारचा पत्ता :
 शब्दाली प्रकाशन
 बी-५/२०६/दुसरा मजला, राहुलनिसर्ग,

अतुलनगर, वारजे-माळवाडी, पुणे - ४११ ०५८. मो. : ९९२२१३०१५७, ८८०५४४२९३३

टाईपसेटिंग : शुभांगी एन्टरप्रायजेस, पुणे.

मृद्रक : न्यू भारत प्रिंटर्स, पुणे.

मुखपृष्ठ : संतोष कोंडेकर

m वर्गणी :

वार्षिक : व्यक्ती : रु. २५०/- संस्था : रु. ३००/-'पाच वर्षे : व्यक्ती : रु.१.२५०/- संस्था : रु. १,५००/-

- साहित्य पाठवताना : ७०८ श्रीलिपीमध्ये व ओपन फाईलमध्ये पाठवावे.
- वार्षिक व पंचवार्षिक वर्गणी केवळ मनीऑर्डर / डी.डी. / रोखीने भरावी. 'शब्दाली प्रकाशन' पुणे या नावाने पाठवावी.
- बंक ऑफ महाराष्ट्र, कर्वेनगर, पुणे.
 (IFCS Code MAHB 00 00 970)
 'शब्दाली प्रकाशन' पुणे. (खाते क्र. : 60058138435)
 या खात्यावर वर्गणी जमा करून सदर पावती वरील प्रकाशनाच्या पत्यावर पाठवावी.
- या अंकातील लेखांतून व्यक्त झालेल्या लेखकांच्या मतांशी संपादक, मुद्रक आणि प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.
- या त्रैमासिकात लेख, शोधनिबंध, कविता छापण्यासाठी कोणतीठी रक्कम स्वीकारली जात नाही. परंतु सभासदस्य अनिवार्थ.

सल्लागार मंडळ :

डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले (पुणे) - मो. : १८५०५४७५८८ डॉ. रावसाहेब कसके (नाशिक) - मो. : १८५०५४७५७८ डॉ. गंगाधर पानदावणे (औरंगाबाद) - मो. : १४२२२०५१८७ डॉ. दशवंत मनोहर (नागपूर) - मो. : १८८१२३००८४ मा. उत्तम कांबळे (नाशिक) - मो. : १८८१०२९१४३ मा. डॉ. मनोहर जाधव (पुणे) - मो. : १८८२८५०२९० प्रा. मिलिंद जोशी (पुणे) - मो. : १८५०२७०८२३

संपादकीय मंडळ :

प्रा. डॉ. अनिल सपकाळ (मुंबई) — मो. : १४२२०७८४१३ प्रा. डॉ. प्रमोद पडवळ (वाराणसी) — मो. : १४५०५३३४६६ प्रा. डॉ. प्रेलंद्र लेंडे (नागपूर) — मो. : १८४९३१२१३४ प्रा. डॉ. स्वाकर शेलार (अ.नगर) — मो. : १८८९३५२६६ प्रा. डॉ. संवस कांदीकर (गुजरात) — मो. : १८८१३५२६६९ प्रा. डॉ. संवस कांदीकर (गुजरात) — मो. : १९६४३५८४८९ प्रा. डॉ. एव्हीराज तीर (गांदेड) — मो. : १८२१८४११३ प्रा. डॉ. सारिपुत्र तुपेरे (सोलप्रपूर) — मो. : १८२२२०९४८९ प्रा. डॉ. सुनील चंदनशिवे (कोल्हरपूर) — मो. : १८२२२०९४८९ प्रा. डॉ. तुपार चांद्यडकर (नाशिक) — मो. : १४२२९४३६६५२

मालक, मुद्रक, प्रकाशक: सुनिता शैलेश त्रिभुवन (एम.ए. – मराठी) बी-५/२०६/दुसरा मजला, राहुलनिसर्ग, अतुलनगर, वारजे, माळवाडी, पुणे-४११०५८. मो.: ९९२२१३०१५७

Email: dr.shailesh.tribhuwan@gmail.com महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकाच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले असले, तरी या नियतकालिकातील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर-डिसेंबर-२०१७।

) महाविद्यालय)

ार्यात पदार्थण..

Principal 8.3.G.M.College Kopargaon

अं ति रं ग

। पडता प्रकाशित करणे	
अभ्यासकांच्या लक्षार	
ळ मला आपल्यामुळेच्)	T
	I
चा वेध घेणारे आहेत.	7
ह. ह या अकाच वाचन (2
LAISHON ALIMOAKIAL	93
and distantinguishing	Ŧ
प्रभिजित ताम्हाणे यांनी	7
ल भाषण' आणि प्रा.६)	7
बा समावेश केला आहे ₉)	
डॉ. नानासाहेब पवार	M
ं डॉ रवीट शिहे .	
माराळ, प्रा. १०)	3
—ाध्यापक, प्राचार्य, ^{१०)}	7.0
ि।ध्यापक, प्राचार्य, ^{१०)} ग लेखाच्याच बाजूला ^{११})	
टते, म्हणून संपादकीय १२)	3
(59	
ण बँक, औरंगाबाद), १४)	i
इपीर व वारजे येथील १५)	
ष घन्यवाद! अंकाचे १६)	
ायझेस) यांना विशेष 🔐	

t, तरी अभ्यासकांनी ^{१७}) दिली जाईल! ते वर्षाचे चार अंक १८) ना समासद होण्यास १९ वे, ही विनंती. अंक २० डॉ. शैलेश त्रिभुवन २१ इदेच!

<u>_</u>	4			Month
न सर्थः	मत	लनार		NAME OF TAXABLE PARTY.
· E	6047	25.20	83	1
				Ĭ

2	अनुवाद : ३
) मी बुद्धाकडे कसा वळलो ?) माणसांच्या जगण्याची महानगरीय गाथा : मुंबई बंबई वॉम्बे	मंदाकिनी प
· C	डॉ. सदानंद
) तत्त्वज्ञान : आंतरविद्याशाखीय ज्ञानशाखा	सचिन म्हर
) हे राम, नाट्यमाध्यमान्तर आणि प्रयोग : एक अवलोकन	SHEET SEC
) नामदेव इसाळ याच्या काव्यलखनाताल	प्रा. डॉ. प्रभ
करणारीय समाजजीवनाचे दशन	
) इंडॉलॉजी : एकोणिसाट्या अतकातील जर्मन विद्वानांचे योगदान	
) आदिवासी : लोकसंस्कृती व समाजजीवनाचा : दृष्टिक्षेप	ЯI. SI. 7
\ वर्षामं ग्र्था : उत्तम व कार्ये	चिद्विलास
र जन्मान्यान्या अध्यासकांना उपयक्त संदर्भ ग्रथ	प्रा. डॉ. रा
o) क्रमदेवता श्री येमाई देवी महिमा : स्वरूप व आख्याायका	गोरक्षनाथ ।
०) चारंत्रीच्य • ह्यं वि. सरदेशम्ख	प्रिया निघो
क्षेत्र या चुट्टाम यांचे लोकशाही राजकारणावषयक प्रवाधन	प्रा. डॉ. नि
२ किल्हास पारील यांच्या संभाजी कादवराच वर्गळपण	प्रा. डॉ. भ
(४) मराठी विज्ञान कांद्बरी : स्वरूप आणि वाटचाल	प्रा. डॉ. र
५ १ च्याप्रकाचित्रं मा धावता प्रवास	संतोष शेण
(६) महिला : साक्षरतेपासून विद्यापीठांपर्यंतचा प्रवास	দা. ভাঁ. ড্
१७) भारताच्या राष्ट्रनिर्मितीचे स्वप्न पाहणारे	
महात्मा गांधी व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	प्रा. दत्ता '
१८) झाकोळलेल्या वाटा : एक स्मृतिचित्रण	डॉ. रवींद्र
१९) कवितेचे अध्यापन : स्वरूप आणि पद्धती	प्रा. डॉ. र
२०) साहित्य आणि संस्कृती : संबंध	प्रा. डॉ. १
्र के सम्बद्धानिया । एक चितन	डॉ. एस.र
२१) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जाणीय जानृतीचे समाजगास्त्र	yı. डॉ. :
२२) डा. बाबासाहब आवडपाराज समाज व संस्कृती २३) आंबेडकरवाद : साहित्य, समाज व संस्कृती	प्रा. डॉ.
२३) आवडकरवाद : लाहरू, तरात	ਜ਼ਾ ਵੱ

२४) 'आई तू होतीस तेव्हा...' एक उत्कृष्ट चरित्र काव्यसंग्रह

अनुवाद : अभिजीत ताम्हाणे, पुणे ७
मंदाकिनी पाटील, मुंबई ९
डॉ. सदानंद मोरे, पुणे१२
सचिन म्हस्के, मुंबई२१
प्रा. डॉ. प्रभाकर घोडके, पुणे २६
निरुपमा जोशी, पुणे२९
प्रा. डॉ. नानासाहेब पवार, पुणे ३२
चिद्विलास मोरे, पुणे३५
प्रा. डॉ. राजेंद्र थोरात, पुणे४०
गोरक्षनाथ घोलप, पुरे४३
प्रिया निघोजकर, पुणे४७
प्रा. डॉ. निशा भंडारे, पुणे४९
प्रा. डॉ. भाऊसाहेब गमे, नाशिक ५१
प्रा. डॉ. रवींद्र शिंदे, पुणे५४
संतोष शेणई, पुणे५७
प्रा. हॉ. पुष्पा रानडे, पुणे६१
प्रा. दत्ता भगत, मुंबई६६
हाँ, रवींद ठाकर, कोल्हापूर७०
प्रा. डॉ. बाबासाहेब शेंडगे, पुणे७२
प्रा. डॉ. महालक्ष्मी मोराळे, पुणे७४
डॉ. एस.के. मलगे, तळेगाव७७
ए। डॉ. नवनाथ त्पे, पूणे७९
पा. डॉ. सनीता रोकडे, विटा-सांगली ८२
प्रा. डॉ. नंदा कांबळे, पुणे८५

पुढील अंक (जानेवारी-फेब्रुवारी-मार्च-२०१८)

'डॉ. यशवंत मनोहर साहित्य विशेषांक'

म्हणून प्रकाशित होत आहे, तरी समासद, प्राध्यापक, लेखक, विद्यार्थी संशोधन यांनी डॉ. यशवंत मनोहर यांच्या साहित्यावर शोधनिबंध ३१ जानेवारी-२०१८ पर्यंत Email : dr.shailesh.tribhuwan@gmail.com या मेलवर पाठवावेत. (संपादक)

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर-डिसेंबर-२०१७ । ५

कवितेचे अध्यापन : स्वरूप आणि पद्धती

प्रा. डॉ. बाबासाहेव शेंडगे मराठी विभाग प्रमुख, महात्मा फुले महा. पिंपरी, पुणे ४११ ०१८. मोबाईल : ९८२२५४०४१६

66

अध्यापन म्हणजे केवळ ज्ञान अथवा माहिती देणे नव्हे. तर अध्ययनकत्यांला मार्गदर्शन करणे, अध्ययनासाठी योग्य वातावरणनिर्मिती करणे, त्यांच्या मानसिक शक्तींना चालना देणे, त्यांना अध्ययनासाठी प्रेरित करणे ह्याही गोष्टी अध्यापनात अंतर्भृत आहेत. साहित्याचे अध्यापन विद्यालयातून आणि महाविद्यालयातून कथा कादंबरी, नाटक, कविता, निवंध, एकांकिका, चरित्र, आत्मचरित्र अशा वाङ्गयप्रकारांचे अध्यापन केले जाते. वाड्मवाचे गण आणि पद्य असे दोन प्रमुख प्रकार केले जातात. वाङ्गयांतर्गत रस व सीदर्याची, अनुभूती घेण्याची पात्रता विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण करून त्यांच्यात सद्भिरूची, कलात्मकता, रसिकता, सहदयतात, इ. वृत्तींचा विकास करणे हे वाङ्मवाच्या अध्यापनाचे ध्येय होय.

अध्यापनपद्भती विद्यार्थ्यांची आकलनक्षमता विकसित करण्यासाठी आणि त्वांची बौद्धिक पातळी उंचावण्यासाठी उपयोगी ठरत असते. शिक्षणाची विविध प्रकारची उदिष्टे बौद्धिक पातळी उंचावण्यासाठी उपयोगी ठरत असते. शिक्षणाची विविध प्रकारची आहे. त्या साध्य करण्याचे माध्यम म्हणजे अध्यापन. ज्या विषयास अनुषंगिक अशा अभिरुची, अभिवृती, विषयाचे ज्ञान अथवा माहिती देण्यासोबतच त्या विषयास अनुषंगिक अशा विषयाची माहिती सबयी ह्यांचा विकास करण्यावर भर असायला हवा. विद्यार्थ्यांना एखाद्या विषयाची माहिती देणे अथवा ज्ञान देणे, हा अध्यापनाचा मूळ उद्देश नसून त्या विषयाचहल विद्यार्थ्यांच्या मनात देणे अथवा ज्ञान देणे, हा अध्यापनाचा मूळ उद्देश नसून त्या विषयाचहल विद्यार्थांच्या मनात आवड आणि विषयाचा अध्यास करण्याची पात्रता निर्माण करणे, ह्या बाबी अध्यापनातून आवड आणि विषयाचा अध्यापन म्हणजे शिकवणे, अशीच एक सार्वित्रिक कल्पना बनलेली साध्य झाल्या पाहिजेत. अध्यापन म्हणजे शिकवणे, अशीच एक सार्वित्रिक कल्पना बनलेली आहे. शिकवणे आणि शिकणे ह्या दोन्ही प्रक्रिया अध्यापनात एकाच वेळी घडत असतात.

अध्यापन या शब्दासाठी इंग्रजीत वापरत्या जाणाऱ्या Teaching या शब्दाचा इंग्रजी शब्दकोशामध्ये The art of assisting another to learn असा अर्थ दिला आहे. म्हणजेच एकाद्या व्यक्तीला अध्यायन करण्यासाठी मदत करणारी कला म्ह...जे अध्यापन होय. The world book Encyclopedia मध्ये अध्यापनाचा जो अर्थ दिला आहे त्यानुसार 'अध्यापन म्हणजे एक अशी प्रक्रिया की, जिच्याद्वारा एक व्यक्ती दुसऱ्या व्यक्तींना ज्ञान, कौशल्य महणजे एक अशी प्रक्रिया की, जिच्याद्वारा एक व्यक्ती दुसऱ्या व्यक्तींना ज्ञान, कौशल्य आणि कला संपादन करण्यास मदत करते.' The Little Oxford Dictionary मध्ये द्वापेक्षा आणि कला संपादन करण्यास मदत करते.' The Little Oxford Dictionary मध्ये द्वापेक्षा आणि कला संपादन करण्यास मदत करते. ' The Little Oxford Dictionary मध्ये द्वापेक्षा आणि कला संपादन करण्यास मदत करते.' केवळ मदत करणारी प्रक्रिया नसून ज्ञानकौशल्ये instill and inspire with ह्यानुसार अध्यापन ही केवळ मदत करणारी प्रक्रिया नसून ज्ञानकौशल्ये किंवा अनुदेशन देणारी, तसेच अध्ययनकर्त्याला प्रेरणा देणारी ही क्रिया ठरते.

थोडक्यात, अध्यापन म्हणजे केवळ ज्ञान अथवा माहिती देणे नव्हे. तर अध्ययनकत्यांला मार्गदर्शन करणे, अध्ययनासाठी योग्य वातावरणनिर्मिती करणे, त्यांच्या मानसिक शक्तींना मार्गदर्शन देणे, त्यांना अध्ययनासाठी प्रेरित करणे ह्या ही गोष्टी अध्यापनात अंतर्भृत आहेत. चालना देणे, त्यांना अध्ययनासाठी प्रेरित करणे ह्या ही गोष्टी अध्यापनात अंतर्भृत आहेत.

साहित्याचे अध्यापन विद्यालयातून आणि महाविद्यालयातून कथा कादंबरी, नाटक, कविता, निबंध, एकांकिका, चरित्र, आत्मचरित्र अशा वाङ्मयप्रकारांचे अध्यापन केले जाते. वाङ्मयाचे गद्य आणि पद्य असे दोन प्रमुख प्रकार केले जातात. वाङ्मयांतर्गत रस व सौदर्यांची, अनुभूती घण्यांची पात्रता विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण करून त्यांच्यात सद्भिरूची, कलात्मकता, रसिकता, सहदयतात, इ. वृतींचा विकास करणे हे वाङ्मयाच्या अध्यापनाचे ध्येय होय.

कवितेचे अध्यापन इतर वाङ्मगप्रकारांपेक्षा वेगळे आहे. कवितेच्या अध्यापनात कवितेचा अध्यापनात कवितेचा अध्यापन इतर वाङ्मगप्रकारांपेक्षा वेगळे आहे. कवितेच्या अध्यापनात कवितेचा अध्याप, भावना, कल्पना, भाषा, छंद, लय ह्या तिच्या अनेकविध घटकांचा तौलिनक विचार अध्याप, भावना, किविता ही एक अर्थपूर्ण अशी कला आहे. त्यामुळे कवितेतील सींदर्थ कशात करावा लागतो. 'कविता' ही एक अर्थपूर्ण अशी कला आहे. त्यामुळे कवितेच्या माध्यमातून आहे, हे ओळखून ती विद्यार्थ्यांच्या मनाला भिडवायची असते. कवितेच्या माध्यमातून आहे, हे ओळखून ती विद्यार्थ्यांच्या मनाला भिडवायची असते. कवितेच्या माध्यमातून आहे. विचारसींदर्थ, कल्पनासींदर्थ आणि भावसींदर्थ हे एकाच वेळी प्रत्ययाला आणून द्यावे लागतात.

"कविता ही भावरस्य अशी मानसिक क्रिया आहे. ती एका मनापासून दुसऱ्या मनापर्यंत नेताना विशेष सावधानता बाळगायची असते. हीच खरी अध्यापकाची कसोटी आणि अध्यापनाची अशी खास कलाही असते. ही कला कितपत साधली आहे, ह्याचा विचार अध्यापक पूर्वतयारीच्या वेळी करू शकतो. त्यावेळी तो मनात ती कविता उतरून घेतो, तिच्याशी आपले भावनिक नाते निर्माण करतो आणि आपल्याच अध्यापनकलेद्वारे ती हळ्युवारपणे विद्यार्थ्यांच्या मनापर्यंत पोहोचवतो. ही क्रिया तशी बरीचशी अवघड आहे.

७२ । सक्षम समीक्षा

Principal S.S.G.M.College Kapargaon

कारण प्रा

अंतरंग अ मुळातच

धसम्सके

मनाच्या ।

ती सर्वार्थ

येते. त्या

जागविल

पाहिजे.

कविमना

पोहोचल

माध्यमत

भावसीद

पाहिजे.

मनन क

पोहोचव

डालेले

जशी चै

कविता

तिचा ।

विद्याध्य

दिलेली

अच्क है

स्वतःचे

स्वतःची

माध्यम

अध्यापी

किंवा

प्रास्तारि

मध्यवव

तयार व

त्या की

करणे व

मध्यट

यांनी

शंगारिक

ते लिवि

अनेक

कवि

अध्य

ISSN: 2393-8900 Impact Factor: 1.9152 (UIF

Contemporary History and Research Methodology

भारतीय पीकांचा इतिहास व सद्यकालीन स्थिती एक अभ्यास

214 प्रा.डॉ.बी.एम.वाघमोडे अर्थशास्त्र विभाग. एस.एस.जी.एम.कॉलेज,कोपरगांव. मो.नं.९४०३३७४९२३ ईमेल:balawaghmode24.3@gmail.com

१. प्रस्तावना :

भारत हा कृषी प्रधान व विकसनशिल देश म्हणून ओळखला जातो. भारतीय कृषी ही प्रामुख्याने निसर्गावर अवलंबून असली तरी शेतीवर अवलंबून असणाऱ्या सर्वाना उपजिवीकेचे साधन म्हणून कृषीपासून प्राप्तं होणारे अन्नधान्य मिळते. प्रचंड लोकसंख्या असणाऱ्या भारत देशाची अन्नधान्याची गरज याच क्षेत्रातून पूर्ण केली जाते. भारतीय जनतेला अन्नधान्याचा पुरवठा करण्यासाठी कृषी क्षेत्रामध्ये मोठया प्रमाणात अन्नधान्याची पीके घेतली जात असून यामध्ये गहू, तांदूळ, ज्वारी, बाजरी, मका व इतर कडधान्यांची पीके यांचा समावेश होतो. आधुनिक काळात झालेल्या वैज्ञानिक प्रगतीमुळे कृषी क्षेत्रात हरितकांती सन १९६५ च्या दरम्यान घडून आली. त्यामुळे देशातील जनतेला अन्नधान्याचा पुरवठा करणारे क्षेत्र म्हणून कृषी क्षेत्राचा प्रामुख्याने विचार केला जातो.

नियोजित आर्थिक विकासाच्या जवळजवळ पाच दशकानंतरही शेती क्षेत्राचे महत्वपूर्ण स्थान लक्षात घेता अर्थव्यवस्थेच्या विकासाची प्रचंड क्षमता या क्षेत्रात आहे. देशातील अनेक उद्योग कच्या मालाच्या पुरवठयासाठी शेतीवर अवलंबून आहेत. या अर्थाने शेती क्षेत्र औद्योगिक प्रगतीचा आधार ठरते. त्यामुळे शेती व औद्योगिकीकरण यांच्यात परस्परपूरक धनात्मक संबंध आहे. आर्थिक विकासासाठी आवश्यक असलेले भांडवली आधिक्य ऊस या पीकापासून उपलब्ध होत आहे. प्रक्रिया उद्योगांसाठी अत्यावश्यक असलेला कापूस, ताग, तेलबिया यासारख्या कच्या मालाचा पुरवठा करून औद्योगिक विकासाला चालना देण्याचे कार्यही याच क्षेत्राद्वारे केले जाते. एवढेच नव्हे तर शेतकऱ्यांची क्रयशक्ती वाढवून निर्माणी उद्योगातील वस्तुंची खरेदी—विक्री करण्याची प्रेरणा देणारा हा व्यवसाय आहे. राज्य सरकारांचे उत्पन्न शेतीसारख्या महत्वाच्या व्यवसायावर अवलंबून आहे. त्यामुळे शेती हा औद्योगिकीकरणाच्या सर्वांगिण विकासाचा मुलभूत आधार असल्याचे दिसन येते.

विषयाचे महत्व : 8.8

भारतासारख्या शेतीप्रधान अर्थव्यवस्था असणाऱ्या व जलद आर्थिक विकासासाठी दिर्घकाळापासून योजनाबध्द प्रयत्न करीत असलेल्या देशांमध्ये पीकरचनेला महत्वाचे स्थान आहे. कोणत्याही देशातील किंवा राज्यातील पीकरचना ही एक स्वाभावीक किंवा नैसर्गिक बाब आहे. पीकरचना हवी तशी बदलता येत नाही, अशी पूर्वी मान्यता होती ही मान्यता चुकीची आहे असे आता प्रयोग व अनुभवाने सिष्द झाले आहे. पीक रचनेचा अभ्यास करताना असे नमूद करावे वाटते की, शेती अर्थव्यवस्थेमधील विविध पीकांचे तुलनात्मक महत्व लक्षात येते. पीकरचनेचा सातत्याने अभ्यास केल्यास पीकांसंदर्भात वेगवेगळया प्रवृत्ती दिसून येतात. त्या जर समाजाच्या हिताकरता अपायकारक ठरत असतील तर त्या परिस्थितीत सरकारी धोरणांच्या माध्यमातून नियंत्रित करता येतात, पीकांच्या उत्पादनाबाबत अंदाज बांधता येतात, पीकांच्या किंमतीची घसरण टाळता येते, शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन देणाऱ्या योजना राबवता येतात, त्याचबरोबर पीकरचनेच्या अभ्यासावरून समाजाची गरज लक्षात घेऊन आदर्श पीकरचना राबवता येते. या वरील सर्व घटकांचा शेती उत्पादकांनी बारकाईने अभ्यास करूनच जर शेती केली तरच भविष्य काळात शेतकरी ताठ मानेने जगू देशातील, राज्यातील, ज़िल्हयातील, शकेल. यावरून असे म्हणता येईल की,

Principal 8.S.G.M.College Kopargaon

er Reviewed Referred & UGC II i Durnal

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY HAVIFYEARLY RESEARCH JOURNAL

PACT FACTOR / INDEXING 2016 - 4.42 www.sjifactor.com

Valume-VI, Issue DECEMBER - MAY - 2017-18

English Part - I

25

The Role of Agriculture in Poverty Reduction

Dr. Seema R. Chavan

Asst. Prof. of Economics, Department of Economics, R.B.N.B.College, Shrirampur, Dist-A'Nagar.

Dr. K. H. Shinde

Principal, R.B.N.B.College, Shrirampur, Dist: A'Nagar.

Abstract

This paper includes the study of the role of agriculture in poverty reduction. It explains the suggested changes to welfare aggregates for some countries along with the comparison of the 2016 and 2017 versions of the global and regional poverty estimates for 2013. This paper also state s the national estimates of the percentage of the population below poverty. These percentages of the population falling below the poverty line are based on surveys of sub-groups, with the results weighted by the number of people in each group. The definitions of poverty are found to vary considerably among nations. For example, rich nations generally employ more generous standards of poverty than poor nations. The source of income of most of the population below poverty is in one or the other way related to agriculture. This paper is an attempt to highlight the need to concentrate the attention towards the agriculture sector for poverty reduction.

Introduction

Theodore Schultz began his acceptance speech for the 1979 Nobel Prize in Economics observing:

"Most of the people in the world are poor, so if we knew the economics of being poor we would know much of the economics that really matters. Most of the world's poor people earn their living from agriculture, so if we knew the economics of agriculture we would knew much of the economics of being poor" (Shultz, 1979).

After more than three and half decade we still find that people depending on agriculture in developing countries are typically much poorer than people who work in other sectors of the economy and that they represent a significant share of the total number of poor people in their country. For achieving the Millennium Development Goal (MDG) of halving poverty requires finding ways to raise the incomes of these people. What can government do to accomplish income growth? How can we improve upon and promote the contribution of agriculture for poverty reduction? This paper attempts seeking answers to that question. On the global platform, the percentage rate of poverty in majority of countries has declined steadily during the past three decades, largely due to the rapid economic growth (World Bank, 2008a). But what are the reason include economic growth and, what causes agricultural growth? Widespread agreement is there on a general reduction.

7

ISSN 2394-5303

Special Issue Feb. 2018

International Multilingual Research Journal

rinting Area

Problems and Prospects of Indian Agriculture

Editor
Dr.R.G.Rasal

· Bhagwati, J (2001), Globalisation and Appropriate Governance. Published in Annual Lecture nr 4, UN - WIDER, Helsinki.

· Central Statistical Organisation (1989 - 2009), National Accounts Statistics, 1950-51-1979-80 and 2008 - 2009, New Delhi, Department of Statistics, Government of India.

· Government of India, (2010), Economic Survey 2009-2010, New Delhi.

· Government of India, (2008), Eleventh Five Year Plan(2007–2012)Agriculture, Rural Development, Industry, Services and Physical Infrastructure, Volume III, Planning Commission, Oxford University Press, YMCA Library Building, Jai Singh Road, New Delhi 110 001.

- Government of India (2006), "Towards Faster and More Inclusive Growth: An Approach to the 11th FYP", Planning Commission, New Delhi.

- Government of India, "Agricultural Statistics at a Glance" (various issues), Ministry of Agriculture, New Delhi.

- Reserve Bank of India, "Handbook of Statistics on the Indian Economy" (various issues), Mumbai.

Role of Agriculture in the Indian Economy

Dr. Seema R. Chavan R. B. N. B. College, Shrirampur, Tal-Shrirampur, Dist-A'Nagar. (MS)

Abstract:

Agriculture sector also known as primary sector is essential for economic growth in any economy including India. It has emerged as the essential growing sector in the global economy since independence. This sector contributing 13.7 per cent of GDP. In employment providing, this sector is occupying first place. Its respectable share in foreign direct investment (FDI) inflows as well as in total exports makes it the engine of economic growth. Keeping in above backdrop, the present study makes an analysis of agriculture sector in Indian economy. The study confirms that agriculture sector has achieved tremendous growth over the year in indian economy. Besides, their contributions in GDP, employment and exports are also rising considerably. To maintain and accelerate the growth & contributions of this sector & to develop it as a true engine of economic growth, there is logic & rationale of complementary investments in physical infrastructure as well as in human capital.

Introduction:-

Agriculture is the most important sector of Indian Economy. Indian agriculture sector accounts for 18 per cent of India's gross domestic product (GDP) and provides employment to 50% of the countries workforce. india is the world's largest producer of pulses, rice, wheat, spices and spice products. India has many areas to choose for business such as dairy, Multilingual Refereed Journal All Alde Assessment

ISSN:

ESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal

Impact Factor - (CIF) - 3.452, (SJIF) - 3.009, (GIF) -0.676 (2013)

Special Issue 43: Translation Studies

2348-7143 February 2018

UGC Approved No. 40705 & 44117

'अनुवाद में संवाद'-देश देश की कविताएँ

्डॉ योगेश विद्वल दाणे । सहा प्राध्यापक (हिंदी विभाग) एस एस जी एम कॉलेज कोपरगांव (शिडी), महाराष्ट्र Yogeshdane11@gmail.com Mobile No.9049866851 (222)

प्रस्तावना :

काव्यानुवाद का मुख्य लक्ष्य ही होता है-विश्व की अमरकृतियों को विश्व के पाठकों तक पहुँचाना । काव्यानुवाद अपने आप में एक दुःसाध्य एवं दुष्कर कर्म है किंतु फिर भी कवि-अनुवादक कवि इस कर्म की साधना में लंबे अर्से से जुटा हुआ है । यदि काव्यानुवाद को असाध्य मानकर अनुवादक साहस छोड देता तथा इस प्रयास में निरंतर न लगा रहता, तो प्रत्येक देश तथा भाषा का आज अधूरा तथा निर्जन जान पडता।

अनुवाद से संवादः

"एक कवि जब किसी अन्य भाषा के कवि की रचनाओं का अपनी भाषा में अनुवाद करता है तो वह सिर्फ अनुवाद नहीं होता / वह एक कवि का दूसरे किये से संवाद भी होता है।", कविता की रचना प्रक्रिया को विविध जटिलताओं को अच्छी तरह समझनेवाला सहृदय ही कविता का उत्तम अनुवाद कर सकता है। बहरहाल, अनुवाद चिंतन विषयक कविताओं की तथा लयात्मक सूत्रों की यह परपरा भारतीय एवं पाश्चात्य साहित्य संसार में काफी पुरानी है। अनुवाद की परंपरा हिंदी साहित्य में मध्ययुग में भी उपलब्ध रही। रीतिकाल में तो बहुत से संस्कृत साहित्य का प्रकाश क्रिंग मध्ययुग में भी उपलब्ध रही। रीतिकाल में तो बहुत से संस्कृत साहित्य का क्रिंग क्रिंग क्रिंग मध्ययुग में भी उपलब्ध रही। रीतिकाल में तो बहुत से संस्कृत साहित्य का प्रवेश हो रहा था तो भी अनुवाद की महत्ता और उसकी सैध्दांतिक उपयोगिता का बखान कविता के मध्यम से जारी था। भारतेन्द्र युग आधुनिक भारतीय नवजागरण का प्रणेता युग माना जाता है। कवि भारतेन्द्र ने अनुवाद की भूमिका और उसके महत्व को इस तरह व्यक्त किया है-

"पै सब विद्या की कहूँ होय जु पै अनुवाद / निज भाषा में तौ सबै या की लैहें स्वाद / जानि सकै सब कुछ साहि विविध कला के भेद । वने वस्तु कल की इते मिटै दीनता खेद ।", कविता के माध्यम से अनुवाद और अनुवादक की पूरी दुनिया को उकेर कर रख देना तथा कुछ ही शब्दों में पूरे के पूरे दृश्य को रूपायित कर देना कवि अनुवाद की दहकती विचार-प्रक्रिया तथा सुलगती भाव प्रक्रिया का ही परिणाम कहा जा सकता है।

"इतिहास साक्षी है कि विश्व की प्राचीनतम काव्य संपदा को कार्त्यों द्वारी रूपायित किया जाता रहा है और आज भी इस दिशा में देश-विदेश की कई भाषाओं में अनुवाद किए जा रहे है / कविता के अनुवाद की ये परंपराएँ वास्तव में संस्कृतियों के इतिहास से जुड़ी है / यही कारण है कि यह एक भाषा से दूसरी भाषा में रूपांतरण मात्र नहीं,एक संस्कृति को दूसरी संस्कृति में प्रस्तुत करना है ।" काव्य अनुवादक वे भाषाओं, दो संस्कृतियों के बीच साक्षात्कार का माध्यम बनता है। उसकी इसी दोहरी भूमिका के कारण कालिदास, शेक्सपीयर, गेटे, होनर, उमर खैय्याम, टैगोर, तुलसी, प्रसाद, नेरूदा, आदि बहुत से महान कवियों की अंतर्राष्ट्रीय ख्याति संभव हो सकी । यही कारण है कि पश्चिम में एजरा पाऊंड राबर्ट लोवले (अमरीका MARCH JOURNEY International Profitation of Profitat (H | OURIS | 1907 | 1850 | 18 special Issue 33 : समकालीन हिंदी नाटक विधा में बदलते जीवनमूल्य January UGC Approved No. 40705 & 44117 2018

हिन्दी नाटक और रंगमंच

हों. रंजना वर्दे-अग्रवाल. एस.एस.जी.एम.महाविद्यालय,कोपरगाँव जिला- अहमदनगर

नाटक एक प्रयोगमूलक कला है । नाटक की कलात्मक सार्थकता तभी व्यक्त होती है, जब उसका अभिनय किया जाता है । अन्य विधाओं की अपेक्षा नाटक की कलात्मक उपलब्धियों भिन्न होती हैं । _{बरत के} नाटय्शास्त्र में पंचम वेद के रूप में नाटय की जो कल्पना की गई है , उसका अभिप्राय एक की क्रीड.नीयक के अवतरण से है जिसे दर्षक केंवल देखे ही नहीं अपितु सुने और सन्मार्ग के अनुगमन का उपदेष भी प्राप्त कर सकें ।

''क्रीडनीयक मिच्छामो दृष्यं श्रव्यंच यद्भवेत् "

मूल्य-दृष्टि का विनियोग -

दृश्य और श्रव्य का संष्लिश्ट सन्दर्भ ग्रहण करके नाटयू प्रेक्षकों का विनोदन भी करता है और मूर्त्यों के प्रति विवेक-दृष्टि भी विकसित करता है । जीवन के प्रति मूल्य-दृष्टि विनियोग नाटयुकला को अन्य विनोदात्मक प्रदर्शनपरक कलाओं से भिन्न कर देता है । नाट्यशास्त्र में इसलिए पूर्वरंग, प्रस्तावना, रंगसज्जा, रंगनिर्देश, अभिनय रंगशाला आदि नाट्यप्रयोग के विभिन्न तत्वों का सर्वांगीण विवेचन हुआ है । रंगमंव सापेक्ष कला-

नाट्यकला के विषय में पाश्चात्य विचारकों ते भी नाटक को रंगमंच सापेक्ष कला माना है । चार्लस कूपर ने मानव जीवन में लक्षित तीन प्रकार के तत्वों की एक संश्लिष्ट अभिव्यक्ति को नाटयसृजन का मूल माना है । वे तीन तत्व है -नाटकीयता, अनुकरणात्मकता, क्रीडाप्रियता या रूपारोपात्मकता । त्रय-आयामी कला-

नाटक एक त्रय-आयामी कला है । नाटककार नाटयसृष्टि को शब्दबघ्द आकार देता है। निर्देशक रंगमंचीय आलेख की समस्त प्रक्रियाओं से गुजरता हुआ नाटक की प्रस्तुति को सुलम बनाता है । दर्शक निसकी उपस्थिति के बिना प्रस्तुति का अर्थ नहीं है । प्रस्तुतीकरण में अभिनेता तथा निर्देषक सहित बहुत से अन्य रंग विल्पी भी नाटयकला के अभिन्न अंग होते है । प्रतिभा संपन्न अभिनेता ही नाटक की आत्मा को विकसित कर सकता है।

नाटक का रंगमंचीय पक्ष-

रंगमंच शब्द रंग, मंच इन दो शब्दों के सुयोग से हुआ है। रंग का अर्थ है नृत्य और मंच का अर्थ है ऊंचा मण्डप । वह स्थान जहाँ नृत्य,नाटक आदि अभिनय कलाओं को प्रदर्शित करते है । रंगमंच के अगले भाग को रंगशीर्ष और पीछे के भाग की नेपथ्य कहते हैं। रंगमंच स्थूल घरीर, नाटक पुष्मशरीर और अभिनयादि आत्मा है।

रंगमंच का परिचय -सम्पूर्ण नाट्य का 'अर्थ' कृति में ही बसता है, ऊसी के भीतर से नाटककार एक रंगमंच की परिकल्पना देता है । इसीलिए नाटक और रंगमंच की अलग अलग कल्पना नहीं की ना सकती है । रंगमंच नाटक के भीतर है - उसका अभिन्न भाग है। नाटक को अपने लिए अपने स्वभवानुसार मंच

81-6100

Interdisciplinary National Seminar on Role of Women in Literature, Rumanities, Commerce & Sciences
Organizer:- Vitthalrao Patil Mahavidyalaya,Kale -

15th Sept. 2018

कन्हैयालाल माणिकलाल मुंशी के 'पाँच पांडव' उपन्यास में नारी की विविध भूमिकाएँ

भागवत भगवान देवकाते : शोध छात्र शिवाजी विश्वविद्यालय, कोल्हापूर

प्रकातना

साहित्यकार यह मानवी अनुभृति एवं स्वयं की अनुभृतियों को साहित्य में अभिव्यक्त करने का प्रयत्न करता है । इस साहित्य में लियानुसार विविध आयामी का निज्ञण होता है । इस संसार में मानव जोंति के नर को पुरुष और गादी को नारी कहा जाता है । इन दोनों के कारण मानव के परिवार इस रांकरूपमा का नारविक दर्शन होता है । नारी को प्राप्त हो गए विविध गुणों के ज़रिए आज परिवार में महत्त्वपूर्ण रथान बनाके रखा है । इस संसार या समाज में नारी और गुरुष का बड़ा स्थान है । यह समाज की दो भजाएं है । इन दोनों का महत्त्व अंकिस करते हुए महादेवी वर्माजी लिखती है कि "पुरुष समाज का न्याय है, रही दया, पुरुष प्रतिशोधनय कोध है, रही क्षमा, पुरुष शुष्क, कर्तव्य रही सरस सहानुभृति और पुरुष कृष्य है । स्त्री इदय की प्रेरणा/'। इससे यह प्रतित होता है कि स्त्री और पुरुष दोनों भी एक' दूसरे के बिना अधूरे हैं । इस संसार में इन दोनों की जो-जो भूमिकाएँ है वह महत्त्वपूर्ण है । इन दोनो की भूभिकाओं का चित्रण साहित्य में होता रहता है इसे हिंदी साहित्य यह अपवाद नहीं है । हिंदी साहित्य में अनेक साहित्यकारों ने नारी भूमिकाओं का चित्रण अपनी लेखनी के जरिए साहित्य में किया है । भारतीय समाज का नारी यह महत्त्वपूर्ण अंग है । इसके विविध भूमिकाओं के बारे में भूतड़ा कहते है कि "भारतीय नारी प्रमुख रूप में बेटी, परनी, तथा माता की भूमिका निभाने में ही नारीरव की सफलता मानती है"। व इसका विवण हिंदी के अनेक साहित्यकारों ने अपनी लेखानी से विविध विधाओं के जरिए किया है । इन दियी साहित्यकारों में ख्यातनाम साहित्यकार एवं राजनीतिज्ञ कन्हैयालाल माणिकलाल मुंशी जी का नाम आता है । इन्होंने अपने 'भाँच पांडव' इस उपन्यास के जरिए पौराणिक कथानक के अरिए नारी की विविध भूमिकाओं का चित्रण किया है।

'पाँच पांडव' इस उपन्यास के विविध नारी पात्रों के जरिए नारी की विविध क्षेत्र की भूमिकाओं का नित्रण किया है । नारी यह समाज एवं परिवार का महत्त्वपूर्ण हिस्सा है । मुंशीजी ने बदलती परिस्थितियों के अनुकल नारी जीवन की मूल संवेदनाओं और भूमिकाओं पर प्रकाश डाला है । इन्होंने अपने उपर्युक्त इस उपन्यास के जरिए जीवन मूल्य मानवीय संबंध और नारी भूमिका को महत्त्व देकर नारी के नारीत्व की भूमिका योग्य रीति से किस प्रकार निभाई जाती है । इसका चित्रण किया है । नारी ने नारी का आदर करना जरुरी है । जब एखाद नारी पर ऑच आती है तो इस ऑच या समस्या को दूर करने के लिए उसे मदद करना या उसका धैर्य बढाना महत्त्वपूर्ण होता है । यह भूमिका करते वक्त नारी नारी के लिए किस प्रकार सहाय्यता करती है इसका चित्रण मुंशीजी ने 'रात्यवती और अम्बिका, आम्बालिका के जरिए किया है । जब कुरु वंश जीवित रहने की समस्या निर्माण होती है । तब सत्यवती अपनी दोनो बहुओं से विचार-विनिमय करके संयोग संतान निर्माण का प्रस्ताव रखती है तब अम्बिका उसे संमती दर्शाके अपनी भूमिका निभाती है इसका संदर्भ निम्नलिखित संदर्भ से होता है । अम्बिका आंम्बालिका उनसे कहती है कि ''इम दोनों इस प्रकार के गर्भधारणा के लिए तैयार हैं''। इस प्रकार एक कुल के अस्तित्व की समस्या पर उपाय के लिए सत्यवती को दोनो बहु मदद करती है । नारी की इस भूमिका के कारण पांडव वंश अनेक काल तक इस संसार या भारत वर्षपर जीवित रहा । कुरुओं को अच्छे भित्र की जरुरत होती है । वह पूर्ण करने के लिए सत्यवती भानूमती की सहाय्यता लेती है। जिस काल में पिता, माता, भाई और पित के आलावा पर पुरुष से मिलना अयोग्य माना जाता था । तब कृष्ण की मैत्री का अहवान करने के लिए भानूमती को भेजने का निर्णय सत्यवती लेती है । सत्यवती के इस भूमिका का संदर्भ देते हुए मुंशीजी लिखते है कि ''जब भानूमित सत्यवती के पास जाती है तब' भानुमती बहुत प्रसन्न थी । आदरणीय माताजी ने उसे आचार्य के साथ पुष्कर जाने की (कृष्ण को मिलने की) अनुमति दे दी थी''। इससे यह प्रतित होता है की जब अच्छाई का मार्ग चुना जाता है । इसपर चलने के लिए अच्छे विचारवाले दोस्तों की जरुरत होती है । क्योंकि इस मार्ग पर चलनेवाले एक दूसरे का मृत्सर, द्रेश ईर्ध्या करते रहते है तो इसे दूर करने के लिए योग्य मार्गदर्शन की आवश्यकता होती है । यह आवश्यकता एक मित्र ही पूरी कर सकता है । यह जरुरत पूर्ण करने के लिए करुओं के विविध विरोधों को स्वीकार कर भानुमती को चुना जाता है । तब सत्यवती माता उसे प्रोत्साहन देती हुई उसे वहाँ जाने की अनुमती देती है । इस प्रकार वह भानुमती पर विश्वास रखती है और उससे यह मित्रता की जरुरत पूर्ण करने की आशा रखती है । आज भी इस विचारों

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (ISSN 2349-638x) Impact Factor 4.574
Peer Reviewed Journal www.aiirjournal.com Mob.8999250451

Principal 8.5.G.M.College Kepangaen

172

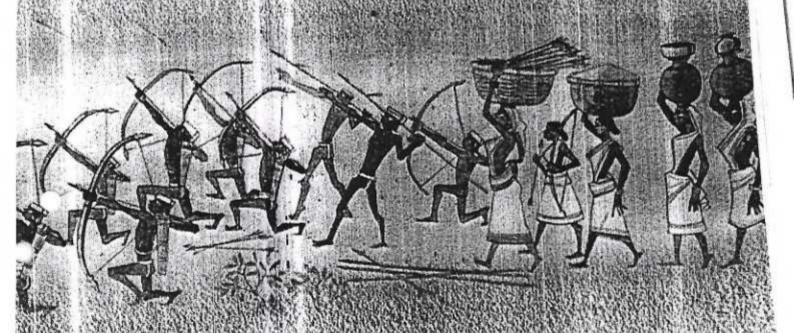
MAH/MUL/03051/2012 ISSN-2319 9318

Special Issue, Feb1201

International Multilingual Research Journal

Vidyawarta

आदिवासी साहित्य विगर्श

डॉ.बापू जी.घोलप संपादक डॉ. भरत शणकर अतिथि संपादक

मनोवैज्ञानिक प्रभाव डालने के सुझाव व विभिन्न तरीके, 12वीं एवं 13वीं शताब्दी में हसन-इब्न-अल सवाह द्वारा चलाया गया 'सोसाइटी ऑफ असोशियन' का आतंकवादी आंदोलन, मध्यकालीन भारत में ठगों के गुप्त संप्रदाय के क्रियाकलाप गिने जा सकते हैं।

वर्तमान युग में विश्व की सभी क्रांतियों-फ्रांस की क्रांति, अमेरिकी गृहयुद्ध (1861-65) ईंसवी के बाद दक्षिण अमेरिकियों की 'कू कल्क्स कलान' नामक आतंकवादी संस्था, 1874-81 की रूसी क्रांति में 'नरोडन्या बोल्बी' (जनता की इच्छा) नामक रूसी मुक्ति आंदोलन, ऐंग्लो आयरिश राष्ट्रीय मुक्ति आंदोलन (1919-21) में 'सिनोफेयर्स द्वारा आतंकवादी गतिविधियों का प्रयोग किया गया।'

स्वतंत्र भारत में आतंकवाद का आरंभ नागा अलगाववादियों की हरकतों से माना जाना चाहिए। असम में भी इसका प्रभाव रहा है और आज भी एक सीमा तक विद्यमान है। असम-उड़ीसा के सीमांचलों पर बोड़ो आंदोलन ने काफी उग्रता दिखाई है और दार्जिलिंग आदि के इलाकों में सुभाष घीसिंग का गोरखा-लैण्ड सम्बन्धी आंदोलन के तेवर भी काफी उग्र रहे हैं।

ή

ह

भ

IE

Ŧ,

टू से

त

9

4

E

T

T

ने (

उधर बिहार में झारखण्ड आंदोलन भी अक्सर अपने उग्र तेवर दिखाता रहता है। ऐसा भी कहा जाता है कि पंजाब कश्मीर के उग्रवादियों ने देश के अन्यान्य भागों में चल रहे उग्रवादियों से अपने सम्बन्ध स्थापित कर रखे हैं और सभी शस्त्र एवं धन आदि से दूसरे की सहायता करते रहते हैं। श्रीलंका में कार्यरत लिट्टे के जिन उग्रवादियों ने पूर्व प्रधानमंत्री स्वर्गीय राजीव गांधी की हत्या की या कराई है, भारतीयों-विशेषकर काश्मीर और पंजाब के उग्रवादियों के सम्बन्ध उनसे, भी बने हुए हैं। कश्मीर में जिस आतंककारी उग्रवाद ने जन्म लिया है, वह उग्रतम से उग्रतर होता जा रहा है। इसका कारण स्पष्ट है। प्राय: सभी मानते हैं कि यह उग्रवाद और उसकी समस्त कार्यवाहियों का तार विदेशी हाथों में है। पाकिस्तान के माध्यम से अमेरिका, चीन आदि भारत की प्रभुसत्ता, प्रगति और विकास विरोधी देश पाकिस्तान के आतंकियों को न केवल सहायता, बल्क कठोर प्रशिक्षण भी प्रदान कर रहे हैं।

हाल ही में 23 जून, 2017 को पाकिस्तान की तरफ से सीमोल्लंघन करते हुए भारत के 2 जवानों पर गोलियाँ चलाई गयी। जिसमें भारत के 2 जवान शहीद और कुछ एक घायल हुए। पाकिस्तान में भी बाकायदा ऐसे केंद्र हैं, या चलाए जा रहे हैं जहाँ आतंकवाद के समर्थक और कश्मीरी अलगाववादी और पथभ्रष्ट युवकों को न केवल प्रशिक्षण दिया जाता है, बल्कि आधुनिकतम शस्त्रास्त्र भी सप्लाई किए जाते हैं।

आतंकवाद की समस्या क्योंकि विश्वंच्यापी है, इस कारण सामान्य तथा संसार के सभी देश इसके अब विरोध में खड़े हैं। मात्र पाकिस्तान ही इसका अपवाद है। "पाकिस्तान के अनेक आतंकवादी संगठनों ने जिन्हें आईएसआई का दिशा-निर्देश, सैनिक और आर्थिक सहायता प्राप्त होती है—खुलीआम घोषणा की है कि उन्होंने अपनी गुरिल्ला बोस्निया, तजिकस्तान, फिलीपींस, चेचन्या, म्यांमार (बर्मा) और कश्मीर में

Kopargaen

Impact Factor - 3.452 • ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

2 February 2017 SPECIAL ISSUE 11

1017-11

233

आस्तीय भाषाएँ संस्कृति एवं परंपराएँ

मुख्य संपादक = प्रधानाचार्य, डॉ. उज्ज्वला एस. देवरे

🗝 सहसंपादक ।

प्रा. के. के. बच्छाव (हिंदी विभाग)

Principal S.S.G.M.College Kopargaon

श्रीमती पुष्पाताई हिरे कला, विज्ञान एवं वाणिज्य महिला महाविद्याल मालेगांव कॅम्प (नाशिक).

अनुक्रम

	हिंदी विभाग	
	संस्कृति और मीडिया	99
	हॉ. योगिता अपूर्व हिरें	
	संत तुकाराम के काव्य में अभिव्यक्त संस्कृति एवं परंपरा	१४
	डॉ.बालकवि सुरंजे	
		9/
	जनसमार नाज्यनः संस्थात दय गरमाद्राता	10
	. प्रा. शांताराम बळवी	*
4	हिंदी उपन्यासों में चित्रित आदिवासी संस्कृति एवं परंपराएँ	25
	प्रा. डॉ. श्रीमती बनिता व्यवक पवार	
	प्रेमचंद की कहानियों में किसान जीवन संघर्ष और ग्रामीण संस्कृति	39
	प्रेमचंद का कहानिया में किसान जावन संयव आर प्रामाण संस्कृता	
	the management of the second o	20
	आचार्य हजारी प्रसाद द्विवेदीजी के उपन्यासों में चित्रित संस्कृति एवं परंपरा	47
+	प्रा. हर्पल गोरख बच्छाव	
	भारतीय भाषा : संस्कृति एवं परंपराएँ	30
	प्रा. के. के. बच्छाव	197
	हिंदी नाट्यसाहित्य में चित्रित संस्कृति एवं परंपरा	80
	श्री बाबासाहेब सखाराम भुजाडे	
Š	हिंदी निबंध साहित्य में चित्रित संस्कृति : डॉ.श्रीराम परिहार के निबंधो का संदर्भ	. 83
	प्रा. बापू नानासाहेब रोळके	
	जनसंचार माध्यम एवं संस्कृति	. ४६
	प्रा रविंद्र पुंजाराम ठांकरे	
٠	मार्कण्डेय के कहानी-साहित्य में संस्कृति एवं परंपरा	. ४९
	डॉ.जे.एस.मोरे	
	Printed and the first making and	TT -

ISSN - 2348-7143

Principal 8.8.G.M.College Kopargaon

श्रीमती पुष्पाताई हिरे महाविद्यालय, मालेगांव कॅम्प

प्रगतिवादी कवि केदारनाथ अग्रवाल के काव्य में सांस्कृतिक चेतना

प्रा.डॉ.योगेश विठ्ठल दाणे : (सहा.प्राध्यापक) एस.एस.जी.एम.कॉलेज कोपरगांव तहसिल कोपरगांव, ज़िला अहमदनगर.

प्रस्तावना :-

मानव सामाजिक प्राणी हैं। वह संस्कृति संपन्न हैं। संस्कृति मानव जीवन का एक स्पंदन है। संस्कृति एक परिवार है, उस परिवार का एक अंग हैं मनुष्य। मनुष्य अपना जीवन सांस्कृतिक परिवार के साथ विविध अनुभूतियों के सहारे व्यतीत करता हैं। वह समाज में हमेशा प्रयत्नशील रहता हैं। यह प्रयत्न की गति संस्कार का नाम लेकर आकार लेती और संस्कृति का मृजन होता है। इन संस्कारों का लेखा-जोखा हैं संस्कृति।

संस्कृति से अभिप्राय :-

किसी जाति राष्ट्र के समस्त व्यक्तियों के उदात संस्कारों का पूँजीभूत रुप ही उस समाज, राष्ट्र या जाति की संस्कृति हैं। दरअसल, मनुष्य के आचार-विचारों कार्यो-अनुष्ठानौं और जीवन के मुलभूत सत्यों को 'संस्कृति के रुप में जाना जाता हैं। इसकी अवधारणा को डॉ. भोलानाथ तिवारी इन शब्दों में स्मष्ट करते हैं - ''वास्तव में संस्कृति मनुष्य और उसकी कृतियों के प्रत्येक अंग और स्वरुप का ही संतुलन हैं। संस्कृति का तात्पर्य मानव मन को, ढ्रद्य को तथा उसकी वृत्तियों को संस्कार के द्वारा सुधारना तथा उदात्त बनाना हैं। 'संस्कृति शब्द का प्रयोग विचारक अनेक अथों में करते हैं। वस्तुत: संस्कृति शब्द अपने आप में एक व्यापक अवधारणा को समाहित किए हुए हैं। अत: उसे शब्दों में ठीक-ठीक बाँधना दुष्कर कार्य हैं। संस्कृति का स्वरुप निश्चित करने के लिए शाब्दिक विवेचन, व्युत्पित्त पर अर्थ एवं विद्वानों के मत जानना उचित होगा। संस्कृति का शाब्दिक अर्थ हैं- ''तैयार करना, रचना, या कृति, संस्कारद्वारा पवित्र करना, संकल्प तथा प्रयत्न द्वारा कार्य संपन्नता हैं। 'उत्ति करना शुध्दीकरण, नवनिर्माण, उत्तम बनानों, पवित्रतम तथा सुंदरतम सृष्टि की प्रक्रिया। ''संस्कृति' शब्द की व्युत्पित्त 'सम' उपसांपूर्वक 'कृ' धातु से भूषण अर्थ में 'सुट' का आगमन करके 'किन' प्रत्यय करने से बनता हैं। इसका अर्थ होता हैं 'भूषणयुक्त सम्यक कृति या चेद्य' इस प्रकार सम्यक कृतियों और परंपरा से प्राप्त संस्कारों की समष्टि को संस्कृति कह सकते हैं, हिंदी 'संस्कृति 'शब्द का अंग्रेजी पर्यायवाची शब्द 'कल्चर' के पर्याय रूप में जाना जाता हैं। इस शब्द का प्रयोग पर्याप प्राचीन हैं, जिसका सर्वप्रथम प्रयोग अंग्रेजी साहित्य में सन १४२० में मिलता हैं। 'कल्चर' शब्द की व्युत्पित्त 'कुलतुर' शब्द से हुई हैं। जो संक्षेप में क्रमशः पूर्ण करना या कृषि संबंधी कार्य का बोधक है। आजकल यह संस्कृति की भारतीय अवधारणा से मेल खाता हैं। अतः मनुष्य में भी मानवता को प्रव्रवित करने के लिए जो पध्दित लागू की जाती हैं, उसे 'संस्कृति' की संज्ञा से अभिहित किया जा सकता हैं।

मनुष्य अपने जीवन को सुख-शांति एवं आनंद से परिपूर्ण बनाने के लिए अनेक शताब्दियों से निरंतर प्रयत्नशील रहा हैं। उसके इस प्रयत्न का आधार मानव की सांस्कृतिक चेतना हैं। प्रत्येक देश की अपनी सांस्कृतिक धरोहर होती हैं। किसी भी देश की संस्कृति उस देश विशेष की मामाजिक, भौगोलिक एवं राजनैतिक आदि परिस्थितियों पर निर्भर

> S.S.G.M.College Koparasah

सम्पादक **जी. पी. वर्मा**

जिल्हा<u>न</u> समस्या और समाधान

106)

Ciping College Nophigaea

अनुक्रम

	आमात्र	तिलेख 🔭	9.	#71.
7	1.	भारतीय परिदृश्य में आतंकवाद एक गम्भीर चुनौती	13	
		- डॉ. सुजाता वर्मा	13	ê
	2.	आतंकवाद-विश्व की ज्वलन्त समस्या	20	
		- डॉ. योगेश विट्ठल दाणे	22	
	3.	आतंकवाद का समसामयिक परिदृश्य : चुनौतियाँ		
1	- 1		27	
	4.	आतंकवाद : समस्या व समाधान साहित्य की दृष्टि से	34 .	
		- डॉ. सुमन सिंह		
	5.	भारत में आतंकवाद के तीन चेहरे - ऋषि शक्ला	40	
	6.	असंहिष्णुता और स्वेच्छाचारिता की मनोवृत्ति	44	
		आतंकवादं की जनक - डॉ. प्रदीप शर्मा 'स्नेही'	44	
	7.	अन्तर्राष्ट्रीय वैमनस्यता व विद्वेष का परिणाम है आतंकवाद	14.7	
-)			49	
	0.	- दिनेश चन्द्र शुक्ला		
	. 8.	वीरता विनाश में नहीं सृजन में - डॉ. कमल मुसद्दी	53	
	9.	असन्तोष और ईर्घ्या से पनपता है-आतंकवाद	56	
		- डॉ. शैला चव्हाण		
	10.	शोषण युक्त समाज : आतंकवाद का जनक	60	
		- कृष्ण कुमार जायसवाल	00	
	11.	आतंकवाद का समाधान : वसुधैव कुटुम्बकम्	3	
			63	
	12	- डॉ. एम.ए. नकवी		
	12.	आतंकवाद और भ्रमित युवा मानसिकता - विनोदं कुमार पाण्डेय	68	- 5
	13.	सुरक्षा तंत्र का आधुनिकरण आवश्यक :	73	
		-कैलाशः नाथ सैनी	(Na)	
			6	

प्रतिभ

'आतंकवाद'-विश्व की ज्वलंत समस्या !

- डॉ. योगेश विद्ठल दाणे

आज का संसार अनेक प्रकार की समस्याओं से विरा हुआ है। पिछले कुछ दशकों से जिस भयानक समस्या ने विश्व को सबसे अधिक आक्रांत कर रखा है। वह है विश्वव्यापी 'आतंकवाद'। आज विश्व के सामने इसकी समस्या मुँह-बाए, जीभ लपलपाती हुई खड़ी है, पर भारत को इसने बहुत बुरी तरह से अपनी लपेट में ले रखा है, इस बात में तिनक भी संदेह नहीं। आतंकवाद की समस्या अब केवल गरीव, अविकसित, राष्ट्रों तक सीमित न रहते हुए वह अव विश्व की सबसे विकसित राष्ट्र अमरीका को भी पीड़ा देने लगी है। अमरीका के साथ-साथ फ्रांस, स्पेन, रूस जैसे राष्ट्रों को भी इसने लपेट में लेने के कारण यह वर्तमान विश्व की सर्वाधिक ज्वलंत समस्याओं में से एक है। यह एक असंवैधानिक, असामाजिक एवं अवांछनीय कार्यपद्धति है जिसमें हिंसा के प्रयोग अथवा प्रयोग की धमकी के द्वारा भय, आतंक एवं अभित्रास फैलाकर निहित लक्ष्य की प्राप्ति हेतु समाज के व्यक्ति, समूह अथवा सरकार को बाध्य किया जाता है। इसके पीछे कोई मनोवांछिक मंशा, अपनी कोई बात मनवाने या अपने कुछ बंदी बनाए गए राजनीतिक साथियों को मुक्त कराने की रहा करती थी। अब इस स्वार्थी मनोवृत्ति का विस्तार होता गया। इस मनोवृत्ति के द्वारा आम लोगों और सरकारों को आतंकित करने के लिए अब सामूहिक हत्याएँ, लूट-पाट आगजनी जैसे षड्यंत्रों का उपयोग आम हुआ है। इंस प्रकार के आतंक या उग्रवाद से यों तो सारा विश्व ही आक्रांत है, पर भारत में पिछले कुछ वर्षों से इसका विस्तार और इसकी व्यापकता भयानकतम रूप ले चुकी है। आज यदि इस देश के सामने कोई भयानकतम अंदरूनी समस्या है, तो वह अलगाववादी निहित स्वार्थों से अनुप्राणित आतंकवाद की ही है।

आतंकवाद का इतिहास प्राचीन रोम एवं यूनानी सभ्यताओं से भी पुराना है। आतंकवाद के प्राचीनतम उदाहरणों में 44 ईसा पूर्व में की गई जुँलियस सीजर की हत्या, प्रथम शताब्दी के मध्य से फिलिस्तीन से सरकारी कट्टरपंथी सम्प्रदाय का धार्मिक संघर्ष, मौर्यकालीन भारत में चाणक्य द्वारा शत्रुओं पर मानसिक तनाव व

Principal S.S.G.M.College Kopangach

मैं हूँ अनात्था पर लिखा आस्था का शिलालेख ...मृत्यु पर जीवन के जय की घोषणा

गरनाश अग्रवाल के काव्य में जीवन मूल्य एवं जीवन दर्शन

रोशनी पब्लिकशस 110/138 'बी' मिश्रा पैलेस

E-mail: roshnipublications@gmail.com जवाहर नगर, कानपुर-208012 मो. : 9415154156, 9450057852

हा. योगेश विदुल दाणे

कंदारनाथ अग्रवाल के क जीवन मूल्य एवं जीवन दर्श

समकालीन हिंदी कविता के बदंलते आयाम

ः संपादकः 🚓 प्रा. हिरडे एन. एन. प्रा. बहिरम डी. एम.

अनुक्रम

	त.क शोध पत्र का विषय		
		.शोधकर्ता	ų.
	01 समकालीन कविता	डॉ. ईश्वर पवार	0:
	02 समकालीन हिंदी कविता : स्वरुप एवं संकल्पना	' डॉ. विजयकुमार राउत	03
	3 नावसवादा चतना क संशक्त हस्ताक्षर महाकवि निराला	डॉ. देवीदास इंगळे	06
	4 समकालीन हिंदी कृविता के बदलते आयाम '	,डॉ. राजेंद्र खैरनार	09
0	क विविध धरातल	डॉ. संजय नाईनवाड	14
0	राजनीतिक आदि परिस्थितीयाँ	, डॉ. राजेंद्र बाविस्कर	21
07	क्षान्य अया । जानप्रयोश पाल्माकि	धनंजय मोहन झाँबाडे	- 24
09		डॉ. कल्याण पाराजी वाघ	. 27
10	The state of the s	प्रा. मारुफ मुजावर	30
11	समकालीन हिंदी कविता में उत्तर आधुनिक विमर्श	डॉ. योगेश दाणे	31
12	समकालीन सौंदर्यवादी कवि शमशेर बहादुर सिंह	डॉ.उत्तम आर. आळतेकर	38
		प्रा. बाबासाहेब गव्हाणे	41
13	समकालीन हिंदी कविता की परिस्थितियाँ	प्रा. काकडे सुनिल चांगदेव	43
14	"समकालीन कविता के बदलते आयाम"	प्रा. रोहिणी रामचंद्र साळवे	46
15	कात्यायनी के काव्य में स्त्री- विमर्श	.शेख शिलीमन महेबूब	49
16	धूमिल की कविताओं में सामाजिक यथार्थ.	डॉ. सुब्राव जाधव	51
17	समकालीन कविता में राजनीति का चित्रण	डॉ. प्रमोद परदेशी	55
18	समकालीन कवि लीलाधर जगूडी के कांव्य में सामाजिक चेतना	प्रा. रसाळ सुरेश राजाराम	
19	दिनकर के काव्य में कुपोषण और भुखमरी की समस्या	डॉ. राणू कर्दम	58 62
20	समकालीन हिंदी कविता में स्त्री-विमर्श	डॉ. डिम्पल गुप्ता	65
21	समकालीन हिंदी कविता : दलित विमर्श के विशेष संदर्भ में	=	, 03
22	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में समकालीन हिंदी कविता	डॉ. जितेंद्र बन्तसोडे	69
	नरमान्य पर परिप्रदेव में समकालान हिंदी कविता	प्रा. बहिरम देवेंद्र मगनभाई	73

(94)

Principal S.S.G.M.Collegs Kopergaon "उनको चाकी उनको चलनी, उनके ही राजा सनी/उनकी कथजो उनकी करनी, उनकी ही कथा कहानी उनका खाना उनका पीना, उनका ही पहना धाना@उनका पढ़ना उनका सुनना, उनका ही माना बजाना उनकी भक्ति उनकी शक्ति, उनका पुन हो बखाना @वो ही सुन्दर वो ही सपना, उनका हो सजना सजाना। निष्कर्ष:--

इस प्रकार समकालीन हिन्दी कविता में समकालीन वैश्वक परिस्थितियाँ समस्याएँ रेखाकित हो रही है। समकाली कही जा सकती है। समकालीन हिन्दी कविता में लामाजिक क्रांती कई रुपो में प्रकान होती है। इन कवियों ने समान रुप से व्यवस्था के प्रति असतीय को प्रकार किया है। आजकल दुनिया के हर देश की भाति भारत में भी वैश्विक दृष्टि दिनोदिन बढ़ती जा रही है हिन्दी के किय बड़ी चेतना को लेकर संसार की राजनैतिक गतिविधियों, विज्ञान एवं तकनीकी प्रभाव, भूमण्डलीकरण, प्रदूषण विश्व मानव का भविष्य आदि संभी विषयों पर प्रकाश डालने लगे है। यह हमारे कवियों की बढ़ती हुई वैश्वक दृष्टि का परिचायक है।

संदर्भ सूची :--

- १. तुलनात्मक साहित्य, विश्व संस्कृति और भाषाएँ डॉ. के, सीवालक्ष्मी
- २. संस्कृति, चेतना, विचारधास ७ के.एन. पणिवकार
- वाद, विवाद, संवाद ७ नामबर सिंह
- ४. आलोचना (पत्रिका) जनवरी मार्च २००३-
- ५. तद्भव (पत्रिका) अप्रैल २००४

प्रा.डॉ. योगेश दाणे हिंदी विभाग (सहा प्राध्यापक) एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरगांव दूरभाष—९०४९८६६८५१

समकालीन हिंदी कविता का परिदृश्य

साहित्य समाज का दर्पण है। साहित्य के प्रत्येक रूप में देशकाल, वातावरण एवं युगीन परिस्थितियों का प्रभाव प्रत्यक्ष या परोक्ष रूप से अवश्य पड़ता है। इसी प्रभाव के फलस्वरूप सच्चे साहित्य का निर्माण होता है। वास्तव में साहित्य जीवन का आधार होता है, और यही साहित्य मानवीय जीवनमूल्यों के साथ—साथ राष्ट्रीय भावधारा का भी पल्लवन करता है।

साहित्य की सबसे प्राचीन और लोकप्रिय विधा कविता है। यह कविता जीवन से जुड़ी हुई है, जीवन से अलग नहीं। व्यक्ति कई स्तरों पर अपना जीवन जीता है, वहविभिन्न क्षेत्रों से अनुभव प्रहण करता है। व्यक्ति प्रतिक्षण संघर्ष करता है, उसी संघर्ष से कविता का जन्म होता है। जिस कविता में यथार्थ वृहत्तम संदर्भ होता है, वहीं कविता श्रेष्ठतम होती है। कविता में संवेदनशीलता एक जरूरी गुण है, इसी गुण के आधार पर कवि आसपास के बिखरे जीवन को कविता में व्यक्त करता है। काव्यरचना के लिए

ISBN: 978-93-82504-63-4

Eriffpal 8.3.G.M.Collegoसमकालीन हिंदी कविता के बदलते आयाम .Kopargaca

समकालीन अदम्य आस्था के कवि-केदारनाथ सिंह प्रा. डॉ. योगेश विट्ठल दाणे

साहित्य में समकालीन क्या हैं और समकालीन कीन है, ये ऐसे सवाल नहीं है, जिनके बारे में कोई सर्वसम्मत राय हो। ऐसा होना बहुत वांछनीय भी नहीं। साहित्य की दुनिया में ऐसे सवालों के बने बनाये जवाब नहीं हुआ करते। इसलिए उस गंभीर विमर्श से बचते हुए कहा जा सकता है कि अपने समय समाज से जो जुड़ा है, वह समकालीन है। समकालीन शब्द विशेषण है और समकालीनता भाववाचक संज्ञा है। किसी व्यक्ति के समय या किसी कालखंड में प्रचलित या व्याप्त प्रवृत्तियों या स्थितियों को उस व्यक्ति के समकालीन माना जा सकता है और इन प्रवृत्तियों एवं स्थितियों के होने का भाव सम्मिलित है। समकालीनता में अपने समय के वास्तविक जीवन से निकट एवं महत्त्वपूर्ण समस्याओं और देशकाल स्थितियों को चित्रित किया जाता है। "समकालीनता में वर्तमान बोध के साथ ही अतीत और भविष्य का विवेक सम्मतबोध होता है। यह विशिष्ट वर्तमान बोध ही समकालीनता को अभिव्यक्ति देता है।" वर्तमानबोध से समकालीनता को व्याप्ति प्रदान होती है। इतिहासबोध और भविष्य को वर्तमान में संमेटकर समग्र युगबोध को समकालीनता प्रकट करती है। समकालीन वास्तव में समकाल का बोध है और वह सदा बना रहता है, जो व्यक्ति अपने समय में रहकर अपने समय का होता है, वही समकालीन है। यह विशिष्ट वर्तमान बोध ही समकालीनता को व्याप्ति देता है। समकालीनता वास्तव में अपने समय की महत्त्वपूर्ण समस्याओं के साथ उलझना है, जो वर्तमान का सत्य होता है। इससे कटकर कोई भी साहित्यकार स्यायी रूप से जीवित नहीं रह सकता।

डॉ. जगदीश नारायण चतुर्वेदी के अनुसार- "समकालीन कविता देश की चिंताजनक स्थितियों में 'इन्चाल्व' होने की कविता है।" इस दृष्टि से प्रत्येक युग या कालखंड की कविता अपने समय में समकालीन कविता होती है। इस आधार पर सन 1960 के पश्चात् की कविता समकालीन के अंतर्गत समाहित हो जाती है।

डॉ. अजय तिवारी के अनुसार- "आजकल जिसे

समकालीन कविता कहा जाता है, वह मोटे तौर पर 1970 के बाद की लिखी गई कविता है।" इसी तरह डॉ. सुखबीर सिंह ने ''समकालीन कविता की कालसीमा सन 1950 से सन् 1980 तक मानी है।" डॉ. जगदीश गुप्त ने किसिम-किसिम की कविता के अंतर्गत समकालीन कविता को एक आंदोलन या नारे के रूप में ग्रहण किया है। इन आंदोलनों में कुछ के नाम है- सहज कविता, विचार कविता, अकविता, साठोत्तरी कविता, भूखी पीढ़ी की कविता, युयुत्सुवादी कविता, तेवरी, नवगीत आदि। इन आंदोलनों में कुछ तो एक पत्रिका के विशेषांक तक ही सीमित रह गए। ये सभी आंदोलन सन साठ के बाद थे। साठोत्तरी कविता को ही समकालीन कविता कहा गया। समकालीन कविता का प्रारंभ कुछ विद्वान सन् 1947 से तो कुछ 1970 या सन् 1975 के बाद की कविता को समकालीन मानते है, तो कुछ बिल्कुल नवें दशक से मानते हैं। डॉ. खगेंद्र ठाकुर के विचार भी दर्शनीय है- ''समकालीन कविता से मेरा मतलब हिंदी कविता के उस अंश से है, जो आठवें और नवें दशक में विकसित हुई है। यह समकाल हमारे साय, हमारे सामने चल रहा है। इस कालखंड में विकसित कवियों और कविता ने अपनी अलग पहचान बनाने में सफलता हासिल की है।" जिसे आजकल समकालीन कविता कहा जाता है, उसका प्रारंभ सूर्यकांत त्रिपाठी निराला जी से ही हो गया था। इसलिए समकालीन कविता की पृष्ठभूमि व्यापक है। उसके इतने स्तर और इतनी उपधाराएं है, कि छोटे से आलेख में सब पर बात की जा सके संभव नहीं। आज हिंदी साहित्य में सभी विद्याओं में बहुत अच्छा और सार्थक लेखन हो रहा है, लेकिन विस्तार भय से उस पर चर्चा नहीं करूंगा। चर्चा सिर्फ समकालीन कवि केदारनाव सिंह के कर्म कृतित्त्व को केंद्रित रखकर की जाएगी।

जदम्य आस्या के कवि केदारनाथ सिंह : जीवन और व्यक्तित्व-

समकालीन कविता के सुविख्यात कवि डॉ. केदारनाय

8.S.G.M.College Kopargaon

110

वाङ्मव

अप्रैस 2018

2018

111

है।

को

देते

होती

सिंह

रास्ता

यह ए

मुक्ति

जगत

उन्होंने

किया ।

बार के

साय प्र

निकला

मुझे बेह

"समाज

परख मेर

पर उनवं

लपट जर

कोशिश व

'अभी बि

के साय

लंबी कवित है। कंदारा

1, 3

MULTIDISCIPLINARY APPROACHES OF REMOTE SENSING & GIS

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue Vol I Issuo I,

5th & 6th January 2018

UGC Approved Sr. No. 64310

ISSN: 2319 - 8648 Impact Factor: 2.143

Gerbera Production in Kolhapur District: A Geographical Analysis

S. B. Sangale', P. V. Patif.

HOD, Department of Geography, S.S.G.M. College, Kapazgaen, Dist: Ahmedoagar, Dist. Satura, (M.S.) ²Assistant Professor, Prof. Sambhajiron Kadam College, Dear, Tal. Koregaon (M.S.)

Abstract:

Kolhapter district of Scient is inharmanical terminaged out as the progressive district for construction of greenhouses. Kulhapur district in Maharashtra has also emerged as a major flower-growing area. The Ghodawat Agro and Shrivardhan Biotech in the Shirol and Hatkanangale tabsit, accounts for a largest of gerbera flowers exports from India. Kolhapur, Pune, Nashik and Alimediagar are the largest flower producer district in Maharashtra, at present Kolhapur district 222 greenhouse units operating. Flowers play an important role in people's celebrations and everyday lives. Weddings, Graduations, Funerals, Mother's Day, St. Valentine's Day, Easter and Christmas are all peak periods of demand for flowers and plant. Indian floriculture sector is now experiencing a change in terms of technology of production packaging and storage, varieties and qualities of product, quantum of production and marketing mechanism. Globalization has great opportunities to Indian floriculture, Floriculture is a vibrant source of income. Indian floriculture mainstry has inherent strengths such as favorable geographical condition, seil and environment, labour cost and the positive investment sentiments of Indian farmers. (Masoed Raza, 2014) filling of greenhouse is quite difficult due to the Image investment Government of India has been providing subsidy @ 50 per cent of the total cost of greenhouse construction. Farmers construct greenhouse agriculture technology with a maximum area up to 4000 equactors per beneficiary under National Horticulture Mission (NHM). Suitability of the comparative analysis of input/output cost (Rs.) for Gerbera in the greenhouse, benefit cost ratio were calculated for Gerbern farming. It would be pertinent to examine and to assess the distributional patterns of greenhouse in the study area. Besides, it is also proposed to examine the input output analysis regarding crops grow. Present paper explains the economic importance of Gerbera greenhouse cultivation in Kolhapur district.

KEY WORDS: Greenhouse, Florienhure, Horticulture, Benefit cost ratio, Comparative INTRODUCTION:

In Kolhapur district Gerbera greenhouses increasing continuously because of Gerbera flowers used in Mahalaxami temple and decombine, People paid 5 to 6 rupees for Gerbera flower before going to worship of Goddesses Mahahasmi. In local market, selling price is 5 to 6 rupces per flower. Cerbera greenhouse is more profitable as compare to open field. A greenhouse also extends the growing season and used for year round production of this high value plants. Greenhouse farming gives more income with less effort. It means the greenhouse

Shaurya Publication, Latur | www.rjorunals.co.in | Empli-hitochreseare Principal 8.8.G.M.College Kopargaon

103

217-18

Interdisciplinary National Level Conference 17 "Mar. 2018

Special Issue On Impact of Globalization on Language, Literature, Education, Social Sciences, Library, Environment, Sports And Games 240

Organised By

Rayat Shikshan Sansthars Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya,Malkaptar(Perid)

ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574

Economic Evaluation of Greenhouse for Rose Cuitivation in Kolhapur District

Dr. S. B. Sangale, Head, Department of Geography, S.S.G.M. College, Kopargaon, Dist. Ahmednagar (M.S.) India.

Introduction:

Cultivation of rose in greenhouse more profitable as compare to open field. A greenhouse also extends the growing season and used for year round production of this high value plants. Greenhouse farming fives more income with less effort. It means the greenhouse technology is very useful technology in adverse condition for the economic development of farmers. Adoption of greenhouse technology can improve yield and productivity. Cultivation of rose flowers inside greenhouse also helps in improving the economic conditions of the farmers in the Kolhapur district. The water requirement also reduces inside the greenhouse. Therefore, this technology will also be useful in the water scarcity area and hence study is therefore undertaken to find out the comparative analysis of greenhouse and open filed and their economics for rose cultivation and calculated the benefit cost ratio.

Recently Kolhapur district of South Maharashtra has emerged out as the progressive district for use of greenhouse technology in farming. It would be pertinent to examine and to assess the distributional patterns of greenhouse in the study area, Besides, it is also proposed to examine the input output analysis regarding crops grown. A comparative analysis dealing with crop productivity in the greenhouse and outside the greenhouse.

Objectives Of The Study

The present research paper incorporates the following objections,

- 1) To study the growth and development of greenhouse farming in the study area.
- 2) To study the distributional pattern of greenhouse farming in the study area.
- To assess the economy of crops inside and outside farm in the study area.
- 4) To assess the economic viability of greenhouse farming in the study area.
- 5) To calculate the benefit cost ratio of rose farming in greenhouse and open field in the study area.

Study Area

Kolhapur district is one of the most agriculturally developed district in the country. The location of Kolhapur district is 15°43 North to 17°17 North latitudes and 73°40 Fast 42°14 East longitude. The total Geographical area of Kolhapur district is 7685 Sq. Kms. The maximum temperature of Kolhapur district is 35° c and the minimum is 14.° An average rainfall of the district is 1138.5 mm.

According to census 2011 the total population of the Kollmpur district is 38, 76,001 out of them 19, 80,658 is male population and female population is 1,895,343. The area under irrigation is Kollmpur district is 1,21,831 hectors. The main river in the district is Panchenga. Kollmpur district population constituted 3.64 percent of the total Maharashtra Population

Data Base

The present research paper is based on primary and secondary sources of data. The primary data is collected through intensive field work with the help of interviews and discussions with the farmers and relevant persons and authorities. The secondary sources of data were collected from the district agriculture office and state Census Reports and Statistical Abstracts, District Gazetteers and some unpublished records.

Methodology

The collected data from different sources were processed and represented by employing different statistical techniques. The uses of statistical and quantitative techniques have been made wherever necessary. The investigator has also attempted frequent discussions with the rose greenhouse farmers and relevant authorities. This method too, proved the best in strengthening and confirming the collected information.

Growth and Distributional Pattern of Green House Technology.

There are regional variations in the distribution of greenhouses in the district. The socioeconomic environment has determined the location of greenhouses. The high capital investment is only possible by rich farmers who have easy access to baking facilities.

Acquishi International Interdisciplinary Regionsch Journal (AIRE) ISSN 2349-6382 USA: Approved Sci Rouad 250 Montaly Journal (with the recovering journal com Chief Editors-Praised P. Fandale (1 Nov. 26 non-2012) 42 (Found - Montagnos) (Spreadisciplinal Sant

Page Nø.268

Principal S.S.G.M.College Kopargaan

MULTIDISCIPLINARY APPROACHES OF REMOTE SENSING & GIS

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue Vol 1 Issue I,

50 & 60 January 2018

UGG Approved Sr. No. 64310

ISSN: 2319 - 0640 Impact Factor : 2,143

Study of pH and EC of Soil in Bauxite Mining Affected Areas of Western Maharashtra

D. S. Randhir', A. G. Dharde?

'Assistant Prof., Dept. of Geog., S.S.G.M.College, Enpargapa (M.S.)

Professor Dept. of Geog., SPPU, Pone (MS),

ABSTRACT

The aim of this paper is to study the pH and electrical conductivity of soil with comparison of Agricultural Land (AL), Forest Land (FL) and Mine Land (ML) soil in region of open east bauxite mining affected areas of western Maharashtra. Soil pH is an indication of the acidity or alkalinity of soil and is measured in phi units. Maintaining proper ph of soil, we can create an ideal environment for plants. Soil pl! is important as it affects the growth of plants. pH also affects the activity of microorganisms responsible for breaking down organic matter and most chemical transformations in the soil. Some elements like potassium (K), magnesium (Mg), Calcium (Ca) and phosphorus (P) are likely to be unavailable to plants in acidic soil and in basic soil elements like copper (Cu), zine (Zn), buron (B), manyanese (Mn) and iron (Fe) are not easily absorbed by plants. Soil Electrical Conductivity (EC) is also one of the simplest and least expensive soil measurements available to check coll quality. Soil EC is a measurement that integrates many soil properties affective crop productivity. These include water content, soil texture, salurity, and exchangeable calcium (Ca), ranguesium (Mg) organic matter level, drainage conditions and subsoil characteristics. This study helps planners to understand nature of open cast mining affected soil quality and also soluble salts present in their soil. Thus by observing the results they can take necessary action for rejuvenation of mining affected area for their sustainable development. It also helps to take necessary action to increase their soil fertility or can select the proper crops and plants.

KEY WORDS: Soil Quality, Electrical Conductivity (EC), Potential Hydrogen (pH).

I. INTRODUCTION

Thirty One open cars bounds notes are located in Rollington (15 Mines), Raigad (9 Mines) and Ramagici (7 Mines) districts of western Mahurashtra, (Table 1). The impact of mining activities on pollution of air, water, but and quality, vegetation including forest ecosystems, and on human health and habitation has become a matter of serious concern. Any deterioration in the physical, chemical, and hiological quality of the environment affects human health and flora and fauna, (Sahn, H.B. and Dash, S. 2011). Open east mining destroyed the soil structure, increased the soil acidity, made the roll nutrient deficient and increased the heavy metal toxicity (Tapadar S.A. and Jha D. K. 2015). The process of openeast mining several

.S.G.M.College Kopargaon

2017-1

Interdisciplinary National Level Conference 17 Mar. 2018 Special Issue On Impact of Obstadigarbay on Language, Efficienture, Education, Social Sciences, I. twocy, Luke minimit, Sports And Games.

Organised By

Raynt Shiksown Sanston's Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya,Malkapur(Perid)

15511 2349-638x Impact Factor 4.574

Bauxite Deposits And Mining Activity Of The Western Maharashtra

D. S. Randhir

Assistant Protector Department of Geography, S.S.A. At. College Kopargaon, Direct. - Atonednagar (M.S.) India.

Introduction

Bauxite is basically an aluminous rock centaining hydrated aluminium oxide as the main constituent and iron oxide, silica and titania in verying proportions. Hydrated aluminium oxides present in the bauxite ore are diaspore and bochmite, Al₂O₃, H₂O (Al₂O₃-85%; Al-(5%); nibbsite or hydrargillite, Al₂O₅, 3H₂O (Al₂O₃-65.4%; Al-3-1.6%), and bankle (containing cohoida! abusana hydrogel), Al₂O₃, 2H₂O (Al₂O₃- 73.9%; Al-39.1%). The iron oxide in braxite ore is present as houstite or grashite, silien as clay and free quartz, and titania as leucoxene or rufile. Bauxite is an essential ore of attentional which is one of the most important nonferrous metals used in the medera industry. It is also an essential one for refractory and chemical industries. The country has abundant resources of hauxite which can agent both damestic and export demands. (Indian Minerals Yearbook 2013)

The world bauxite reserves are estimated in 28 hithern turnes and are located manaly in Guinea (26%), Australia (21%), Brazil (9%). Vietnam (8%), Jameica (7%), Indonesia (4%) and Gayana & China (3% each). The world production of backite was estimated at 248 pallion tonnes in 2012. Australia continued to be the major producer and accounted for about 11% such in road production, followed by China (16%), Brazil

Resources of baoxine in the country as on 1.4.2030, as per UNFC system are placed at 3.480 million tonnes. These resources include 593 million tonnes reserves and 2,887 million tonnes remaining resources. By grades, about 84% resources are of metallurgical grade. The resources of refractory and chemical grades are limited and together account for about 4%. By States, Odisha alone accounts for 52% of country's resources of bauxite followed by Andhra Pradesh (18%), Gujurat (7%). Chlantisgarh & Maharashtra (5% each) and Madhya Pradesh & Jharkhand (4% each). Major beaxite resources are concentrated in the East Coast bauxite deposits in Odisha and Andina Pradesh (Indian Mineraes Yvarbook, 2013).

Bauxite are is the most important raw material in the production of high - grade aluminium products. It extracted mostly in open - cast mines, in Moharashura causing deposits are found in western districts of Kolahapur, Raigad, Ratnagari, Thane and Satara. The most important mining areas of Maharashtra are in the districts of Kolhapur, Raignd and Ratnegici. Material and Method

This study is depends on Secondary data available on Deveragent offices, Mining activity identified actually field visit, Information of marxies departs obtained through geological society of India which was available on web site. Latitude and Lampitade Locades or the missor identified on Google earth images. A. Bauxite Deposits in Maliarasiura

Bauxine reserve in the state is of the order of 702.58 million somes which is approximately 3,38% of the country's reserve, Important bauxie deposes are tocated in Kolhapur, Kolaba, Ratinggiri, Satara districts, The occurrences are confined to the top of different platents of Western Chats, The deposits are associated with laterites which rest on Descan Trap basalt. Banxile occurs between 1000 m - 1100 m above MSL in Kolhapur and Satara districts and at 150 m - 200 m obove MSL in Radnagiri and Kolaba districts. In Kolhapur the banxite is blanket type deposit, in other areas at is pockely and tensoid type. The thickness of banxite District wise descriptions of a few important deposits are given below:

1. Kothapur District: The banxite deposits are confined to the plateau tops at about 1000 m - 1100 m elevation, forming parts of Western Ghats. The deposits are confined to the western part of the district. Important Banxite Deposits in Kolhapur

Kasarsada - Nagartswadi Grunp; Easarsada deposit is located at Chandgad Tehsil and is situated 9 km SSE of Nagartswadi. The thickness of isaactic majors from 1 m - 9 m (average 4.9 m). The thickness

Anyushi International Interdisciplinary Research Journal (ATIO) 1932 23-99-638. UGC Approved \$1,500,04259 Atombiy journal in Co. Chief Editors Practical P. Fandale A State, Sc. 19972 2455759 (Flacel) vo. 1991 (incode of configuration)

Page No.257

> Principal 8.S.G.M.College Kopargaon

"SPATIO-TEMPORAL ANALYSIS OF RAINFALL FOR IDENTIFYING THE CLIMATE CHANG JIN AHMEDNAGAR DISTRICT, MAHARASHTRA" 1-3

Pradecp . B. Jagzap2 Sachin.S.Sonawane

Asst. Prof., Department of Geography, S.S.G.M. College, Kopargaon Email: sachinsonawane121@gmail.com

Asst. Prof., Department of Geography, S.S.G.M. College, Kopargaon Email: jagzappradeep57@gmail.com

INTRODUCTION

Rainfall is the important factor in world as well as India and their variability directly lead with Agriculture and social, economical and Political aspects of the country. The study of rainfall variability in space and time is one of the most appropriate environmental consequences; change in Rainfall is the most critical factor to determining Spatio-temporal distribution agnicultural production in India still today Indian Agriculture is hanging on rainfull trend and variability analysis is necessary for Agriculture Production and climate change. the Mansoon therefore, the

The environment afteration has become a one of the flaming problem in phylicanic, livelideed, reservoir operation, Planning and management of - ratedmagar district is most vital aspect on which their trication in Jest therefore such studies are vital. The "tainfall variability" is Actived to translatemporal Change of min fall amount' the rain fall Consolidation of the spend since 9,26,500 Ha (73,73 %) unia is rain shadow and " of the peoples are engaged in agricultural sector therefore, at the present time that Lead to agricultural production, water requirement, initial in S Finguisoon lead to the economy of Ahmednagar district. verlability

Rainfall variability, Monsoon, Consequences, Agriculture N.Y.W(12.3.4) Parchetion

METHODOLDGY-

in this study the spatial-temporal variability of rain fall of Ahmednagar-eng distaict are examined for the period of 1981-2011. The aveliable Metrelogical data are used in this study he present Rain fall data is a secendary which were taken by 14 rain gauge stations of Almednagar district for the period of 1981 to 2011 are obtained from agricultural department of Maharashtra state (The rain fall variability were calculated [96]

January 2018

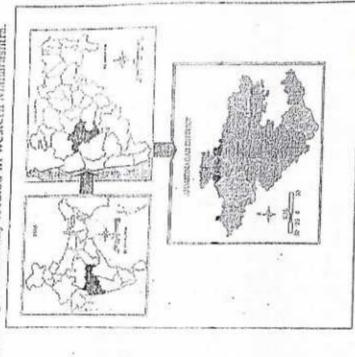
Shodhankan Specialissue

with the help arithmetic mean (x), Standard deviation (SD) and computed Coefficient of variation (V) in percentage. Coefficient of Variation

probability distribution or frequency distribution. It is defined as the ratio of the standard deviation to the mean the coefficient of variation (CV), also coefficient of variation is a helpful statistic technique to comparing the Coefficient of variation (CV) is a standardized measure of dispersion of a degree of variation from one data series to the other, although the means known as "relative variability", equals the standard deviation are considerably different from each other.

STUDY AREA-

Ahmednagar District documented by the name of Malik Ahmed who was the area of 17410.91 k.m. which is 5.66% of area of Maharashtra State Out of chief founder and it was the realm of Nizamshah in A.D.1494. After the end Ahmedneger is the largest district of Maharashtra State with geographical total areas 391.5 sq. km. urban area and remalaing 16,656.5 sq. k. m. is rural of Peslivin ruling in A.D. 1818 Ahmednagar District was established, area. Almosdnagar is centrally located in western Mahmashtm.

Shodhankan Special Issue

January 2018

8.S.G.M.College Kopargaon

MAH MUL/03051/2012 Online National ISSN: 2319 9318

Conference

Vidyawarta | September 2020

Issue 09

1

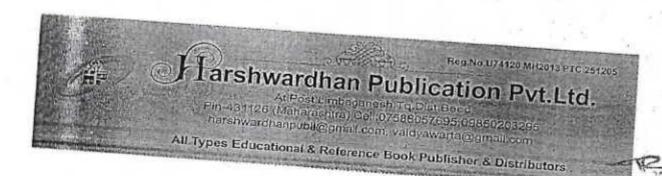
September 2020, Issue 09

Chief Editor Dr. Bapu g. Gholap (M.A.Mar.& Pol.Sci., B.Ed.Ph.D.NET.)

्रात्यां विकासारवीय बहुभाषिक शोध प्रतिका Guest Editor Guest Editor Prin. Dr. Mrs. Vandana Nalawade

Dr. Ajaykumar B. Patil

Dr. Keshav R. More

RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal ISSN:

Impact Factor - (CIF) - <u>3.452</u>, (SJIF) - <u>3.009</u>, (GIF) - <u>0.676</u> (2013) 2348-7143 Special Issue 33 : समकालीन हिंदी नाटक विधा में बदलते जीवनमूल्य January

लीन हिंदी नाटक विधा में बदलते जीवनमूल्य Janua UGC Approved No. 40705 & 44117 2018

सांप्रदायिकता का संदर्भ और 'जनता का मोर्चा'

2017-18

डॉ.योगेश व्ही.दाणे, सहा:प्राध्यापक, एस.एस.जी.एम.कॉलेज, कोपरंगांव, जि.अ.नगर

प्रस्तावना :-

प्रगतिवादी कवि केदारनाथ अग्रवाल जी को काव्य के साथ-साथ माटक साहित्य में भी विशेष रूचि थी। वंचपन से ही इस विधा में अत्यंत तन्मयता के साथ स्कूलों में भाग लेते थे। नाटक के प्रति रूचि इनकी बचपन में रामलीला देखने से जागृत हुई थी। वैसे उनके पितांजी रामलीला में एक्टिय पार्ट भी करते थे। उनके कारण केदारनाथ जी के मन में नाटकों के प्रति रूचि जागृत हुयी। प्रत्यक्ष साक्षात्कार के दरम्यान श्री नरेंद्र पुंडरीक जी ने उनके नाटकीय मंचीय के संदर्भ में मुझसे कहा था- "केदारनाथ जी ने डॉ.धर्मवीर भारती द्वारा लिखित 'अंधायुंग' नाटक का मंचन बॉदा के 'आर्य कन्या इंटर कॉलेज' में किया था। जिसकी प्रचीती 'धर्मयुंग'पत्रिका ने की थीं।", सन १६७० ई.के आसपास प्रसिध्द नाटककारों की कृतियों का निर्देशन और खुद उसमें सक्रियता से सम्मिलित होकर केदारनाथ अग्रवाल जी ने प्राप्त की है।

प्रगतिवादी कवि केदारनाथ अंग्रवाल ने 'जनता का मोर्चा' मामक केवल एकमात्र नाटक लिखकर साहित्य में अपना स्थान सिध्द किया है । डॉ.अशोक त्रिपाठी लिखते है-''केदारनाथ जी ने 'जनता का मोर्चा' नाम से एक नाटक लिखा था । संगवतः जुलाई सन १६४७ ई.मे 'इंग्टा' इलाहाबाद के लिए । यह नाटक हिंदू-मुस्लिम दंगों की पृष्ठभूमि पर है । इसमें यह दिखाया गया है कि दंगे होते नहीं है-दोनों 'वर्गों' के निहित स्वार्थी तत्त्व आपंसी सॉठ-गॉठ करके दंगे करते हैं, लेकिन यदि जनता जागरूक रहे, तो ऐसे नियोजित दंगे रोके जा सकते हैं" केविवर केदारनाथ जी के इस नाटक का अंश 'केदार शेष-अशेष' नामक कृति में संकलित हैं । जिसका प्रकाशन सन '२०११ ई.में अनामिका प्रकाशन, इलाहाबाद से हुआ है । प्रस्तुत नाटक का संपादन श्री नरेंद्र पुंडरींक जी ने किया है । आलोच्य नाटक में सम-सामायिक काल का जीवन, आचार-विचार, समाज, संस्कृति, उत्कर्ष-संघर्ष, सब प्रतिध्वनित हो रहा है। उनके नाटक में यथातथ्य का चित्रण मात्र नहीं है । उन परिस्थितियों और पृष्ठभूमि की भी गहराई से मीमांसा की गई है, जिनके कारण हमारा समाज सर्व समर्थ होते हुए भी दीन-हीन अवस्था को प्राप्त हुआ। आलोच्य नाटक का परिचय संक्षेप में इस प्रकार है ।

जनता का मोर्चा (सन १६४७ ई) प्रगतिवादी किव केदारनाथ अग्रवाल जी की यह पहली और एकमात्र नाट्य रचना है। उनके जीवन के इर्द-गिर्द, सांगोपांग भरा-पूरा नाटक 'जनता का मोर्चा' को जुलाई, सन १६४७ ई में लिखा गया था। हिंदु-मुस्लिम सांप्रदायिक दंगों की पृष्ठभूमि पर रचा हुआ यह नाटक बहुत ही प्रासंगिक है। इसमें देश के बॅटवारे से पहले हुए साम्प्रदायिक दंगों और उन्हें उकसानेवाली साम्प्रदायिक राजनीति का चित्रण हुआ है। वास्तव में भारत की आजादी और विभाजन दोनों का इतिहास समानान्तर चलता है। जैसे-जैसे आजादी की ओर हिंदुस्थान अपने कदम बढ़ा रहा था, उस गति से विभाजन के कुचक में फॅसता चला जा रहा था। "१६४७ का भारत विभाजन विष्य इतिहास की एक त्रासद घटना थी, जिस पर कभी न समाप्त होनेवाली बहस प्रारंभ हो जाती है क्योंकि भारत विभाजन के परिणाम बहुत

M8

12017-18

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

August - 2017 SPECIAL ISSUE-XVIII

पर्यावरण संरक्षण - संवर्धन : विविध आयाम

अतिथी संपादक : डॉ.ज्योत्स्ना सोनखासकर प्राचार्या, म.वि.प्र.समाजाचे गुरुवर्य मामासाहेब दांडेकर कला,

म.वि.प्र.समाजाचे गुरुवर्य मामासाहेब दांडेकर कला, भगवंतराव वाजे वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, सिन्नर जि. नाशिक (महाराष्ट्र)

विशेषांक कार्यकारी संपादक : डॉ. अमोल काटेगांवकर, सिन्नर, जि. नाशिक (महाराष्ट्र)

मुख्य संपादक:

डॉ. धनराज धनगर

सहा. प्राध्यापक

म.गांधी विद्यामंदिराचे कला व वाणिज्य महाविद्यालय,

येवला, जि. नाशिक (महाराष्ट्र)

This Journal is indexed in :

UGC Approved Journal List No. 40705 & 44117

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

· Cosmoc Impact Factor (CIF)

- Global Impact Factor (GIF)

- Universal Impact Factor (UIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

- Indian Citation Index [ICI]

Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

SWATIDHAN PUBLICATIONS

no 17-16

III SEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal Impact Factor - (CIF) - 3.452, (SJIF) - 3.009, (GIF) -0.676 (2013)

UGC Approved Journal- Sr. No. 40705 & 44117

Special Issue 18 'पर्यावरण संरक्षण - संवर्धन : विविध आयाम'

ISSN: 2348-7143 August 2017

आणि

म्बतील ा काही

आपण ना पण

मराठी कविता आणि जल पर्यावरणीय जाणीव

हाँ शी. उज्ज्वला भोर ॥ ग.नारायणराव बोरावके महाविद्यालय. बीगमपुर, जि. अ. नगर

भारवं भागी

भीवसृष्टीसंबंधातील पृथ्वी,आप,तेज,वायु,आणि आकाश यांचे महत्व भारतीय माणसाला अगदी भाविकाळापासून समजलेले होते. म्हणूनच त्याने आपल्या संस्कृतीची उभारणी करतांना त्यात पंचमहाभुतांचीही **पना भाषली आ**हे. सुर्यसुक्त,पर्जन्यसुक्त यांची रचना केली आहे

मात्र नंतरच्या काळात निसर्ग आणि महाराष्ट्रीय माणूस यांच्यात दुरावा येत गेला. नैसर्गिक वर्षावरणाविषयीचे ममत्व लोप पावत गेले. 'वृक्षवल्ली आम्हा सोयरे वनचरे' असे म्हणणा—या तुकारामादि कारणा अभगातून हे ममत्व व्यक्त झाले असले, व पंडिती काव्यातून काल्पनिक स्वरुपात अवतरलेले असले मा प्राण मराठी काव्य व्यवहार पाहता ते बरचसे औपचारिकच राहिले. हे असे का झाले? याचा शोध घेऊन विकास स्वामागील कारणे मांडण्याचा प्रयत्न रा.ग.जाधव यांनी 'साहित्याचे परिस्थितीविज्ञान' (इकॉलॉजी गांप जियोचर) ही संकल्पना मांडताना केला आहे. त्यांच्या या विचारांचा वेचक अंश असा.

पाहित्याचे परिस्थितीविज्ञान म्हणजे साहित्याची वैज्ञानिक सहल किंवा विज्ञानाची साहित्यिक सफर म्मार्ची फेवळ सहल कल्पना नाही. त्यातून अधिक काही तरी टिकाऊ व भरीव असेही अभिप्रेत आहे. मा प्रवीत या पैज्ञानिक संदर्भाचे काही एक अगत्य वू महत्व आहे, हे लक्षात घेतले पाहिजे.

प्राकीय सत्तेवर नैसर्गिक पर्यावरणाच्या सांस्कृतीकरणाची प्रक्रियाही अवलंबून असते. प्रदीर्घकालीन कि शि शक्तवदीत धरणे, बंधारे, बोगदे, ब्रिट, ज्नेनुलावकास अभयारण्ये या प्रकारच्या उपक्रमांनी नैसर्गिक वर्षा समाच सास्कृतीकरण होऊ लागले. स्वातंत्र्यीत्तुरं काळात् आ उपक्रमानां आधूनिक तीर्थक्षेत्रांचे महातम्य प्राप्त का भाषाचा राजकीय इतिहासाने आपल्यासीसार्विक गर्मावरिमाले अंशतः देवताकरण केले आहे.

माणक्षाचे नैसर्गिक संवेदन मुख्यतः सांस्कृतिक स्वरुपाचे ठरले आहे. त्यात प्राकृतिक क्रमाशाला, सेन्सिबिलीटी व प्राकृतिक निर्व्याजता प्राधान्याने कमीच आहेत. मराठी समाजाच्या जैविक प्रेरणा अप्रकृतिक **भारणा** या दोन्हीही नैसर्गिक पर्यावरणाच्या सांस्कृतीकरणासाठी पुरेशा प्रबळ व पुरेशा ठरल्या mein,

पर्यावरण व मराठी समाज यांच्यातील नाते अटळ पण औपचारिक ठरले. त्यामुळे वार जो करणाची प्रकिया ही त्याला समजली नाही. सांस्कृतीकरण म्हणजे लुटमार नव्हे. सांस्कृतीकरणाचा एक कार प्रकृतीला चांगले वळण लावणे, तिच्या अंत:स्य शक्तीचा विकास घडून आणणे. यासाठी आवश्यक माना, आत्मीपता या भावनांचे बळ मराठी समाजाच्या परंपरागत पर्यावरणीय संवेदनात नव्हते. परिमाणत: विवासी बीवळ एक तटस्थ साक्षी, सहवासी एवढेच त्या पर्यावरणीय संवेदनाचे स्वरुप होते.

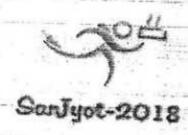
आदिताल वगैरे कल्पनांच्या भुलभुलच्यात पर्यावरणाचे वास्तव जैविक संवेदन प्रतित करुन पण्याकर आपण कधीच लक्ष दिले नाही. तथापि आधुनिकतेच्या नव्या वातावरणात आपल्या मनोधर्मात फरक मार पार पार आहे. आधुनिक मनुष्य संस्कृतिस निसर्गविषयक भान जसे आधिकाधिक वैज्ञानिक होत आहे, संब अधिकाधिक जैविक व प्रत्यक्ष लक्षीही होत आहे.

भागप्यकृत पर्यावरणीय संस्करण, निसर्ग आणि त्यांच्या अंकित असलेला माणूस यांच्या परस्पर विका भागास्यातुनच व त्याच मर्यादेत केले जाते. ही मर्यादा ओलाडंली की निसर्ग हे खपवून घेत नाही. तो वाना संविद्या खळवळीनी, उत्पातांनी मनुष्यकृत मर्यादाभंगाची जाणीव ही माणसाला करून देतच असतो.

48

Emerging Innovations and Strategic Business Practices

02nd & 03rd February, 2018

NATIONAL LEVEL SEMINAR

Organized By
Sanjivani Rural Education Society's,
College Of Engineering, Dept. of MBA
Kopargaon, Dist- Ahmednagar, Maharashtra,
India, Pin 423603
www.sanjivanicoe.org.in

Sponsored By
Savitribai Phule Pune University,
Pune
Under Quality Improvement Program
www.unipune.ac.in

The Managing Editor:

Dr.Chirag M. Patel
(Research Culture Society – IJRCS)

Associate Editor

Dr. V. R. Malkar HOD, MBA, Sanjivani College of Engineering.

(264) conti 2017-18

INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH CULTURE SOCIETY UGC Approved Monthly, Peer-Reviewed, Refereed, Indexed Journal

ISSN: 2456-6683 Impact Factor: 3,449

Special Issue - 3, Feb - 2018 Publication Date: 04/02/2018

'Sanjyot-2018'National Seminar on Emerging Innovations and Strategic Business Practices 02nd & 03rd February, 2018 at Sanjivani College of Engineering, Kopargaon, Dist- Ahmednagar, Maharashtra, India,

A Study On Nap Timing At Workplace & It's Effect On Workers

Dr. Gadhe D. P.,

Head Commerce Department, Department of Commerce, S.S. G.M. College Kopargaon, Dist-Ahmednagar, (Ms), India Email - gdprayat@gmail.com

1. INTRODUCTION:

Sleeping on the job was once considered taboo, but today, more and more companies are encouraging employees take a mid-shift snooze. And it's a wise practice: 29 percent of workers report falling asleep or becoming very sleepy at work and a lack of sleep costs the United States \$63 billion each year in lost productivity. But a short twentyminute nap can boost alertness and improve performance—both important when you're on the job. Zappos, the online shoe retailer known for fully subsidized employee health insurance, has had a nap room at their Las Vegas, Nevada, headquarters since they launched. "It was born from our focus on employee happiness and wellness," says a representative. "We know how much sleep impacts well-being." Furnished with a couch, two recliners, a beanbag chair, and more, the rooms are available 24/7, and are especially frequented by those on staff who work overnight shifts. The athletic giant Nike is said to extend its commitment to health and wellness to employee benefits; at their headquarters near Portland, Oregon, staffers enjoy quiet rooms, where they can nap or even meditate during the day. And at Google's Mountain View, California, home base, employees take advantage of campus-wide nap pods, which are futuristic-looking lounge chairs that play soothing sounds so workers can catch a quick snooze when they need one. Of course, employee well-being is just one benefit to company-sponsored napping. Another important bonus: improved employee performance. In the 1990s, NASA recognized sleep's crucial role for astronauts and experimented with short naps during their workdays. Not surprisingly, performance skyrocketed; today, the "NASA nap" is a common practice among pilots making international flights for airlines such as Continental and British Airways.

2. KEY WORDS- NAPPING, WORK CULTURE:

2.1. OBJECTIVES OF THE STUDY:

To Study the Concept of Napping at work.

To Know how the Napping Effects on Employees.

To Know the Companies Who Adopting Napping in Corporate Culture.

2.2. HYPOTHESIS OF THE STUDY:

Napping at Workplace is Beneficial to both Corporate & Employees.

Napping plays Vital role in maintaining positive relationship among the Organization.

2.3. COMPANIES WHO ADOPTED NAP TIME CULTURE.

Some companies are even capitalizing on the trend. Metro Naps, for instance, manufactures napping chairs—
("Energy Pods") that are designed specifically for office use. Since its founding in 2003, Metro Naps has sold nap pods to—
high-profile companies such as Google, Zappos, Cisco, and Procter & Gamble. Pods come with features such as a
"privacy visor" and a built-in speaker system. Startups, take note: Each chair retails for \$13,000. Today, roughly 6 percent
of employers have nap rooms onsite, a 1 percent increase from 2008. From scrappy startups to tech behemoths, here are a
few companies that will encourage you to rest and recharge: Some companies are even capitalizing on the trend. Metro
Naps, for instance, manufactures napping chairs ("Energy Pods") that are designed specifically for office use. Since its
founding in 2003, Metro Naps has sold nap pods to high-profile companies such as Google, Zappos, Cisco, and Procter &
Gamble. Pods come with features such as a "privacy visor" and a built-in speaker system. Startups, take note: Each chair

058

Book chapter

ISBN: 978-81-927211-9-6 THE PORTRAYAL OF SUBALTERNS IN INDIAN LITERATURE

@Editor

Sangrul Shikshan Sanstha, Sangrul's S.B. KHADE MAHAVIDYALAYA, KOPARDE TAL. KARVEER, DIST. KOLHAPUR 416 204.

ISBN: 978-81-927211-9-6

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage and retrieval systems without permission in writing from the copyright owners.

DISCLAIMER

The authors are solely responsible for the contents of the papers compiled in this volume. The publishers or editors do not take any responsibility for the same in any manner. Errors, if any, are purely unintentional and readers are requested to communicate such errors to the editors or publishers to avoid discrepancies in future.

Publisher:

PraRup Publications

Prakup Publication

Kolhapur. (Maharashtra)

Pin - 416 008

S.B. Khade Mahavidyalaya, Koparde

मन्तू भंडारी के 'मैं हार गई' कहानी संग्रह में चित्रित नारी जीवन

शोध छात्र : देवकाते भागवत भगवान मु.पो.निरावागज, तहसिल बारामती, जि.पुणे भ्रमणध्वनि ८३०८४०२६१०

प्रस्तावना :

सृष्टि में अनेक सज़ीव प्राणी अपना जीवन जी रहे हैं, उनमें मानव यह एक ऐसा प्राणी है कि, जिसने अपने बुद्ध के बल से स्वयं विकसित होकर उसने अपने लिए परिवार इस संकल्पना का निर्माण किया । परिवार निर्माण एक ऐसी प्रक्रिया है जो सफलता के लिए इच्छुक व्यक्ति के जीवन का अंग बन जाती है । इस मानव के पारिवारिक जीवन की गाडी दो पहिए पर चलती है । इसमें एक पहिया पुरूष है, तो दूसरा पहिया नारी है । नारी इस सृष्टि, समाज एवं मानव जीवन की आधारशीला है, मगर समाज एवं पुरूष के अयोग्य विचारधारा से उसकी अवस्था दयनीय हो गई है । त्याग और सेवा की सजीव मूर्ति नारी आज उपेक्षित बनी है । समाज में आज विचारों की संकुचितता के कारण उसे सम्मानपूर्वक स्थान प्राप्त होने में अनेक समस्याएँ आ रही हैं । नारी समाज का महत्त्वपूर्ण घटक है मगर नारी को कडे बंधनों में जखडकर रखा है । उसे अपने अधिकारों से वंचित रखने की कोशिश समाज द्वारा की जा रही है । नारी को नर के समान स्थान देने के लिए समाज के अनेक घटक हिचकाते हैं । इसी कारण ही नारी आज समाज में उपेक्षित है ।

नारी जीवन के बारे में विविध भाषाओं में लेखन हुआ है, इसे हिंदी भाषा भी अपवाद नहीं है। हिंदी के अनेक साहित्यकारों ने नारी के उपेक्षित स्थितियों का चित्रण किया है। नारी महान है, मगर समाज के अयोग्य विचारों के प्रभाव से वह अपनी इच्छाशिक्त, आत्मज्ञान, आत्मकौशल का उपयोग न करके वह मानसिक भय से डर जाती है। नारी की उपेक्षित अवस्था हिंदी साहित्य से बची नहीं हैं। साहित्य में उसकी इस अवस्था का यथार्थ एवं आदर्श चित्रण हुआ है। हिंदी साहित्य ने भी नारी को उपेक्षित अवस्था से बाहर निकालने के लिए योग्य मार्गदर्शन करने का प्रयास किया है। हिंदी के अनेक प्रसिध्द साहित्यकारों ने अपनी लेखनी के द्वारा नारी जीवन के विविध आयामों का लेखन किया है। उन साहित्यकारों में मन्नू भंडारी का अग्रगण्य स्थान है। उन्होंने अपने साहित्य के विविध विधाओं मे नारी जीवन का

जुलाई-सितम्बर, २०१७

भाग-७८ अंक-३

325161 3411(Hap)

मुक्तिबोध पर एकाग्र

100)

260

अनुक्रम

सम्पादकीय

'परम स्वाधीन है वह विश्वयात्री है'—मुक्तिबोध > रिवनन्दन सिंह > ५

आलेख

- 'अँधेरे में'—आज के सन्दर्भ में ► डॉ० हरदीय सिंह ► १०
- मुक्तिबोध का छद्मनामी लेखन ► डॉ० क्षमा शंकर पाण्डेय ► १६
- यथार्थ और संवेदना के कवि मुंक्तिबोध > डॉo आशा उपाध्याय > २४
- मुक्तिबोध की कहानियों में जीवन और विचार का द्वन्द्र ➤ डॉ॰ सरोज सिंह ➤ ३०
- गजानन माधव मुक्तिबोध—अात्म संघर्ष से लोक उत्कर्ष तक ► डॉ० प्रेमलता ► ३७
- मुक्तिबोध की दृष्टि में रचना प्रक्रिया ► डाँ० आभा त्रिपाठी ► ४३
- मुक्तिबोध के काव्य की अन्तर्यात्रा > डॉ॰ सभापति मिश्र > ५०
- मुक्तबोध और उनकी कविताओं का पुनर्पाठ > डॉ॰ संजय कुमार सिंह > ५८
- मुक्तिबोध विक्षोभ एवं विप्लव के कवि हैं ► डॉ० देवी प्रसाद कुँवर ► ६७
- हृदय में रिसता ज्ञान का तमाव ► डॉ॰ मुदिता तिवारी ► ७२
- यथार्थ और संवेदना के कवि, : मुक्तिबोध > विवेक सत्यांश > ८०
- फैन्टेसी के कवि : मुक्तिबोध ► डॉ॰ आदर्श मिश्र ► ८६
- मुक्तिबोध की सांसारिक जीवन दृष्टि ► डॉ॰ अनिल कुमार सिंह ► ९३
- डबरे पर सूरज का बिम्ब ► डॉ० अलका प्रकाश ► १०२
- 'अन्धेरें में' कथ्य और शिल्प का संघर्ष? ► डॉ० कमलेश सिंह ► ११०
- मुक्तिबोध का कथ्य 'अन्धेरें में' > डॉ० शारदा पाण्डेय > ११७
- गजानन माघव मुक्तबोध का काळ्य संसार > डॉ o ऊषा मिश्रा > १२१
- मुक्तिबोध : सृजन और संघर्ष > डॉ० शारदा द्विवेदी > १२५
- मुक्तिबोध मूल्य चिन्तन ► योगेन्द्र सिंह ► १३१ :
- 'अन्धेरे में' एक अध्ययन ▶ अवधेश कुमार ▶ १३७
- मुक्तिबोध के काव्य में—फैन्टंसी विधान ► डॉ० वसुन्यरा उपाध्याय ► १४६
- अन्धेरे में : बंहुउद्देशीय परियोजना का कोलाज ► डॉ० अभिषेक दुबे ► १५१

वर्ष ७८, अंक ३

हिन्दुरताबी

यथार्थ और जीवन संघर्ष के कवि—मुक्तिबोध

डॉ० योगेश विट्ठल दाणे

नयी कविता के सर्वाधिक चर्चित कवि गजानन माध्य मुक्तिबोध यथार्थ के गहरे साक्षात्कार के कि कि है। समकालीन सच्चाई में सीधा साक्षात्कार मुक्तिबोध के काव्य का सबसे महत्वपूर्ण पक्ष () है। इस कि कि किवता का मूल स्वर संघर्ष है। 'संघर्ष' मुक्तिबोध के यहाँ अन्तःकरण (भीतर) से निःसृत काव्यमूल्य है। वे निरन्तर संघर्षों, बाधाओं और दीवारों को तोड़कर आगे जाने का विश्वास लेकर जिये। कि की रचना-प्रक्रिया में ये संघर्ष और जिजीविषा की तरंगे गतिमान रहती है, जो उसके अस्तित्वबोध को एक आयामी न बनाकर बहुआयामी बनाती है। जीने की अदम्य आकाक्षा में यह आयाम उद्घाटित होता है, जिसे किव इस प्रकार प्रस्तुत करता है।

''कोशिश करो/कोशिश करो/जीने की/जमीन में गड़कर भी।''1

संघर्षकान्त मानव के चित्र मुक्तिबोध ने प्रस्तुत अवश्य किये हैं किन्तु वे अपने जीवन में कभी टूटे नहीं, झुके नहीं न समझौतावादी बने, न निराश-हताश हुए। उनका व्यक्तित्व बराबर परिशोषित संस्कारित और दृढ़ होता चला गया।

यथा— 'पर उसके मन में बैठा वह जो समझौता कर सका नहीं/ जो हार गया यद्यपि अपने से लड़ते-लड़ते थकां नहीं, उसने ईश्वर संहार किया, पर निज ईश्वर पर स्नेह किया।''?

यह वह जिज़ीविषा है, जो आस्था से मिलकर किव व्यक्तित्व की अपराजय स्थिति को निरूपित करती है। 'मुक्तिबोध का काव्य जीवन के प्रति अटूट आस्था का काव्य है। जीवन की विषम परिस्थितियाँ उनकी इस आस्था को तोड़ नहीं पायीं। आधुनिक सभ्यता की विसंगतियों को उन्होंने पहचाना। निर्धन की प्रतिमा और ईमान को अपमान की आग में सुलगता पाया। वचन और कर्म के विरोध को समाज में व्याप्त देखा, लेकिन शोषण के प्रति धैर्यपूर्ण संघर्ष को और मानव के प्रति विश्वास को नहीं त्यागा।'' मुक्तिबोध का काव्य संघर्ष का काव्य है। यह किव भीतरी और बाहरी दोनों स्तरों पर संघर्ष करता है। मुक्तिबोध की 'चाँद का मुँह टेढ़ा है' नामक प्रसिद्ध किवता की पंक्तियाँ इस प्रकार हैं—

'पिस गया वह भीतरी/औ' बाहरी/

(1)

